

HITEL

SZERKESZTIK:

Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József, Vita Sándor.

Megjelenik negyedévenként öt iv terjedelemben.

Minden cikkért írója felel.

Kéziratok Venczel József szerkesztő címére küldendők:

Kolozsvár, Szádeczky utca 4.

Előfizetési ára egész évre 7 Pengő.

Egyesszám ára: 2 Pengő.

Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánások címe

a Hítel kiadóhivatala, Kolozsvár, Farkas utca 7.

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitelének* 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ.

H I T E L

e száma ötnegyedévi hallgatás után, az 1940–41. év második számaként jelenik meg. Öt évi gond van mögötte, bizonytalanság, aggodalom, itt-ott talán felesleges harcok is, és szerény eszközökkel végzett kötelességteljesítés. Ezeket a lapokat nem hivatalos akarat, támogatás vagy tőke hozta létre s ez magyarázza a nehézségeket is, amelyekkel szerkesztőinek meg kellett birkóznia. Ez a vállalkozás soha nem volt üzlet s éppen ezért kapcsolatai is az olvasókkal inkább szellemiek, mint üzletiek. Ez jogosít fel arra, hogy őszintén megmondjuk most, mikor oly hosszú szünet után ismét megjelenünk: a szünetért elsősorban a szerkesztőket terheli a felelősség. De mindenek előtt régi erdélyi olvasóink értik meg, hogy a hazatérés mámore után hosszú időre volt szükség, amíg mindnyájan, akik visszatértünk, tisztázni tudtuk magunkban: mi a szerep, ami ma reánk és Erdélyre Magyarországon vár?

Az egy éves szünet, úgy érezzük, a helyzetünkben beállott változással eléggé magyarázható. Politikai ideáink megzavarodtak, életformánk válságba került, általában a tájékozatlanság lett urrá a lelkeken, s a régi és új élet eszméi, törvényei és szokásai közti ingadozás akadályozta a jellemző és szükséges jegyek megragadását, megállapítását vagy éppen rögzítését. Várni kellett, várni addig, amíg a kezdeti forrás lelohad, a szükségszerű vajúdas véget ér, addig, amíg a régi és az új ötvözete létrejön politikában, életformában és szellemben egyaránt.

Most körülbelül ott vagyunk, hogy kezdjük tisztán látni szerepünket, az életformában beállt változások jó és rossz oldalait és a szellem embere újból megtalálta önmagát és a szellem birodalmában az eligazító támpontokat.

A bécsi döntés után egy évvel, amikor előfizetőink és olvasóink asztalára tesszük a Hitel legújabb, immár szabad magyar légkörben megszerkesztett és megírt számát, bizonyítani akarjuk, hogy szerepünk mit sem változott, csak a *Metamorphosis Transylvaniæ* iránya változott.

Köszönjük olvasóinknak az eddigi megértést és ragaszkodást s kérjük továbbra is támogatásukat.

- Dr. ALBRECHT FERENC* ügyvéd és közíró, Budapest.
ARADI ZSOLT közíró, az „Európai forradalom” szerzője, Budapest.
Dr. ASZTALOS SÁNDOR ügyvéd, az Erdélyi Gazda jogi mellékletének szerkesztője, Kolozsvár.
Br. ATZÉL EDE földbirtokos, a Wesselényi lövészegylet főlövész-mestere, Kolozsvár.
Dr. BALOGH JOLÁN műtörténész, az erdélyi műemlékek kutatója, Budapest.
BERECZKY SÁNDOR ref. lelkész, Temesvár.
Dr. BIRÓ JÓZSEF műtörténész, az erdélyi barok műemlékek kutatója, Nagyvárad.
BITAY PÁL ref. lelkész, Vámosgálfalva, Kisküküllő megye.
BÖZÖDI GYÖRGY író, a „Székely bánja” szerzője, Bözöd.
Dr. CSIKY JÁNOS főorvos, Gyergyószentmiklós.
DÁNIEL ANTAL ügyvéd és közíró, Brassó.
Dr. DÁVID LÁSZLÓ r. kat. teológiai tanár, Kolozsvár.
DEBRECZENI LÁSZLÓ grafikus, a „Református templomok és tornyok” szerzője, Kolozsvár.
Dr. DEBRECZY SÁNDOR tanár, Sepsiszentgyörgy.
DOMOKOS PÁL PÉTER állami tanítóképző intézeti igazgató, „A moldvai magyarság multja és jelene” szerzője, Kolozsvár.
† *DSIDA JENŐ* író, Kolozsvár.
Dr. ERŐSS ALFRÉD r. kat. teológiai tanár, Kolozsvár.
Dr. FAZAKAS JÁNOS ügyvéd, Kolozsvár.
Dr. FEKETE JÁNOS ügyvéd, Marosvásárhely.
FLÓRIÁN TIBOR író, Szamosújvár.
FODOR PÁL mérnök, Csiksomlyó.
Dr. FOGARASI GÉZA, a M. Kir. Kereskedelmi Hivatal kirendeltségének vezetője, Kolozsvár.
GYALLAI PAP ZSIGMOND, az MTI munkatársa, „Az intelligencia és a nép” szerzője, Budapest.
† *Dr. GYÖRFFY ISTVÁN* egy. ny. r. tanár, az Ethnografia-Népelet szerkesztője, Budapest.
Dr. HALLÓSY ISTVÁN közíró, Budapest.
HANTOS LÁSZLÓ közíró, Budapest.
Dr. HEINRICH MIHÁLY orvos, Kolozsvár.

ILLYÉS ELEMÉR ügyészségi fogalmazó, Kolozsvár.
Dr. P. INCZE LAJOS, az Ellenzék belső munkatársa, Kolozsvár.
Dr. JANCSÓ ELEMÉR egyetemi intézeti tanár, Kolozsvár.
Dr. JUHÁSZ ISTVÁN egyetemi intézeti tanár, Kolozsvár.
KATONA JÓZSEF mérnök, Budapest.
KELEMEN BÉLA tanár, Kolozsvár.
KESE ATTILA ref. lelkész, Sajóudvarhely, Szolnokdoboka megye.
Dr. KISS ÁRPÁD ügyvéd, Marosvásárhely.
KISS JENŐ író, Kolozsvár.
† *KOÓS KOVÁCS ISTVÁN* író, a HITEL volt felelős szerkesztője, Kolozsvár.
Dr. K KOVÁCS LÁSZLÓ egyetemi intézeti tanár, Kolozsvár.
† *KOVÁCS JÓZSEF* író, Kolozsvár.
KOVÁCS IMRE közíró, a „Néma forradalom” szerzője, Budapest.
KÓS BALÁZS, az E. M. G. E. tisztviselője, Kolozsvár.
LAZÁNYI ENDRE tanár, Dés.
Dr. LÓRINCZI LÁSZLÓ ügyvédjelölt, Kolozsvár.
Dr. MANYÁK ERNŐ orvos, Budapest.
MÁRTON ÁRON erdélyi róm. kat. püspök, Gyulafehérvár.
Dr. MESTER MIKLÓS történész, orsz. gyűlési képviselő, Budapest.
Dr. MIKÓ IMRE ügyvéd, orsz. gyűlési képviselő, a „Huszonkét év” szerzője, Kolozsvár.
Dr. NAGY ANDRÁS, a csíksomlyói „Egészségház” főorvosa, Csíksomlyó.
NAGY ÖDÖN ref. lelkész, Kőbölkút, Kolozs megye.
NONN GYÖRGY joghallgató, Kolozsvár.
Dr. OBERDING JÓZSEF GYÖRGY közgazdasági szakíró, egyetemi intézeti tanár, Kolozsvár.
PADÁNYI GULYÁS JENŐ mérnök, orsz. gy. képviselő, Budapest.
PALOTAY GERTRUD, a Nemzeti Múzeum tisztviselője, Budapest.
Dr. PARÁDI KÁLMÁN főorvos, Kolozsvár.
Dr. PARÁDI FERENC törvényszéki jegyző, Dés.
PETROVAY TIBOR, közgazdasági szakíró, az OKH főtisztviselője, Budapest.
Dr. PONGRÁCZ KÁLMÁN ügyvéd és közíró, Budapest.
Dr. RAVASZ LÁSZLÓ dunamelléki ref. püspök, Budapest.
Dr. RÓNAI (SZEKEN) ANDRÁS egyetemi ny. r. tanár, az Államtudományi Intézet igazgatója, Budapest.
Dr. SÁRY ISTVÁN ügyvéd, Kolozsvár.
SINKA ISTVÁN ref. lelkész, Váralmás, Kolozs megye.
SZABÉDI LÁSZLÓ író, Kolozsvár.
Dr. SZABÓ T. ATTILA egyetemi ny. rk. tanár, Kolozsvár.
GY. SZABÓ BÉLA festőművész, Kolozsvár.

SZABÓ ISTVÁN, az Ellenzék belső munkatársa, Kolozsvár.
SZABÓ ZOLTÁN író, „A tardi helyzet” szerzője, Budapest.
SZEKFÜ GYULA egy. ny. r. tanár, történettudós, Budapest.
SZEMLÉR FERENC író, Brassó.
SZENCZEI LÁSZLÓ író, Kolozsvár.
SZERVÁTIUSZ JENŐ szobrászművész, Kolozsvár.
SZÜCS ELEMÉR gyárigazgató, Kolozsvár.
SZVATKÓ PÁL, a „Magyarország” főszerkesztője, Budapest.
TAMÁSI ÁRON író, Kolozsvár.
Gr. TELEKI ÁDÁM földbirtokos, az Erdélyi Gazda volt főszerkesztője, Marosújvár.
THURZÓ GÁBOR tanár, esztétikus, Budapest.
VARRÓ DEZSŐ író, Dés.
VÁSÁRHELYI Z. EMIL festőművész, a „Pásztortűz” szerkesztője, Kolozsvár.
VINCZE LAJOS tanárjelölt, Kolozsvár.
VITA ZSIGMOND tanár és közíró, Nagyenyed.

AZ OLVASÓHOZ!

A HITELEL 1940–41. évfolyamának a 2. számát szétküldve, kérjük olvasóinkat, legyenek elnézéssel a hosszú szünetért és ugyanazzal a megértéssel támogassák szemlénket a jövőben is, mint ahogy ezt a nehéz kisebbségi esztendőkből tették. A Hitelek igyekezett mindenben vállalt feladatát teljesíteni, az erdélyi magyarság égető problémáit rendszeres, tudományos megalapozottságú tanulmányokban tárgyalta és arra törekedett, hogy ezeket minél szélesebb körben tegye tudatossá. Ha e szemle olvasói is úgy érezték, hogy a Hitelek fennmaradása nemcsak a szerkesztők ügye, hanem közérdek is, úgy kérjük, legyenek megértéssel a lap anyagi kérdéseivel szemben, hogy végre gondok nélkül folytathassuk vállalt munkánkat. Tisztelettel kérjük hátralevő előfizetőinket, tegyenek eleget lehetőleg postafordultával kötelezettségüknek.

Azok az előfizetőink, akik 1940-re beküldték előfizetési díjukat, természetesen megkapják az 1940–41. évfolyamból még hátralevő számokat.

A Hitelek legközelebbi számát, az 1940–41. év 3. és 4. számát összevonva az év végén juttatjuk el előfizetőinkhez.

A HITELEL KIADÓHIVATALA

V I S S Z A P I L L A N T Á S

„Jaj azon egyénnek és kivált azon nemzetnek, mely férfiúkorba lépvén, mikor az értelem urodalmának kellene kezdődnie, még mindig szíve andalgásai után indul... Országlási rendszeremnek alapja az, hogy az észnek is külön működési köre van, a szívnek is, és hogy országlásban egyedül az észnek szabad működni, a szívnek ellenben jóra, nemesre gerjesztésen kívül még motszanni sem.” (Széchenyi: A kelet népe).

A HITEL ELSŐ SZÁMA félévtizeddel előbb, 1936 februárjában jelent meg. Fehér címlapján jelképként sorakoztak a „Hitel” 1830. évi első kiadásának felnagyított címbetűi s szótlan beszéddel tanuskodtak a szerkesztők széchenyies hitvallása mellett: *A hitel tágas értelemben: hinni és hihetni egymásnak.*

A nevet előbb egy ujság-formátumú félhavi lap tette ismertté, a „kis” Hitel, melyet 1935 januárjában néhány húszévkörűli főiskolai hallgató és író alapított (szerkesztő: *Koós-Kovács István*, a fiatalon elhunyt költő, főmunkatársak: *Bözödi György, Cselényi Béla, Flórián Tibor, Heszke Béla, Juhász István, Kárász József, Kiss Jenő, Makkai Ernő, Makkai László, I. Nagy Géza, Szabédi László, Szabó Lajos, Senczei László, Tóth Zoltán, Venczel József és Vigh Károly*); az új Hitel azonban mindenben: formában, célkitűzésben és szerkesztésben egyaránt különbözik emettől, mely rövid féléves élete alatt csak annyit tehetett, hogy megvitatta az akkor éppen időszerű nemzedéki kérdést, fölvetette a nemzeti önismeret néhány fontos szempontját s megajándékozta szellemi életünket a *Hitel* folyóiratnévvel. Az új Hitel már nem nemzedéki lap, hanem nemzetpolitikai szemle és nem a szépirodalom, hanem a tudomány felé tájékozódik. „Egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó „egyedüllévő magyarok”, akikhez a Hitel szól” – írják a szerkesztők. – „Közvéleményt alakítani, az együttmenetelés lelki feltételeit megteremteni, – ez a cél. Az átszervezés: az új forma, a munkatársi kör kiszélesítése, a folyóirat új jellege egyaránt ezt szolgálják: *a való tények feltárásával, a meggondolkozató igazságok rendszerezésével a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozását nyújtani.* Nem önző különállás, még kevésbé meggondolatlan elkülönülés ez. Ugy érezzük, sokak ajkáról szabadítjuk fel a szót, amikor *tudományos eredményekre támaszkodó és a közírás eszközeivel élő nemzetpolitikai szemlénk a fiatal magyarság önmagába vetett hitét küldetéssé akarja öntudatosítani s hitelt akar szerezni mély gyökerű igaz hitének.*” *Tanuságot teszünk az erdélyi fiatal magyarság hitéről s népünk önmagába vetett hitelét óhajtjuk.*”

A HITEL NEMZETPOLITIKAI MAGATARTÁSA

a) A „második kör”

A HITEL mint „nemzetpolitikai szemle” az erdélyi magyarság legnehezebb időszakában igyekszik szellemi hatást gyakorolni. A mostoha időjárás érleli a politikai mélabút és gyűjti a közéleti keserűséget, melynek hatása alatt a „Magunk revíziójá”-ban kisebbségi életprogramot fogalmazó *Makkai Sándor* dacosan kijelenti, hogy kisebbségben nemzeti életet élni nem lehet. A Hitel ezzel szemben a „második kör” problémáját veti fel. „A kisebbségi futam első köre lezárult. 1921-ben a Kós Károlyék *Kiáltó Szó*-ja adta meg a rajtot és másfélévtized után Makkai torpantja meg a futókat: *nem lehet*. Egy éven belül immár másodszer nyílik alkalmunk határozottan szembeszállni a reménytelenség prófécijával. Németh László a magyarság belső erőtlenségét látva „fogadta szívébe az obsitot: protestantizmus, magyarság és halál egy itten”. Makkai Sándor nem a magyarság belső erőinek meggyengüléséből, hanem a mai európai helyzet vizsgálatából vonja le ugyanezt a következtetést. A nemzet-halál e mindegyre visszatérő víziója nem új keletű, a magyar nemzetnek alapvető sajátsága, „a kicsi nép, de nagy nemzet” állandóan összeütköző ellentétéből folyik”. Lássuk tehát az igazságot: „Az erdélyi lelkiséget oly hűen kifejező *Reményik Sándor* pár évvel ezelőtt ezt a címet adta egyik versének: *Ahogy lehet*. Valóban: az első kör feladatait és lelkiségét tökéletesebben, mint e két szóban, megfogalmazni nem is lehetett volna. A lemondás heroizmusának hangja ez, az állandó visszavonulásnak, de a mégis megmaradásnak az ígéje. Éltünk és élünk: *ahogy lehet*. Ez a képesség nagy erény. De veszedelemmé válhatik, ha a lélek rugalmasságának elvesztését vonja magával. Mivel mindegyre csak *hátra* néztünk s mértük az utat, amelyet még *visszafelé* megtehetünk, a figyelem elterelődött azokról a lehetőségekről, amelyek mégis megmaradtak számunkra. A megtartás, konzerválás legfontosabb feladatunk lévén, ez az igyekezet meghatározója lett törekvéseinknek és szükségszerűen magával vonta az újítástól, átalakítástól való írtózást. Így történhetett meg, hogy intézményekben változás csak azután következhetett, miután az élet már ténylegesen megvalósította azt. Az élet követelményei és intézményeink működése között nagy úr képződött, melyet betölteni csak nagy anyagi és szellemi áldozattal és erőfeszítéssel lehetséges”. „Szükséges végre már látnunk, hogy *mi az, amit lehet és amit nem lehet*. *Lehet* megmaradni magyarnak, de *nem lehet* megmaradni régi szellemmel, ha az idő megváltozott. *Lehet* kisszerű viszonyok között is nagyot alkotni, de *nem lehet* közösségi szellem és áldozatos lélek nélkül. *Lehet* kis népnek lenni, de *nem lehet* mégis nagy nemzetnek, ha lélekkel nem pótoljuk ki azt, ami a számból hiányzik. *Lehet* nyomorúságosan is élni, de *nem lehet* anélkül, hogy ne tudnánk, miért tesszük. *Lehet* eredményesen is küzdeni, de *nem lehet* anélkül, hogy

a magunk harcmódorát az ellenfelénél tökéletesebbé ne tegyük. *Lehet* intézményeink élén állni, de *nem lehet* intézményeket eredményesen vezetni, míg a vezetőség nem válik olyan élő szervvé, mely a nemzeti társadalomban lüktet és dolgozik. *Lehet* állandóan visszahúzódni, de *nem lehet* egy lépést sem előre menni, míg a nemzet nem bízik magában”.

„UTUNK ezer veszély és kísértés között vezet, mindegyre akadályokba ütközünk, mint egykor az Ittakába hazatörekvő Odisszeusz, akin a hatalmas tengeristen, Poszejdon próbálgatta erejét. Van egy ország, ahol az éhségtől és szomjúságtól elkínzott hajósokat mézédés lótszgyümölcsel kínálják, de Odisszeusz a vágyakozástól síró társait a hajópadok alá köti, mert tudja, hogy aki a „virágzó étel”-ből eszik, az elfelejti hazáját s örökre a lotofágok országában marad. Megküzd Polifémossal, a félszemű óriással, aki az embereket földhöz csapja, mint valami kutyakölyköt s úgy eszi meg csontostól, belestől. Hermes segítségével megmenekül Kirke csselfogásaitól, aki minden férfit elhódít és sertéssé változtat. Átvergődik a halálos veszedelmű sziklaszoroson, melynek egyik feléről Szcilla fenyegeti „akinek hat hosszú nyaka van s szörnyű feje mindegyik élén”, a másik oldalon a vad Karibdisz. Elszakítja magát Kalipszótól, aki örök fiatalságot és gondtalanságot ígér. A szirének éneke elől társai fülét viasszal önti be, magát pedig a hajóárbóchoz kötteti. Nem mer enni a napsistennek, Héliosznak széleshomloku barmaiból, mert fél a bosszútól. Neki pedig el kell jutni a napsugaras Ittakába, ahol felesége, a bájos és okos Penelopé és fia, az isteni Telemákosz várnak reá. Ezért küzd ezer veszéllyel, küzd a reménytelenség érzésével, ami a legveszedelmesebb, megtagad magától mindent, ami késleltethetné vagy megakadályozná útjában, nem hall mást, nem lát mást, mint a távoli ittakai partot. Odisszeusz, a „sokfortélyú”, az „istenitűrő” keresztül verekszi magát minden akadályon, tudja, hogy nem szabad hallgatnia a szirének énekére, nem ehét a lótszgyümölcsből, hogy nem szabad magáról egy pillanatig se megfeledkeznie, mert minden sarokból veszély fenyegeti s az öntudata, a leleménye, az okossága az egyetlen fegyver. Odisszeusz a magára hagyatottak küzdelmének és győzelmének örök jelképe, aki eszével, fegyelmezettségével, a csábítások ellen való elzárkózásával győzött.

A mi Ittakánk, a sóvárgott és távoli part *önmagunkban* van. A kiinduló pont és célpont tehát egymást keresztezi, óhaj és kívánság, a teljesítés és a megadás lehetősége összekeveredik. A két szem-pár csak egymás felé fordul s néha egyirányba néz, de sohasem azonosul mindaddig, míg a nemzet egy nagy pillanatában reá nem ébred a maga hivatására. Mivel sok a veszély és a kockázat nagy, tudatos látás kell, vizsgálni szüntelenül önmagunkat, a célt, lemérni a haladás irányát s a megtett utat, s megpróbálni a lehetetlent: *történelmi kritikával nézni azt ami csak a jövőben válik majd történelemmé.*”

b) „Unalom nélküli vigyázás”

„A BELSŐ MUNKÁTÓL, a szervezéstől, a magyarság lelkének és testének acélossá tételétől remélhetünk csak eredményeket. Az acélrugózatú nemzeti test ott tágul, ahol a nyomás enged, de ha a nyomás nő, akkor sem törik el, csak összeszűkül. Ha politikai tekintetben az idősebb és fiatalabb nemzedék ellentétéről beszélhetünk, annak gyökereit itt találhatjuk meg. *A fiatalabb nemzedék a belső munkát tartja elsőrendű, sőt kizárólagos fontosságúnak*, viszont az idősebb nemzedék e munka fontosságának belátása mellett sem tud szabadulni a régi politikai iskola felfogásától, mely szerint az önvédelmi harc a parlamentben játszódik le Látszatra az önvédelem fogalmában is több a negatív és passzív vonás, mint a pozitív és aktív. Ha az önvédelmi harc közjogi területen folyik, ha obstruálásban és sérelmi politikában jelentkezik, feltétlenül. Viszont *ha társadalmi szervezéssel próbáljuk a nyomást kikerülni, ha „unalom nélküli vigyázással” építjük a nemzettestet, akkor rálépünk az erőt sugárzó magyar lélek útjára*. Egy másik tényező is segít. A régi politikai rend rétege megvékonyodott, aki maradt, az ha nem nemzeti érdekből, úgy „rendi önzésből” a néphez kényszerül s az önvédelmi harcnak új beállítottsága párosulva a néppel való együttéléssel, megteremtik az új magyar lélek születésének feltételeit. Az újból alkotóvá vált magyar lélek kisugározza majd erejét a politikai, gazdasági és közművelődési élet minden megnyilvánulására. Mert ha a gazdagságot nem garasokban és osztalékokban látjuk, hanem lehetőségekben és lelkiségben, az erdélyi magyarság ma is gazdag. S ez a gazdagsága egyben az egyetemes magyarság iránt fennálló hivatására is reámutat.”

c) *Új Metamorphosis Transylvaniae*

„A KISEBBSÉGI SORS az elé az új feladat elé állította a magyarságot, hogy mindazokat a közösségi szükségleteket, melyeket addig az állam elégített ki, társadalmi úton pótolja. A társadalom irányító és feladatokat megszabó rétege viszont, ugyanaz a sorsfordulat által, amely ez elé az új feladat elé állította, életlehetőségeit vesztette el. Egyfelől bekövetkezett a társadalom felbomlása, másoldalról viszont egyre sürgetőbben jelentkezett *a társadalmi szervezés szükségessége*: bontó és építő tényezők keveredtek tehát össze, sokszor egy emberben is és összekuszáltan egész társadalmunkban. Két évtizedes tehetetlen vergődésünk ennek a két tényezőnek harcából fakadt. A társadalomszervezet s hosszú idő alatt épül fel és bármelyik részébe törő erőszakos csonkítást az egész megérzi. Ennek a szervezetnek külső keretét és fejlődési lehetőségeit az állam szabja meg. Az erdélyi társadalom új államkeretbe szakadt. Lehet-e társadalmi fejlődés szempontjából ellentétesebb két végletet találni, mint a feudális és történelmi erőkre építő Habsburg-birodalom és Románia között van?

Két nagy metamorphozisa volt Erdély magyarságának. Az első Erdély önállóságának megszűntetésével következett be. Egykori iratokból, naplókából, feljegyzésekből láthatjuk, hogy az első metamorphozis milyen gyors, szinte rohanó volt, egy félévszázad alatt megváltozott Erdély társadalmának képe nemcsak alkatában, hanem szellemében is. A XVIII. század vége felé az egykor egységes erdélyi társadalom a rendi tagozódás minden árnyalata szerint megszűnt, kialakult a főúri osztály, kialakult a nagybirtok s ezt a rohamos ütemet követve mosódott el a fejedelmi Erdély érintkezési és hogy modern szóval éljünk: magatartásbeli formája: a patriachalitás is.

Nyugaton a XVIII. század vége és a XIX. század eleje a polgárság térfigyelésének ideje. Erdélyben erről szó sem lehet. Az egykor virágzó céhrendszer ebben az időben bomlik fel, a kézműiparosság jelentéktelenedik, a kereskedelem – a török visszahúzóásával – a kelet nyugati kereskedeleméből kiesik s egyre veszít jelentőségéből. A polgárság csak jóval később, a XIX. század vége felé kezd kialakulni, de ez már nem a polgárság természetes fejlődésének az útja: az 1867 után megnyíló állami állásokat s a kapitalizmus beköszöntésével szaporodó kereskedelmi-hivatalnoki pályákat özönlik el s párhuzamosan nő a magyarságtól idegen, annak eszméit befogadni nem tudó, főképp kereskedő és latáner polgárság száma is. Az inkább nemzetiségi vidékeken felállított ipartelepek és bányák viszont az agrárválság által sújtott földműves lakosság nagy tömegeit vonzzák magukhoz. A földműves nép helyzete változatlan maradt, nemzetfenntartó szerepét és jelentőségét nem ismerték fel, egy-egy választás elszűnő ideje alatt élhette ki csak politikai önérvényesítését.

1910-ben az erdélyi magyarság az összlakossághoz viszonyítva a következő tagozódást mutatta: míg az összlakosságnak csak 34.3%-át tette ki, addig a bányászatnál 41.2%, a véderőnél 48%, az iparban 52.55%, a nyugdíjas, tőkepénzes csoportban 55.6%, a közszolgálat és szabadfoglalkozásban 59.4%, a kereskedelem, hitelélet keretében 59.8%, a közlekedésnél 74.2%-kal, tehát jóval arányszámán felül volt képviselve, míg az östermelők csoportjában arányszámán alul, csak 26%-kal szerepelt.

A második Metamorphosis Transylvaniae ebben a félig kialakult állapotban találta a magyarságot. Célzatosság nélkül alig lehet: a *második eltörli és megszünteti mindazt, amit az első megteremtett*. Az első metamorphosis révén kialakult a főúri osztály, grófi és bárói címeket adományozott, a második eltörölte ezeket. Az első folyamánként alakult és megszilárdult a nagybirtok, a második első dolga kisajátítani azokat. A középosztály állami hivatalokba tódult, az új államhatalom szélnek engedte őket. Munkavédelmi törvénytervezetek, ügyvédi és másfoglalkozású ú. n. „arányosítási” mozgalmak végzik be a sort.

Mi maradt meg s mi maradhat meg? Egyoldalon a földművesosztály kezén lévő föld, a fojtogatás dacára ellenálló kisipar s az ipari munkásság, másoldalon a megmaradt birtokosoknak, szabadfoglalkozásúaknak és a kisebbségi szervezetekben elhelyezkedettek-

nek vékony rétege. Kisebbségi sorsban nem fejlődhetik ki olyan mérvű osztálytagozódás, mint önálló állami létben és az eddigi elválasztó falakat gyorsan mossa, mállasztja az idő”.

d) *A Magyar Szövetség, mint erkölcsi principium*

„A SORSVÁLTOZÁS – ismételjük – az elé az új feladat elé állította a magyarságot, hogy mindazokat a szükségleteket, amelyeket addig az állam elégített ki, társadalmi úton pótolja. Most meg kell állapítanunk s melyek ezek a szükségletek. Két nagy összefogó csoportra oszthatók az *értékvédelemre* és az *érdekvédelemre*. Az értékvédelem általános, minden emberi társadalomban központi jelentőségű tevékenység, célja a testből és lélekből álló ember testi és lelki létezésének minél teljesebb és tökéletesebb szolgálata. De mivel a testi élet elsősorban gazdasági, illetve jóléti követelményekkel lép fel, a lélek viszont kultúralkotásokra hivatott, természetes, hogy az értékvédelmi kör, mely a jólét és a kultúra terjesztésére és védelmére szolgál, semmivel sem kisebb jelentőségű, mint az értékvédelem. Egymást feltételező, egymással szorosan kapcsolt, kettős nemzeti tevékenység ez: a test és a lélek védelme a test és a lélek művelése segítségével. *Értékvédelem* az első, magába foglalván az *erkölcs* és az *egészség* védelmét, mert az ember alapvető, alkotó értékeit oltalmazza; viszont *érdekvédelem* a második, magába ölelvén a *gazdasági*, *közművelődési* és *politikai tevékenységet*, mert itt egy idegen nép érdekkörével állunk szemben, az *önsegély* megnyilatkozásai tehát e körbe tartoznak.

Egy magára utalt népszervezet, mely nélkülözi az állam jótékony segítségét, s mely akadályozva van nemzeti léte természetes kifejtésében, négyes tevékenységre utal:

1. Lélekvédelem, azaz erkölcsvédelem,
2. testvédelem, azaz egészségügy,
3. a jólét biztosítása, azaz gazdaságvédelem,
4. a kultúra ápolása, azaz műveltségvédelem.

Ezt a négyes tevékenységet őrzi és biztosítja a politikai tevékenység.

Szervesen kapcsolt működési irányok ezek. A létfenntartás nemcsak gazdasági, nemcsak művelődési, nemcsak élettani és nemcsak erkölcsi követelményekkel rendelkezik – egymástól függetlenül, aszerint, hogy honnan szemléljük a nemzettestet, – hanem *totális* követelményekkel állunk szemben, amelyek keretében az egyes tevékenységi ágak nem öncélúak, hanem csak részletek. Sőt anarchiát teremt, ha ezek a tevékenységek külön-külön indulnak meg, ha közöttük nem rendeződik az elgondolás, a terv és a kivitel. Ezeknek a tevékenységeknek, melyek a társadalomnak, ennek a nagy szervezetnek igényeit elégítik ki, épp úgy észrevétlenül együtt kell működniök, mint ahogy az emberi szervezet különböző szerveinek működése nem választható el egymástól.

Mindebből következik, hogy eszményünk a kisebbségi élet kezdő esztendeinek nagyszerű terves a sokat emlegetett *Magyar Szövetség*, amely számunkra nemcsak szervezeti elv, hanem elsősorban magatartásbeli elv, erkölcsi principium.” „Szervező elv, hiszen megkívánja, hogy intézményeink között az önrendelkezés sérelme nélkül tervszerű együttműködés jöjjön létre, de hangsúlyosabban figyelmező elv, mely szigorral követeli, hogy az önös és a társulati s még inkább a csoportérdek az általános nemzeti érdeket szolgálja, és nevelő elv, mely a népközösségi tudat elmélyítésének igényével lép fel, sorompóba szólítva százados hagyományainkat s nemzetünk áldozatra kész lelkületét. Széchenyi nemzetiség-eszméje éled ezzel újra, a külső helyett a bentlévőt, az erkölcsi tartalmat figyeljük, a formalista szervezkedési láz – mondjuk – hiábavalóan emészti erőnket, ha előbb törvénnyé nem lesz az erkölcsi principium s az, hogy minden egyes és minden közület úgy éljen, tervezen és munkálkodjék, mintha az eszményi Szövetség valóságos tagja volna”.

e) A nemzetpolitika szélesebb értelmezése

AZ ELŐZŐKBEN bizonyítani igyekeztünk, hogy amikor a Hitel hasábjain politikáról beszéltünk, a szónak mindig tágabb, nemzetpolitikai értelmére gondoltunk. Ez a nemzetpolitika tehát a népközösséget szerves egységnek látja, „melynek nemcsak közjogi igényei vannak, hanem gazdaságiak, közművelődésiek, egészségügyiék és erkölcsiek is”. Nem lehet elsőbbséget biztosítanunk egyiknek sem, hanem a párhuzamosságot kell hangsúlyoznunk. A művelődéspolitikai például „a nemzet életében ugyanolyan alapvető szerepet tölt be, mint a gazdaságpolitika. Nem különálló, minden más életmegnyilatkozástól független, öncélú tevékenység, mint ahogy a gazdaságpolitika sem az”. Egyformán fontosak, mert „a művelődéspolitikai és eredménye, a helyesen értelmezett műveltség, akárcsak a gazdaságpolitika s eredménye, a viszonylagos anyagi jólét – valamely nemzet vagy nemzettest életigenlésének egyként elsőrendű megnyilatkozásai”. A művelődéspolitikai kérdései újra és újra felbukkannak a Hitel hasábjain. Érthető ez, hiszen „a közművelődési munkakör a népközösség létének lelki és szellemi feltételeit oltalmazza, a nemzeti személyiségépsége felett őrökdi és a továbbfejlődés útját építi”. S az erdélyi magyarság közművelődésügye korántsem mutat egészséges képet, „belső elvi alapvetése laza és szakadozott, az egységes irányítást nélkülözi, intézményei nem a feladatoknak megfelelő rendszer parancsszavára, hanem ötletszerűen létesültek.” Így, „a nemzet lelki szükségletei legtöbb területen hiába várják a számbavevőt, a nép- lélek igényei kielégületlenül sorvadnak, két évtizeden át nem öntudatosult a felismerés, hogy népközösségünk életében a művelődéspolitikai éppen olyan alapvető szerepre hivatott, mint a gazdasági és társadalmi politika”. Öntudatos, szilárd népi egység megteremtése a cél s így a népnevelés kérdése nyer különös hangsúlyt. „Nevelésünk célja a közösségi érzés és felelősségtudat kialakítása”, nemzet- akar-

juk nevelni azokat, akiket a közös származás, nyelv, történelmi mult közös műveltség és közös sors összeköt, mert „a jövőbe csak azok, a népek menthetik át életüket, amelyek munkába tudják állítani összes szellemi és erkölcsi erőiket”. Művelődéspolitikai, neveléspolitikai, művészetpolitikai, egészségpolitikai kérdései egymásba kapcsolódnak s a Hitel igyekezete arra irányul, hogy minden kérdéskör megtalálja a maga munkálóját.

A gazdaságpolitika kérdéseit sem lehet elhanyagolni, hiszen „szervezett gazdasági ellenállás nélkül meddőnek látszik minden politikai küzdelem”. S az önmaga erejére, saját társadalmi és gazdasági erőire utalt nép életerős közösségét csak a „faji összetartás, a közös gazdasági érdekek kölcsönös védelméből fakadó társadalmi szolidaritás, áldozatkészség és együttműködés teremtheti meg”. Tehát az erdélyi magyarságnak olyan „gazdasági közösség megteremtésére kell törekednie, amely nemcsak felesleges javait, tőkét, munkaalkalmait, fogyasztását adja át másoknak s csak a hiányzót szerzi be idegen forrásokból”. Tudatosítanunk kell, hogy „minden, népközösségünk valamelyik tagjához tartozó ingó és ingatlan vagyon jogilag ugyan magánvagyon, de faji értelemben népközösségi vagyont képez, amelynek megtartása, megőrzése és növelése az egyeseknek nemcsak önmagukkal, hanem nemzeti közösségükkel szemben való kötelessége is. A nemzeti közös vagyon eme tudatának nem szabad eltűnnie még akkor sem, ha kényszerítő körülmények a vagyonok elidegenítését teszik szükségessé”. A kisebbségi magyar gazdaságpolitikának célja tehát „az összes gazdasági erőforrásoknak a maga népi céljainak szolgálatába állítása, ezeknek gazdasági céljaira való felhasználása felett éber figyelemmel őrködni, gazdasági tényezői között a tervszerű együttműködést megteremteni”. S eredményessé mind a gazdasági, mind a művelődési vagy társadalmi politikát csak „erős közösségi szellem, belső önfegyelem és tudatos áldozatkészség, minden önös érdek háttérbeszorítása teheti”.

A HITEL TUDOMÁNYOS SZOLGÁLATA

A HITEL azonban nemcsak politikai szerepet vállalt, abban a formában, hogy politikai ideákat taglalt, politikai eszményeket sugalt és politikai bírálatot gyakorolt, hanem vállalta – éppen politikai szerepének tárgyilagos betöltése érdekében és a nemzeti önismeretre való törekvése alapelveinek megfelelően – „a való tények feltárását”, „a meggondolkoztató igazságok rendszerezését” s ezzel „a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozását”. Szerkesztői olyan nemzetpolitikai szemlélet akarnak, amely „tudományos eredményekre támaszkodhatik”, habár „a közírás eszközeivel” él, mert az adott helyzetben és körülmények között erre van szükség.

Az elegyítés kényes feladat volt, de sikerült. Sikerült, mert *a nemzeti realizmus* a Hitel hirdette politikai tan s *a nemzeti társadalom valóságának vizsgálata* az a tudományos célkitűzés, melyet a Hitel magáévá tesz. Ez a kettő nem idegen egymástól, habár az egyik

politikum és a másik tudomány. Mert a Hitel a társadalmi valóság főbb tényeinek megismerése nyomán jut el a nemzeti realizmus politikai álláspontjához s úgy fogalmazza meg e politikai tan lényegét, hogy az továbbra is szoros összefüggésben marad a társadalomvizsgálattal. A *realizmus* számára nem jelent többet vagy kevesebbet a szó igazi értelménél: tényekre, adottságokra, szükségletekre akar építeni – s ez a realizmus azért *nemzeti*, mert a tények, adottságok és szükségletek kivizsgálása alapján szerzett tapasztalatokat gyakorlatilag „a népi és szociális erejében és tartalmában megújított nemzet szolgálatába akarja állítani”.

Az „erdélyi helyzet” feltárásában rövid néhány év alatt sikerült is elérnie azt, hogy a Hitel egyes számai s évfolyamai az erdélyi magyar társadalmi viszonylatok és kérdések szempontjából *kézikönyv*-számba mentek s használtattak. A szerkesztők tudatosan törekedtek is erre – látván az ilyen irányu szükségletet, – s előre megállapított rendszer alapján dolgoztatták fel az egyes kérdésköröket. **Társadalmi analízisek:** *Albrecht Dezső:* Az építő Erdély – A második kör – Társadalmunk átalakulása – Új helyzetben; *Dániel Antal:* A nemzedékváltás kérdései; *Nagy Ödön:* A mai főiskolás ifjúság; *Venczel József dr.:* Az eltorzított nemzedékfogalom; **a kisebbségi jog körébe vágó fejtegetések:** *Fazakas János dr.:* A kisebbségi jogvédelem útjai; *Mikó Imre dr.:* A romániai magyar kisebbség panasza a Nemzetek Szövetsége előtt – Románia új alkotmánya – A román kisebbségi statutum; **művelődéspolitikai tanulmányok:** *Biró József dr.:* Az erdélyi magyar műemlékpolitika feladatai; *Bözödi György:* Az erdélyi színjátszás; *Debreczy Sándor:* Irodalmi műveltségünk néhány kérdése – Népművelésünk néhány kérdése; *Domokos Pál Péter:* A magyar népzene és énekkari műveltségünk; *Györffy István dr.:* Az új magyar művelődés alapjai; *Jancsó Elemér dr.:* Gróf Mikó Imre, a művelődéspolitikus; *Lazányi Endre:* Mit olvas a diákság? *Márton Áron:* Népművelésünk feladatai; *Parádi Ferenc dr.:* Népkönyvtáraink helyzete; *Vásárhelyi Z. Emil:* Remete-művészek; *Venczel József dr.:* Művelődéspolitikai vázlat – Művelődéspolitikai terv; *Vincze Lajos:* Sítér község énekkultúrája; *Vita Zsigmond:* A tanárkérdés a nemzetnevelés szolgálatában – Középiszkolai nevelésünk és követelményei – A nép hagyományvilága és nevelésügyünk – A magyarság kérdései nevelésünkben; **gazdaságpolitikai tanulmányok:** *Fodor Pál:* A székely közbirtokosságok néhány időszerű kérdése; *Oberding J. György dr.:* Románia mezőgazdaságának átszervezése; *Petrovay Tibor:* Kisebbségi magyar gazdaságpolitika; *Sáry István dr.:* A romániai szövetkezeti mozgalom – Diákszövetkezeti mozgalom; *Vita Sándor:* A Székelyföld iparosítása – A Székelyföld önellátása – Erdélyi szövetkezetek – Gazdasági Tanács – Erdély mezőgazdaságának helyzetképe; **egészségügyi tanulmányok:** *Csiky János dr.:* A gyergyói nép táplálkozása; *Heinrich Mihály dr.:* A nép táplálkozása kalóriaértékben; *Manyák Ernő dr.:* Adatok Ditró népegészségügyéhez; *Nagy András dr.:* A népegészségvédelem megszervezése – Egészségpolitikai vázlat – Népegészségügy; *Parádi Kálmán dr.:* A néptáplálkozás; *Szűcs Elemér:* Magyar sport Erdélyben; **statisztikai és társadalomismereti tanulmányok:**

Albrecht Dezső: Falusi iskolásgyermek; *Bitay Pál*: A falu értelmiségi rétege; *Bözödi György*: A Székelyföld kapujában; *Dávid László dr.*: Kolozsvár főiskoláinak magyar hallgatói; *Domokos Pál Péter*: A moldvai magyarság történeti számadatai; *Fekete János dr.*: Ügyvédek, orvosok, mérnökök adózása Erdélyben; *Fogarassy Géza dr.*: Románia külkereskedelme; *Illyés Elemér*: Egyke helyett kivándorlás; *Incze Lajos*: Parajd község és népe – Korondi fazék; *Kelemen Béla*: Egy osztály keresztmetszete; *Katona József*: Lakásépítés Romániában; *Kós Balázs*: Egy falu mezőgazdaságának rajza; *Nagy Ödön*: Szórvány és beolvadás; *Nonn György*: Telepes község a határmentén; *Oberding J. György dr.*: A vándorló bukovinai magyarok – A bukovinai magyar népcsalád; *Sinka József*: Adatok a kolozsvári iparos és kereskedő ifjúság társadalmi viszonyainak tanulmányozásához; *Rónai (Szeben) András dr.*: Erdély népmozgalma; *Venczel József dr.*: Néhány adat a székely kivándorlás hátteréből – Az 1935–36 évi statisztikai évkönyv tájékoztató adatai – Öt oltmenti székely község népmozgalma – Csík népe és népesedési viszonyai; *Vita Sándor*: Tallózás az 1930. évi román népszámlálás köteteiben; **irodalmi és művészeti tanulmányok**: *Balogh Jolán dr.*: Magyar mecénások Erdélyben; *Biró József dr.*: Nemzeti művészet; *Kéki Béla*: Írás és nemzedék – Népezzenk és a cigányzene; *Padányi G. Jenő*: A magyar nép építészete; *Palotai Gertrud*: Népi szötteseink és varrottasaink; *Thurzó Gábor*: A második erdélyi nemzedék költői; *Vita Zsigmond*: Nemzeti hivatástudat irodalmunkban.

A Hitelnek a nemzeti önismeret célját szolgáló erőfeszítései legalább olyan méretűek, mint az a szándéka, hogy az erdélyi valóság-
nak megfelelően alakítsa át sok előítélettel s gátlástól terhes erdélyi
közvéleményünket. Példa erre az előbbi felsorolás, de erre utal a
kiadványok jegyzéke is, mely az *Erdélyi Tudományos Füzetek* (szer-
keszti: *Dr. György Lajos*, az Erdélyi Múzeum Egylet kiadása) mel-
lett a legjelentékenyebb erdélyi füzetes kiadványok sorát öleli fel.

A HITEL KÜLÖNLENYOMATAINAK JEGYZÉKE:

1. *Albrecht Dezső*: Az építő Erdély.
2. *Fazakas János dr.*: A kisebbségi jogvédelem útjai.
3. *Parádi Kálmán dr.*: A néptáplálkozás.
4. *Venczel József dr.*: Művelődéspolitikai vázlat.
5. *Mikó Imre dr.*: A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt.
6. *Palotay Gertrud*: Népi szötteseink és varrottasaink.
7. *Venczel József dr.*: Öt székely község népmozgalma.
8. *Szabó T. Attila dr.*: Az első munkatábor.
9. *Mester Miklós dr.*: A nemzetiségi küzdelmek tanulsága.
10. *Heinrich Mihály dr.*: A nép táplálkozása kalóriaértékben.
11. *Balogh Jolán dr.*: Magyar mecénások Erdélyben.

12. *Sinka József*: Adatok a kolozsvári iparos és kereskedő ifjúság társadalmi viszonyainak tanulmányozásához.
13. A Vásárhelyi Találkozó.
14. *Juhász István dr.*: Az újértelmű román nacionalizmus.
15. *Szabó T. Attila dr.*: Az erdélyi magyar társadalomkutatás.
16. *Mikó Imre dr.*: Románia új alkotmánya.
17. *Nagy Adrás dr.*: Egészségpolitikai vázlat.
18. *Mikó Imre dr.*: A román kisebbségi statutum.
19. *Nagy Ödön*: Szórvány és beolvadás:
20. *K. Kovács László dr.*: A finn néprajzi mozgalom.
21. *Sáry István dr.*: A romániai szövetkezeti mozgalom.
22. *Maniyák Ernő dr.*: Adatok Ditró népegészségügyéhez.
23. *Győrffy István dr.*: Az új magyar művelődés alapjai.
24. *Parádi Ferenc dr.*: Népkönyvtáraink helyzete.
25. *Oberding J. György dr.*: A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlata.
26. *Vita Sándor*: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe.
27. *Bíró József dr.*: Az erdélyi magyar műemlékpolitika feladatai.
28. *Jancsó Elemér dr.*: Gróf Mikó Imre, a művelődéspolitikus.

ÉS AMI EZUTÁN KÖVETKEZIK...

MEGINDULÁSA ÓTA – miként az előbbiekből ez ki is tűnik – a Hitel arra törekedett, hogy az erdélyi magyar élet hasznára *totális szellemi szolgálatot* valósítson meg. Politikai síkon éberem került a napi politika veszedelmes zátonyait, egyoldalúságra hajtó sodrását; a *nemzetpolitikát* választotta munkaterületül s itt a helyzet változását állandóan figyelve, mindenekelőtt általános érvényű politikai eszmekör kialakítását igyekezett munkálni, de ezután arra törekedett, hogy a részletekben is kimerítő rendszert dolgozzon ki. A tudomány síkján az erdélyi magyarság önismereti hiányait próbálta eloszlatni azzal, hogy statisztikusok, valamint táj- és népkutatók számára megnyitotta az anyagközlés lehetőségét, sőt maga körül olyan munkatársi kört szervezett, amely elsősorban éppen a táj- és népkutatás terén tevékenykedett. A Hitel szerkesztői előtt eszményi célkitűzés volt, hogy az erdélyi magyarság kérdései sorában egy se maradjon földolgozatlan, az élet egyetlen viszonylatában se maradjanak homályos pontok, káros előítéletek, erőt pazarló illúziók; az erdélyi magyarság kérdései *teljességükben* és *valóságukban* álljanak az erdélyi magyarság felelősei előtt. Mert új és ellenálló magyar életet csak *a minden irányban való tájékozottság és a valósághoz való hűség* alapján lehet kitervezni és megvalósítani.

Talán az erők is gyengék voltak és az idő is rövid volt ahhoz, hogy ezt a célkitűzést egészében meg lehessen valósítani, mégis a Hitel eddig kiadott négy teljes évfolyama – nem tagadjuk – meg-

elégedéssel tölt el, mert úgy érezzük, megtettünk mindent, ami lehető volt. Mégpedig *tudományos szervezet és anyagi biztonság nélkül*. Mert most, amikor szemlénk kisebbségi időszakát lezárjuk, be kell vallanunk, hogy a Hítel jóformán a semmiből jött létre; írói, munkatársai, szerkesztői honorárium nélkül dolgoztak; a lap fenntartója csupán az előfizetők (s nem egyszer a szerkesztők) áldozatkészsége. S ha még számításba vesszük, hogy a munkatársak javarésze gyakorlati ember s egészen kis hányad tudománymívelő, – úgy még magunk előtt is sokszor érthetetlen, mikép sikerült a munka folytonosságát és zavartalanságát öt éven át biztosítani. Hálások is vagyunk azoknak, akik munkájukkal, együttérzésükkel s támogatásukkal vállalt feladatunk teljesítését lehetővé tették.

Erkölcsei kötelezettséget jelentett számunkra az eleve megállapított program és terv: szolgálatot. Munkánkat sem az önös érdek, sem az egyéni haszonelv nem ösztönözte. Az előbbit közéletünk szelleme, az utóbbit helyzetünk ítélte halálra. Csak *a szolgálat szelleme* volt élő és hatékony erő; s ezt – bár nagyot fordult azóta a világ s ma már lehető a politikai haszonlesés is és eredményre vezető az egyéni haszonelv is – őrizni kívánjuk e lapokon s abban a körben, amely e lapokon megnyilatkozik. Fölületessé, formalistává, önzővé vedlő társadalmunkban legalább a szellem csoportjainak védeniök és oltalmazniök kell a nemzeti létfenntartásnak kisebbségi időnkben megszületett lelkét: *a szolgálat szellemét*.

Az következik tehát, aminek következnie kell. Tágultabb lehetőségek között, szabadabb levegőn, nyiltabb beszéddel folytatjuk a munkát ott, ahol 1940 nyárelején abbahagytuk. *Erdély kérdéseit* vizsgáljuk továbbra is, *teljességre és valóságúságra* törekedve. E jelszavas világban nem jelszónk, csak Széchenyi eszméje melletti tanúságunk az, amit mottóként felírtunk s az a „hítel”-ről vallott felfogásunk is: *A hítel tágasb értelemben: hinni és hihetni egymásban*.

A HÍTEL SZERKESZTŐI.

A K E L E T N É P E

A KELET NÉPE száz év előtti megjelenésére visszaemlékezni, nemcsak Széchenyi iránti kegyeletes kötelesség, hanem időszerű feladat is. Ez a nagyhatású vitairat kivívott győzelmek után megjelenő, komolyhangú figyelmeztetés volt. Nemzeti létünket fenyegető veszedelmekre figyelmeztetett, olyanokra, amelyeknek felidézése vagy elkerülése politikai magatartásunk komolyságától és bölcseségétől függött akkor is és függ ma is.

MAGYAR HELYZET 1841-BEN

A KELET NÉPE Széchenyi politikai pályájának döntő fordulata. Bátor megnyilatkozás volt, melyben az egyetemes nemzeti célok szolgálatában a legélesebben fordult szembe a pillanatnyi nemzeti közhangulattal. A könyv közvetlen előzményei az 1839–1840. évi országgyűlés eseményeihez nyulnak vissza. A nemzeti közhangulatot a Kelet Népe megjelenése idején az a küzdelem határozta meg amelyet az 1839–40. évi országgyűlésen vívott a szabadelvű ellenzék a király és konzervatív kormánya ellen. A küzdelem a szólásszabadságért folyt: a közgyűlési felszólalásért elítélt Wesselényi, az Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósításokért bebörtönzött Kossuth és a hasonló bűnök miatt szenvedő országgyűlési fiatalság vezetőinek a kiszabadításáért. A küzdelem az erős nemzeti összefogást megvalósító ellenzék diadalával végződött. 1840 május elseje, amikor a nádor kihirdette a szólásszabadság elítélteji számára adott kegyelmet Pozsonyban a gyűlésező rendek előtt, nemzeti örömnappal volt. »A kihirdetés roppant lelkesedéssel fogadtatott – olvassuk az egyik emlékiratban – s az öröm és meglepődés oly zajosan nyilvánult, mint azt alig lehetett egyéb alkalommal tapasztalni. Örömkönnyek ragyogtak a legkomolyabb arcokon, az egymástól oly távolálló pártvezérek kézzszorítással vontak fátyolt a multra. Az ellenzék főbb emberei, mint Deák, Klauzál, Bezerédy becsülésükről biztosították a kormányférfiakat, sajnálkozásukat jelentvén ki afölött, hogy az eddigi fennforgó viszály miatt nem közeledhettek egymáshoz«.

Az országgyűlési örömjaj betöltötte az országot. Mindenki a reformok gyorsabb végrehajtásában reménykedett. A reformokat követelő ellenzék, Deák vezetésével, a maga diadalát látta ebben az engedményben és további egységes ellenállással és tervszerű munkával a teljes reformprogram megvalósításában reménykedett. A reformpolitika nagy megerősödést nyert a kiszabadult Kossuthban, akinek, mint a nemzet ügyéért szenvedő mártirnak a nép-

szerúsége – bebörtönöztetése alatt – hatalmasan megnövekedett. Kossuth új munkája alkalmas volt arra, hogy továbbfokozza úgy az ország sürgető reformhangulatát, mint a maga népszerűségét is. Elnyerte a *Pesti Hírlap* szerkesztését s az Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósításokban elkezdett hírlapi izgatást most már alkalmasabb eszközzel folytatta tovább. A *Pesti Hírlap* rövid időn belül 5000-es példányszámú napilappá lett, melyet számról számra várt és örömmel olvasott az ország egész tanultabb vezetőrétege. Nagy hatalmat jelentett ez a hetente kétszer megjelenő ujság – hiszen az ország többi lapjai csak néhány száz példányban jelentek meg. Nem lett, mint lehetett volna, a közgondolkodás irányítójává, a reformprogram részleteinek egyre alaposabb és gyakorlatibb megvalósítójává, a reformok melletti izgatásával azonban állandó hullámmásban tartotta a közhangulatot.

Az 1840. év eseményeit *Széchenyi* is nagyon jelentős fordulatnak látta az ország átalakulása szempontjából. Azonban az ellenzékkel és Kossuthtal szemben a kormány engedményét nem úgy ítélte meg, mint amelynek alapján további ellenzéki harc lenne szükséges s a reformnak engedmények általi kicsikarása a kövendő út. Úgy látta, hogy e politikai fordulattal a kormány maga közeledett a reformpolitikához; álláspontja az volt, hogy a reformok megvalósítása most már a kormánnyal való együttműködésben keresendő.

A diadalt nem az 1835–1840 között vívott szólásszabadsági, országgyűlési harccal való kapcsolatában nézte, hanem abban a történeti fejlődésben, mely az »alvó Magyarország« felrázásával indult meg s mely nemzetünket és országunkat a „haladás” útjára vitte. Az 1790. év eseményeiben, de különösen az utolsó 10–15 év történetében látta azokat a jeleket, amelyek által a magyarság felrázatott „marasmusából”. Néhány évvel azelőtt, amikor az »extra Hungariam non est vita« nevetséges és tunya gögje volt a magyar nemzeti öntudat tartalma, a nemzet öntudata közel járt a haláli álomhoz. Ma, 1841 elején, amikor könyvét írja, egészen más a helyzet: „marasmusából felébredt a nyavalygó és nemcsak felébredt, hanem ezentúl legkisebbé sem tud pihenni, sőt nyughatatlanságtól készíttetve saját erején túl akar cselekedni”. *Széchenyi*, aki maga is közvéleményt ostromozó, reformokat sürgető és programot adó írásaival egyik elindítója volt ennek a folyamatnak, 10 évvel a Hitel megjelenése után, aggódva figyeli a nemzet állapotát és nem tartja kívánatosnak a további izgatást, hanem a tettek, a megvalósítások nyugodtabb és csendesebb idejét látja elérkezettnek. Az 1839–40. évi országgyűlés által kivívott engedményt azért tartotta nagy vívmánynak, mert remélte, hogy általa a reformirányzatnak az oppozícióban megerősödött jelszavas hangoskodása megszűnik s a nemzet jobbjai hozzáláthatnak ahhoz, ami most van napirenden: „kimutatni t. i. a mi képen-t; mert hogy tennünk kell s tennünk hasznos, azt már nemcsak elismeri a nagyobb rész, hanem ezen érzelemtől kellelten túl fel is csordul.

A szólásszabadság tekintetében kivívott engedményt az or-

szág közhangulata kiinduló pontnak, Széchenyi zárókőnek tartotta. Természetszerűleg következik ebből a helyzetmegítélésből, hogy a Pesti Hírlap munkájait mely a reformhangulatot nem elmélyíteni, hanem továbbterjeszteni igyekezett, nagy mértékben veszélyesnek és károsnak látta. Ezért írja meg »A Kelet Népé«-t 1841 február és június között Kossuth és a Pesti Hírlap ellen, élehangú bírálat alá véve nem annyira irányukat, mint inkább *a modort és taktikát*, amely szerinte teljesen elhibázott és veszélyes. Ellenükben fejt ki híressé vált tételeit országglási rendszeréről, melynek alapja nem az *érzelmek* felkeltése, ébrentartása, hanem minden körülmények között, még a népszerűség feláldozása árán is, az *ész*, a kiművelt, a józan, számító értelem minden közdologban való uralmának a biztosítása.

Nagy kérdés, hogy ha Széchenyi akarata szerint igazodik az 1840-es évek politikai története, vajjon megszületik-e akkor is az 1848.-i alkotmány és hogy el tudja-e kerülni nemzetünk azt az egyenlőtlen, súlyos küzdelmet, amelyet 1848–49-ben egyszerre kellett az ország összes nemzetiségei és két európai nagyhatalom hadserege ellen vívnia. Nehéz megítélni, hogy vajjon másképpen és jobban alakult volna-e a magyar fejlődés, ha Széchenyi idejekorán elmondott figyelmeztetése meghallgatásra talál. De feladatunk nem is az, hogy mult századi történelmünk szakaszait mérlegeljük a Kelet Népe mértékével, hanem, hogy felidézzük a százéves könyv mai időszerű tanításait.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

SZÉCHENYI egész munkássága a magyarság élet-halálharcának tudatosságából született. A magyar sors mély átélése teszi jelentőségét időfelettivé. Nem egy feladat vagy egy könyv embere ő s nem is a máért vagy a holnapért küzd, hanem az emberiségnek akarja a nemzetet megtartani és az örökkévalóságot számára meghódítani. Minden nagy magyar cselekvés rugója az a látás, hogy rokontalan népünket végső veszedelem, közeli nagy nemzethalál fenyegeti. A magyar lét mélyén rejlő halálfélelem tudatosodása bontja ki a nemzetmentő munkát. Külső veszedelmek szolgálnak alkalmul arra, hogy önmagunkra, helyzetünkre ráébredjünk és hogy tegyünk valamit. A külső veszedelem azonban nem több, mint intő jel, mert nemzeti öntudatunk nem azzal szemben formáztatik meg – attól csak kiindul, hogy nemzeti bűnbánattá mélyüljön el, a cselekvés pedig nem részleges újítás, hanem egyetemes reform, nemzeti újjászületés. Talán nincsen magyar írás, mely világosabban mutatná ezt a sorsérzést, mint a Kelet Népe. Akkor, amikor az egész ország ujjong három nagy fiakiszabadulásának, amikor a Pesti Hírlap és más újtók tervnélküli sorrendben, emlegették fel hol a kisedóvás, hol a tömlőcök, hol egy országos Mátyás-szobor alapnak az ügyét – Széchenyi nemcsak középeurópai távlatból, de a magyar sors egyetemes látásának távlatából nézi a jelen egyes jelenségeit és a reform megvalósításának sorrendszerű szakaszait.

„VESZÉLY FENYEGETI A MAGYART!” – erre akar figyelmeztetni a Kelet Népe. Sorsunk, helyzetünk reális vizsgálata híjján, az irányítók érzelmi politikája következtében „zavarnak vezéreltetik a nemzet”. „Volna egyedül alkotmányunk veszélyben – írja – vagy csak arrul szó, mikép kelljen azt tágítani, a lehető legtöbbre ruházni, nem volna akkor baj; lenne csak az kérdésben, miképpen lehessen a lehető legnagyobb számot anyagiilag gazdagítani, könnyű lenne akkor minden; csak ne forogna egyéb fenn, mint terjeszteni művészetet és tudományt, és vajmi hamar érnénk célt. Mindez azonban feladásunknak csak fele, de de még fele sem! a magyarságot óvni és kifejtetni, a másik ennél nem csekélyebb, hanem jóval nagyobb tekintet.”

Különösen egy vonatkozásban mutat reá a bekövetkező veszélyekre. A reformpolitika hangoskodói nemzetiségünk terjesztése által remélik magyar kérdéseink megoldását. Nem elégednek meg azzal, hogy a magyar nyelv az ország hivatalos nyelvivé tétetett, hanem ezen az úton további magyarosodást kívánnak. Az érzelmi politika nagy magyar ábrándjával szemben mutat reá arra a súlyos helyzetre, melyben kis számunk és nagy népek közé ékelt helyzetünk következtében nemzetünk él. „Vajjon jó taktika-e, ha egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk s abban el akarunk olvasztani $\frac{3}{4}$ font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot, $\frac{1}{2}$ font görögöt, 40 font vallásrokkonnal egybefüggő görögöt, $\frac{1}{2}$ font oláhot, szinte $\frac{1}{2}$ fonttal egybefüggő oláhot; és végkép 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben levő németet. Hol vannak itt a hihetőség számai, hol igérkezik itt siker? Én sem hihetőséget, sem sikert nem látok, de ellenben felette jól látom azt, hogy az egy font magyar fog olvadozni okvetlen és nem viszont, s hogy üssük csak lágy velejű, fenyítéket érdemlő gyermekeként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német köedény ellen is, mi, számban annyival csekélyebbek, s rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar”.

Az ész politikája mindenek előtt a nemzetiségi kérdés tekintetében diktál türelmet és megfontoltságot. A nemzetiségi kérdés igazi mivoltának át nem értése valóságos kóros magyar jelenség, amit Széchenyi átoknak és vakságnak bélyegez. E vakságból születettek azok a javaslatok, amelyek iskolák, magyar tanítók munkája által remélték megoldhatónak a nemzetiségi kérdést. E túlzóknak írja figyelmeztetését: „A magyarságot a családi élet (t. i. a nemzetiségek családi élete) köreibe ne kényszerítsük tüzzel-vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tüzzel és vassal ismét visszaverettessünk s megsemmisítettessünk”. Azokat a gondolatokat jegyzi itt le első ízben, amelyeket másfél év mulva híres akadémiai beszédében formulázott meg olyan világosan:

„Feleljünk azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a család és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy vajjon, ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Nyelvet, nemzeti sajtóságot, ily felette könnyű szerrel nem lehet biztosítani –

a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése még korántsem dobogása a szívnek és ekkép a magyarul beszélő, sőt legkésebben szóló is, korántsem magyar még.”

ÚGY ÉREZZÜK, hogy Széchenyi nemzetföltő óvatosságtól áthatott szavai ma is időszerűek. Nem azért: mintha nemzetiségi politikánk irányítói nem látnák világosan a nyelvi asszimiláció, az államnyelv tanításának és a nyelvkérdésben kiélesedő nemzetiségi kérdésnek egész területét, hanem azért, mert jól látjuk, hogy a nemzetiségi politika alakítója, végrehajtója nem egy-két vezető ember, hanem az egész nemzeti társadalom. Ma, amikor a nemzetek közötti érintkezés oly széles társadalmi felületen történik, mindenkinek meg kell hallania Széchenyi intő figyelmeztetését s hogy kialakulhasson a nemzet érdekeit igazán szolgáló nemzetiségi politika, egész közvéleményünk átalakulására van szükség. Amióta alkalmunk van a közelebbi megismerésre, mi erdélyiek különös ellentétként látjuk a mai magyar közvéleményben fennállani azt a kettősséget, mely egyfelől gyanakvással néz minden asszimilánst, másfelől nemzetiségeink elmagyarosítását kívánja.

A nyelvkérdésben, mi, akik átmentünk egy nevetséges és eredménytelen asszimilációt kereső politika ellenünk szegzett támadásain, teljes lélekkel valljuk Széchenyi tanítását: „nyelvet, nemzetiséget ily felette könnyű szerrel nem lehet biztosítani!” A „második oldalról”, nem a beolvasztó, uralkodó nemzet, hanem a beolvadásra ítélt, kisebbségi nép oldaláról hozzuk a bizonyítékot Széchenyi igazságához. Talán nem tulzunk, ha abban foglaljuk össze kisebbségi tanulságainkat, hogy az államnyelv erőszakos terjesztése egyfelől, visszahatásként, a kisebbségi nép nemzeti öntudatának a megerősödését szolgálja, másfelől pedig egy olyan lehetőséget nyit meg, mely által az önmagába zárkózásra ítélt kisebbségi nép kiléphet szűk kereteiből, munkás, polgári és vezető rétege lehetőséget nyer a társadalmi élet sok területén való előretörésre.

Programot nem adhatnak ezek a sorok, de világosan leszögezzük azt, hogy a nyelvkérdés alapos végiggondolása után egész társadalmunk egységes állásfoglalását kell előkészítenünk. A magyar birodalmi gondolat, amit ma leggyakrabban Szent István nevével összekapcsoltan emlegetünk, a nemzetiségi kérdés és elsősorban a nyelvkérdés területén kíván pontos tisztázást és széleskörű nemzeti felvilágosítást. E munka számára jegyezzük fel Széchenyi szavait, amelyek a nacionális liberálizmus legforrongóbb korában intették már vigyázásra a nemzetet és fejtették ki a mindenkori magyar türelmesség és a jól felfogott nemzeti érdek szemlében a magyar álláspontot. Az ész politikáját kell az indulatok hevítése helyett ebben a kérdésben is megvalósítanunk és hallgatnunk kell a Kelet Népe mérsékletre intő s egyben messzi távlatokra mutató figyelmeztetésére; „Várjunk valamit az időtől is!”

A nyelvkérdés – Széchenyi világosan látta – csak egyik

részlete és eszköze a nemzetiségi kérdésnek. Szerinte a nyelv-kérdés erőszakolásával súlyos helyzetünkben várni kell, de a nemzetiségi kérdést meg kell oldani. Az időszerű parancs az, hogy politikánk nemzetiségi balszárnya vonuljon vissza és az alkotmányos jobb szárnnyal haladjunk előre. Nem kell erőszakolni azt, hogy nemzetiségeink magyarul beszéljenek, hanem alkotmányunkat ki kell terjesztenünk rájuk, hogy így megkedveltessük magunkat velük s magatartásunkat úgy kell irányukban kialakítanunk, hogy türelmes magatartásunk „olvasztói fensőbbiségként” hathasson. Amióta idegen népfajok is élnek nemzetünkön kívül országunk területén, a magyar nemzetiségi politika mindig ez volt: beilleszteni a nemzetiségeket érdekeink és sorsunk által meghatározott történeti közösségbe. E törekvést történelmünk tanúsága szerint soha sem erőszakkal, hanem mindenkor csak a megnyerés módozataival, a jogok és privilégiumok megadásával vihettük eredményes véghez. Széchenyi legigazibb történelmi tanúságaink szellemében határozta meg nemzetiségi politikánk célját: *„Hunnia határai közt minden kebel minden velő egy nagy nemzeti érdekre forrjon össze!”* Meggyőződésünk szerint, melyet ugyancsak kisebbségi sorsunk tapasztalatai alakítottak ki, nemzetiségi politikánk – ha túljutott a nemzeti jóvátétel átmeneti idején – ma sem lehet más iránya, mint Széchenyinek nemes ideálizmust mutató, de körülményeink szerint egyedül reális alapelve.

A MAGYARSÁG VÉDELME

„MINDENKIT MAGUNKKAL KIBÉKÉLTETNI!” ez Széchenyi nemzetiségi politikájának a követelménye; de e követelményt gondolatában megelőzi a magyarság védelme és kifejlesztése. Hiába akarjuk egy új Pax Hungarica megvalósítása érdekében bevenni alkotmányunk sáncai mögé a tótokat, görögöket, németeket, ha ugyanakkor nem áll e sáncok mögött egy erős, szabad magyar nemzet. Az «alkotmányos jobb szárny» kiterjesztése mindenek előtt a magyar jobbágyságnak az alkotmányba való felvételét jelenti s ez által az egész magyar nemzetnek a megerősödését készíti elő.

Futó sorokban azt a szociális tartalmi magyarság-programot ismétli meg itten Széchenyi, melyet néhány évvel előbb a *Stádiumban* olyan világosan kifejtett. Bátran tanítja, hogy a nemesség a nemzetnek csak egy kis töredéke, mely nem tud megfelelni annak a sokrétű kötelességnek, amely nemzetünk kifejlesztése munkájában elénk áll. „Hiszem erősen, hogy külömb helyet foglalnánk el a nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink gyökeres reformációk által 800 ezernyi súlyú talpkő helyett lassanként 10 milliónyi súlyút raktak volna; ha idegen gratia, gyámol és segítségkoldulás helyett, saját nemzetiségükben, önkeblükben s karjaikban és az ország minden lakosi felszabadításában bíz-tak volna.”

Széchenyi szociális programja nemcsak dicséret és elismerés ama kilenc millió felé, mely bár kirekesztetett az alkotmány sáncaiból, de azért „hú jobbágy s mily hú! jó katona s mily jó!” – hanem politikai meggyőződésénél is mélyebb és komolyabb „lélekismereti vallomás”, hogy e kilenc millió nemcsak része a nemzetnek, hanem „a magyarságnak utolsó záloga, reménye, fenntartója”. Nincs megdöbbenőbb, mint a mai falukutatók és szociálpolitikusok írásai után olvasni a 100 év előtti Széchenyi-műveket és felfedezni azt, hogy mennyire egyként szólanak a magyar jobbágykérdés megoldásának nemzeti szükségességéről. Éltünk 100 esztendőnél anélkül, hogy a nemzetnek ereje vagy alkalmá lett volna megoldani azt a döntő kérdést, melyet Széchenyi már akkor megmaradásunk egyedüli feltételének jelölt meg. Nem a nemzetfeltű irodalom történetfeletti egységének hangja az, ami megragad ebben az egymás mellé állításban; az döbbsent meg, hogy megérezzük: 100 év alatt nem történt semmi lényegbevágó változás. Jobbágyfelszabadítás és minden egyéb, amit e téren felsorolhatnánk, nem változtattak a magyar nemzet vetkes és hibás társadalmi felépítésén. A magyar paraszt nyomorúságában úgy telt el egy évszázad, hogy Széchenyi történeti szava, helyzetrajza, programja és próféciája nemcsak szelleme szerint időszerű, hanem tételről-tételre helytálló ma is.

Nem halljuk-e ma is ugyanúgy a külső fenyegetést, mely a szociális rendjében megújult Európa felől fenyegeti beteg társadalmunkat, amint azt Széchenyi kifejezte: „mi arra jutottunk, hogy a 19. században – midőn az ember méltósága szent kezd lenni – pirulás nélkül, publice beszélünk egész Európa hallatára, de misera plebe contribuyente; a *külföldnek ez iránti türeelmét* csak előtte ismeretlen létünknek köszönhetjük...”

Nem állanak-e most is ott a konzervativizmus oldalán azok a bölcselek, akik ellen már Széchenyi is hadakozott, szemükre lobbantva, hogy tételük: «népünk polgári létre, önállóságra nem érett még» – további 800 évre kívánja biztosítani azt történelmi lassúságot, mely az egyéni semmittevésen át a nemzet egyetemes pusztulásához vezet. A halogatás, a végnélküli tanácskozások és előkészítések nemzetpusztító ténykedése ellen kiált fel: „elvégre bizony késő lesz s akkor hazánk egy, az egekbe dicsően emelkedett Építmény helyett, melynek sarkalattja tartós, egy, minden sarkaibul kidőlt. Rommá fog bomlani, mely alatt a magyarnak még emlékezete is elenyészend”.

A tennivaló, amit e halogatókkal szemben sürget, világos: „Hunnia minden lakosinak polgári létet adni!” „*Közakarattal minél előbb a Nemzet sorába iktatni a népet!*” „Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentűl is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lélekisméreti vallomásom.”

NINCS HOZZÁTENNIVALÓNK Széchenyi szociális magyar programjához. Nem kívánjuk sem történeti adatokkal, sem valamilyen mai kórkép megrajzolásával erősíteni szavainak igazságát.

Hitünk szerint az ő lélekismereti vallomása ma már minden jó magyarnak lelkiismereti ügye és életparancsa. S úgy érezzük, hogy ez az a magyar kérdés, melyre nézve ma leginkább vonatkozik a Kelet Népeinek az egész országlási rendszert meghatározó figyelmeztetése: „az van napirenden, hogy kimutassuk megoldására nézve a miképpen-t”. Az ész szavára kell most már hallgatnunk és kerülnünk minden további uszítást, fellengős entusiasmust és „a mai nagydivatú korteskedést”. Több mint egy félév telt el, hogy Erdély egyik része visszatért az anyaországhoz s nem hangzott el azóta egyetlen jelentős erdélyi nyilatkozat sem, nem mutatkozott semmilyen erdélyi mozgalom, mely a magyar társadalmi megújhódás ügyét az erdélyi szellem nevében akarta volna a politikai forum zszibongásában zászlójára írva körülhordozni. Ez a hallgatás nem jelent érdektelenséget vagy elzárkózást. Erdélyi óvatosságot, körültekintést és cselekvési komolyságot jelent csupán: az idő, a körülmények és módok mérlegelését, az ész politikáját, annak a cselekvésnek a véghezvitelére, melynek szükségessége – ismételjük. – hitünk szerint minden magyar lélekben eldöntetett.

Írásunk nem akar ezen a mai erdélyi magatartáson rést ütni, csak meg akartuk állapítani azt, hogy ha a jelen körülmények között színgazdag leírásokkal vagy hangos kijelentésekkel nem igyekszünk Széchenyi reformgondolatainak a túlhangsúlyozására, nemcsak erdélyi helyzetünk, hanem Széchenyi szelleme szerint is járunk el. A Kelet Népe tanításával megegyezőleg valljuk, hogy a magyarság társadalmi megújhódása az egész magyarság védelmét és megmaradási feltételét jelenti. A magyar parasztság társadalmi helyzetét nemcsak belülről, a magyar életerők kifejlődésének érdekében, hanem kívülről: az új európai szociális rend igazsága szempontjából, hanem Erdélyből: nemzeti létünk veszélyeztettsége oldaláról is nézzük.

Erről az oldalról világosan látszik, hogy államunk jó nemzetiségi és szerencsés európai politikát csak úgy tud folytatni, ha előbb a társadalmi kérdést megoldotta. Széchenyi látása szerint, ennek híján csak az összeomlás lehet osztályrészünk: „ha a magyar alkotmány sáncai mögött nem áll, vagy azon túl kalandozik a magyar, okvetlen nemcsak a sáncig vissza, de végképp abból is kiveretik. Boruljon csak ránk az északi népek áradásával a keleti kérdés megbomlása, vegyünk ki addig – magyarságunk mindenkire felkényszerítése által – mindenkit béketűréséből s viszont ne tegyünk alkotmányilag semmit, ne tágítsuk annak alapját, ne használjuk azt emeltyűül, elkerülhetetlenül oly szűk szigetre fog szoríttatni végképp vérünk, vagy jobban mondva vérünk privilégizált töredéke mindenünnen, sőt még saját fajtánk által is, hogy idő előtt leli magát egy felette szűk és sötét hat deszka közötti ürben, melynek neve koporsó.” 1918-ban ránk zúdult a Széchenyi megjósolta végzet s ha a koporsó nem is, de a történeti Magyarország közepén csak egy szűk sziget lett a menedékünk. Ma meg kell hallanunk Széchenyi prófétai szavát és tanulnunk kell a multtá vált tragédiából. Nemzetünk védelmének kiváló

eszköze az erős hadsereg, a jó nemzetiségpolitika, a szellem hódító ereje, de mindehhez szilárd „10 millió súlyú alapot” csak a magyar parasztság társadalmi felemelése adhat.

ZARÁNDOKI KOMOLY MAGAMEGTAGADÁS

A KELET NÉPE több, mint a reformkorszak egyik politikai irata. A Pesti Hírlap ellen írt vitairat messze kiemelkedik korából. nemcsak tartalmi elemei révén, hanem az egész könyvet átható személyi megnyilatkozások komolysága és mélysége által is. Az ötven éves Széchenyi mögött, amikor e művet írja, immár egy nagy nemzetépítő mult áll, tele alkotásokkal, megvívott küzdelmekkel, sok gonddal és a nemzet sorsán való szüntelen tépelődéssel. Lelkiismereti kényszere alatt írta meg e könyvet, melynek megjelentetéséről legjobb barátai és hívei is igyekeztek lebeszélni, Az aggodalomtól túlfűtött lélek írása a Kelet Népe, melybe az «ész politikája» melletti meggyőzés érdekében beleönti lelkének minden nemes érzését, indulatát, beleírja egész küzdő és töprengő személyiségét. Könyvének egyik legfőbb értéke ez. Az, hogy bepillantást enged a legnagyobb magyar lelkébe s rajta keresztül a magyar államférfi, a magyar vezető örök lelki vonásait, etikai magatartását mutatja meg. Tragikus véget ért élete bizonyság vallomásának igazsága mellett: „Közdolgokbai avatkozásom nem volt alkalmi darab rövid jelenése, mint mikor színpadon hal meg honáért a hős és később jóízűen vacsorál.” Nem szerep és nem politikai játék a magyar államférfi élete, hanem mind a halálig kötelező hivatás. A hivatástudat és a felelősségérzet az, amit ő a vezetésre képesítő tulajdonnak nevez. Egyik legszebb megnyilatkozása az, amit a vezetéshez szükséges lelki képességekről ír: „Igen jól tartom emlékezetemben és tartám mindig, hogy nincs vétkes elfogultság, mely több földi bajnak volna kútfeje, mint másokat vezetni akarni, ahhoz kívántató tulajdon nélkül. Lelkiismeretem sugallását, mely szüntelen hangzott belsőmben; ha nem Te, miért más – korántsem oda magyarázám, mintha nekem valami vezetőszeret jutott volna osztályrészü. Isten mentsen, de hideg megfontolás s a férfiúi éles elhatározás utáni kis közéleti pályámat oly hangulatban kezdém meg, mint mikor hajótörésnek induló, szerencsétlen család megmentése végett, látván, hogy másunnan jobb segítség nem jön, erejében nem, de egyedül tiszta szándékában bízó hajós ül gyenge csolnakába”.

A közeli veszély látásától indított vitája ezen a ponton messze felülemelkedik a politika régióin s a magyar jövőndő kérdése megszűnik számára hatalmi vagy éppen taktikai kérdésként létezni. A magyar jövőndő a magyar etikai magatartás kérdésévé lesz, melyet végső fokon az dönt el, hogy a nemzet minden tagja vállalja vezetőivel együtt a felelősséget és a szolgálat önfeláldozását. „Semmi, de semmi nem neveli valamely nemzetnek valódi erejét annyira, mintha minden tagja derekasan betölti és megállja a

maga helyét, ha mindenki másutt keresés és másra tolás helyett, magával számoló hangulattal, saját keblébe nyul.” A másik lelki vonási amely be kell, hogy töltsön minden magyart egyformán, bizonyos kötelességérzetnek a felébresztése; »bajnoki pártolása hazánknak«. A szolgálat önmegtagadása az, amit e lovagi erény tartalma a nemzet elé ír az eddigi hangoskodás és üres lelkesedés helyett. „Bajnoki pártolása honunknak korántsem azon fellengős entuziázmus, mely szerint ugyszólván mindenki a kolomp elővitelére hiszi magát meghíva lenni, vagy éppen a mainagydivatú korteskedés, éppen nem, hanem *bizonyos zarándoki komoly magamegtagadás*, melynél fogva inkább abbahagyni, mint ártani, sokkal inkább használni a honnak, mint fényleni sajátlag. kívánunk s törekedünk s a hazát nemcsak szóval, holt betűkkel és mások cselekvéseinek gáncsolásával, de hasznos tettel is szolgáljuk.”

A zarándoki komoly magamegtagadás az az erkölcsi magyar magatartás, mely nemzeti jövőnk záloga. Széchenyi, történelmünk minden igazi vezére és névtelen hőse halálig való hűséggel vállalta ezt a zarándoki sorsot. A Kelet Népe Széchenyi értelmezése szerint a feltámadás, új élet népét jelenti, azt a magyar életet, mely az erkölcsi magyarság által valósul meg. Száz esztendő távlatából az, ami összekapcsol minket Széchenyivel: hitünk abban, hogy nemzeti felemelkedésünk új keletén ez az erkölcsi erő sokszorozza meg erőnket és képesít nehéz feladataink elvégzésére.

DR. JUHÁSZ ISTVÁN

S Z É K E L Y F Ö L D A Z O R S Z Á G É P Í T É S B E N

A KELETI GYEPÜK EGY RÉSZÉNEK HAZATÉRTE után általános nagy erjedés kavarta fel a magyarságot az anyaországban is, a frissen felszabadult területeken is. Itt a felszabadulás öröme, szabad életlehetőségek nyílása, új magyar élet várása, ott a bekapcsolás gondja és előkészítése okozta. A törvényes vagy (s ez volt a gyakoribb) törvénytelen alakban jelentkezett erkölcsi, gazdasági és művelődési elnyomás után, életnek rugaszkodó kedvvel, gyorsan pótolni akarják, amit a kisebbségi életben a félgőzzel haladó lét miatt veszítettek. Ugyanakkor az anyaország minél sebesebb szerves bekapcsolást épít gazdasági, forgalmi, hadi, közművelődési, sőt politikai tekintetben is. S ahol ez a sok hatás mind összetorkollik: Kolozsvár és Marosvásárhely. E két város viseli a keleti elosztó és gyűjtő gócének szerepét. A Budapest–Kolozsvár–Marosvásárhely ütőéren fordul meg a keleti részek minden kérdése, Erdély fővárosának és a székely főváros külön érdekhálózatának zavartalan működése is.

A magyar országépítő szándék azonban nem áll meg, nem is állhat meg a „régirend” helyrehozatalánál. Ezt hamarosan és minden nagyobb megerőltetés nélkül elérhetné; a nemzeti erőtartalék kimerítése nélkül is nemsokára ott lehetne, ahol 1918-ban volt, ha ezt egyáltalán tervei netovábbjának tekintené. De azóta a világ rohanva haladt előre s ha Erdély ott folytatná a magyar életet, ahol félbehagyta, a vége ezúttal sem lehetne más, mint ami akkor volt. A várakozások és lehetőségek, a kívánságok és szerepvállalások összeegyeztetéséből származik az a kis láz, amely minden hazatérésre jellemző. Ma talán még aszenvédélyek is beleszólnak, vágyak és ábrándok is vegyülnek az elgondolásokba. De holnap már számolnunk kell a pusztá tényekkel, a képzelet világán túli lehetőségekkel, az élet tisztult valóságaival, melyek alkalmasak arra, hogy a magyar sorsot az új kibontakozás vágányára tolják. Holnap bizonyosan félre kell tennünk mindent, aminek az észszerűségeen kívül egyébhez is köze van. Seregszemlét fogunk tartani s ott majd minden kitűnik: feladatunk, erőnk, eszközeink és a mód is, ahogy kell és ahogy lehet.

Létérdekvizsgálatunk egy lépést sem haladhat előre, míg a lábunkra facsaródó indákat el nem vagdossa; előítéletet, a részletérdekek túltengését, sok kis csörtetést kell óvatosan, csendesen eltávolítania, hogy maga kissé felszabadulva láthasson létünk alapvonalainak kitapogatásához. S ezután kikerülhetetlenül rá kell bukkannia a felismerésre, hogy a magyar sorsalakulás ma kör-körösen három részre osztható: *az egész hazai magyarság, Erdély* s ez utóbbiban a *Székelyföld* sorsára. E háromnak egymáshoz való viszonya jelenti

majd a magyar életet. A folyamatos alárendeltségi viszony azonban egyúttal azt is jelenti, hogy a sorban hátrább álló nem csupán függvénye, de egyben – nem furcsa? – feltétele is az előbbinek. A magyar élet kiteljesülését tehát három külön szemléleti síkon vizsgálhatjuk meg. Kezdjük alulról, a végeken. Első kérdés ez: hogyan látja a székelység a maga sorsát és hivatását? mit akar és mit kíván? mennyit ismer fel a magyar bajokból és mennyit vállal belőlük? Második kérdés; milyen szerepre vállalkozik a hazatért Erdély? mi lesz az anyaországhoz való viszonya s ebből mit juttat a Székelyföldnek? Végül a harmadik: az összmagyarság hogyan tekint a visszatért részek gyakorlati bekapcsolása elé? más szóval: az egyetemes magyar érdekek szolgálatában mekkora teret biztosít nekik? Mindhárom kérdésnek tehát van tárgyi és alanyi nézőpontja.

A kérdés gerincét egyik esetben sem lehetne megfogni, mert nem egy egyszerű sarkigazságon, hanem az összefüggések egész szövevényén fordul meg. Első sorban a felismerés, hajlam, hivatástudat és teherbíró képesség játszik szerepet, de nem kevésbé az is, hogy maga mit becsül arra érdemesnek, mit kívánnak tőle és milyen címen.

Itt azonban térjünk vissza a legelső kérdésre, a székelységhez. Ott tekintünk kissé körül, a hegyország dolgaiban, mielőtt elindulnánk az erdélyi utakon.

A SZÉKELYFÖLD MAI HELYZETE

MAI ÁLLAPOTÁBAN A SZÉKELYFÖLD többszörösen zárt egység. Aki rátekint egy gipsz domborműre, mely hazánk hegy- és vízrajzát ábrázolja, az az érzése támad, mintha egykori büszke lovagvárat szemlélne, de hatalmas falai, a köröskörül övező hegyek és havasok, melyek hajdan védelmül szolgáltak, ma eltorlaszolják a szabad kijárást.

Földrajzi szempontból a Székelyföld tájegység. Az elaprózott medencékbe szorított hegyország élesen elkülönül környezetétől. Ha Erdély volt Magyarország fellegrája, akkor a Székelyföld volt Erdély legkülsőbb védelmi vonala: egy egész népecske szorongott és verekedett a Keleti-Kárpátok mellvédjei mögött, a Hargitáról, mint valami zömtoronyból ki-kicsapva, vagy oda visszahúzódva. Könnyű volna kimutatni, hogy a székely nemzet hadiszervezete is követte a földrajzi tagoltságot. Ahogy az egész Székelyföld le van hasítva Erdély testéről, úgy szakad ki belőle is egy-egy foltocska: a háromszéki „róna”, az alcsíki, felcsíki és gyergyói medence, Homoród völgye, a Nagy-Küküllő felső szakasza, Sóvidék és a Kis-Küküllő völgye, Nyárádmente, a Görgénypatak melléke és a Marosvölgy. E szerint tagolódik a székely nép szokása, játéka, beszéde, viselete, foglalkozása, sőt vallási megoszlása is. Egy-egy kisebb egység általában egyenletes elosztást, kiegyensúlyozott viszonyokat, azonos mértéket mutat. Elég Erdővidék példájára hivatkozni annak igazolásául, hogy egy néhány faluból álló, zárt egységen belül is lezajlik az egész székely élet: benne van minden, ami az egésztest jellemzi, csak kicsinyre méretezve, mint vizei és terei.

Politikai tekintetben ugyanez a helyzet, ha még nem hangsúlyozottabb. A Székelyföld jól elhatárolt népföldrajzi sziget. (Nem mondjuk, hogy örvendünk neki.) Nyugaton, délen és keleten ma idegen ország határai szorítják. Északon pedig más népek közbeekelő-dött telepei feszítik le a szamosvölgyi magyarság testéről. Ez a szigetelő anyag hajdan nem volt érezhető, mert nem volt útban. Ma annál kikerülhetetlenebbül számolni kell vele.

A földrajzi és politikai különállás tényezői a multban is gyakran szerepeltek együtt. Ha nem ennyire kihangsúlyozottan, máskép. Ennek tulajdonítható, hogy a székely nép néha nagyon egyedül érezte magát. Mikor sorsszerű egyedüllétét felismerte, igyekezett berendezkedni a magános életre. Rá volt utalva, hogy a dolgait maga intézze, gyeput maga védje, nemzeti terheit maga hordozza. Így nevelődött önállóságra. De egyben így szokta meg a független létet, a vezetés erkölcsi felelősségének magasztos voltát s azt, hogy a maga ura és szolgálja legyen, a másé soha. A földrajzi és politikai tényezők pokoli összjátéka volt, ami a székelységgel századokon átál történt. A háromszéki síkság nyitott torokkal néz a Barcaságra. Gabona, ipari növények, vetemények, szarvasmarha, faanyag, minden egyszerre, cseléd, munkás, iparosodni vágyó kisember, csak úgy özönlött le az Olt, Feketeügy, Homoród és Vargyas mentén. Brassó, Nagyszeben, Nagydisznód és az Órománia minden jelentősebb városocskája bizonyítja, hogy a földből kiszorult székely nem lankad, a földtől való elszakadásban nem veszíti erejét, iparkodásával a városon is igen hamar létalapot teremt magának. Soha sem kellett őt félteni, mint társadalmi lényt. Megélt mindenütt, ahol dolgozni lehet. De mint a nemzet egyede, mindig és mindenütt ki volt téve a horzsolásnak, kopásnak, színtelenedésnek, sőt Óromániában még annak is, hogy leroskadásakor behanyaglik az idegen hinárba. Udvarhelyszék is nyugatra van nyitva. Folyómedrek és távolabb egyre növekvő szász iparvárosok jelzik a székely elvándorlás útját. Medgyes, Segesvár, Érzsébetváros, Szászváros félfalusi ipari munkássága nagyobbára udvarhelyszékiekből telt ki. A hegyvidéki, kis határu, kis havasu falvak törpebirtokos családjaiban bőségesen elég volt, ha egy fiú és egy leány maradt otthon; a többi hat-nyolc teljesen fölösleges volt; a család sem munkát, sem kenyeret nem tudott volna nyújtani nekik. Így hát ezeket békében el kellett bocsátani idegen kenyérre, cselédsorba, szolgaságba, kallódásra. Sóvidék és Kisküküllőmente mindig messzi vidékeket ellátott szobalányokkal, gazdasági cselédekkel. Közismert ezen a tájon, hogy az apa egyik fiára az ősi házat hagyja örökségül, a többi között pedig testvériesen felosztja az országutakat Temesvártól Jászvásárig, Kolozsvártól Karácsonkőig, vagy – ha kell – egészen Galacig, Konstancáig, Nyeszterfehévárig; tetszés szerint választhatnak, nehogy valamelyik megcsaltnak érezze magát. A kiözönlés útjait követte a szekeresség: szőlőkaró, épületfa, só és borvíz ment, kukorica, kenőzsír és szarvasmarha jött vissza az úton. Marosszékkel kapcsolatban nem is lehetne természetesebb útírányt rajzolni a Marosnál. Marosvásárhelynél három irányból torkolt össze a nyomás: a Nyárádmentéről, Régen felől és Mezőbánd irányából s e nyomás messzire sodorta a székelyt,

le Marosujvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár felé. Ezek a kis városkák éppen annyi maroszeői székelyt nyeltek el, mint Kolozsvár és Nagyvárad, továbbá a Bányavidék félpolgári rétegeinek felfrissítésére. Csík és Gyergyó feszítő ereje nem volt ennyire félelmetes méretű, de levezetése éppen annyira alkalmoszerű, szeszélyes, irányítás nélküli maradt. Mikor ez a rész kiheverte a sok dűlős, ragályos kór pusztítását, akadt egy-egy zabla raktáron, mondjuk s Báthori vajda, János Zsigmond, Siculicidium, határőrség, ami kevezőtlenül befolyásolta a székely nép szaporulatát. Azon is lehet bánkódni, hogy a Székelyföld népfölöslege rendszertelenül folyt szerte az országban s idegenben, sokkal kisebb nyomot hagyva maga után, mint amit tervszerű levezetéssel el lehetett volna érní. De azon százszorta inkább busulhatunk, hogy időnként és helyenként nem is volt népfölösleg, máskor a székelység még a pusztuló sorokat sem volt képes pótolni s ezért nemsokára idegenek jelennek meg a hegyek peremén, lebátorkodva az elhamvadt telepek helyére is.

A székelység ereje, a népfölösleg formájában jelentkező túlfeszültség ott folyt el tehát a nyugatra futó vizek mentén. Ez volt a levezetés természetes útja. Ám az Erdélyben feltűnt idegen elem is ezeken az utakon nyomult egyre közelebb a Székelyföldhöz, elragadva, lelemorzsolva egy-egy darabot. Először csak megjelenik a széleken levő székely szállásokon, természetesen a kivándoroltak helyében, aztán idővel kétnyelvűvé teszi a falut, majd egyenlőségre szaporodik, egyszer ezen is felülkerekedik, végül a székely falu belefűl az árba. Az államhatalom is annyira természetesnek tartotta ezeket az útvonalakat, hogy – nem figyelve kellőképpen a nemzetiségi elvre – következetesen itt épített országutakat, vasutakat.

Ha elvándorlási irányával ellentétes nyomás érte a székelyt, mint a kuruc idők letűnésekor, a mádэфalvi veszedelm és Világos után, vagy a gazdasági válság fenyegette, akkor a felső csatornákon, a biztosítószelepet jelentő bodzai, ojtózi, gyimesi, békási és tölgyesi szoroson folyt ki a feszültséget okozó hányadrész Bodza, Bákó, Husz- és Jászvásár, meg Karácsonkő s a megszámlálhatatlan csángó falu felé, Etelköz földjére.

Akkora volt az elvándorlás a századfordulón, hogy a székelység ijedtében külön tanácskozó szövet létesít okainak kivizsgálására, az orvoslás lehetőségeinek felkutatására. Ekkor már évente 10.000 útlevelet állítanak ki az Óromániába vándorló székelyeknek. Nem kevesebb, mint 45 székelyföldi falu lakossága van apadóban, nagyobb részben emiatt. Az óromániai magyarság száma pedig enyhe számontartással is meghaladja a félmilliót (Székely Kongresszus, 1902). A Székelyföldön, mint földrajzi egységben, véstjólóan megbomlott a népesedési egyensúly.

Most is ezer és egy érdek irányjelzője mutat arrafelé. Kereken öt elmetélt vasútvonal és tizenkét kettészelt közút bizonyítja, hogy a Székelyföld hova volt betagolódva. Ezeknek lezárása önkéntelenül is teljessé tette a Székelyföld elzárkózását. Az arrafelé irányuló törekvés egyelőre vágyalom marad. A székelységnek ezen a részen be kell tokozódnia. De ha ennyiben marad, akkor még csak vállalta a bécsi mütét közlekedési következményeit. Ez semmi. Ezen

túl ki kell használnia a belőle eredő előnyöket. Mert elvétve ilyen is akad. A szokásos közlekedési útirányok le vannak sorompózva. De maradt egy köldökzsinór, melynél fogva a Székelyföld még Erdélyhez kapcsolódik: a marosrégen–besztercei országút, melyet a magyar műszaki csapatok sebtében használható állapotba hoztak, továbbá a marosvásárhely – teke–kolozsnagyidai keskeny vágányú vasútvonal, melyet bámulatos iramban építettek ki Szászlekencéig, ezáltal bekapcsolva a szamosvölgyi vasúthálózatba. Egyidejűleg épül az első rendes nyomtávu vasútvonal is Déda és Beszterce között. Általa a Székelyföld külső közlekedési kérdése meg volna oldva. A belső forgalom úthálózatának kiépítése még sokáig nyitott kérdés marad, noha semmi esetre sem lehetne sorrendi kérdést csinálni belőle.

A külső tényezők eszerint olyasféle megoldásokat sugallnak, hogy talán célszerű volna a Székelyföld széles öngazgatását komoly formában felvetni.

A SZÉKELYFÖLD MESGYÉI

HA A SZEKELY ÉLET MESGYÉIT politikai befolyások alatt kellene megrajzolni, majdnem félregördíthetetlen akadályok tornyosulnának a megoldás elé, főképpen a bécsi vörös irón nyomán. Szerencsére, a népföldrajz nincs alávetve a napi politika ingadozásának. A népi egység ebben a vonatkozásban nem ismer sem földrajzi tagoltságot, sem állampolitikai fogásokat, sem közlekedési nehézségeket. A nép egységre törekvése csak a lét öncélú törvényeit ismeri. Ezek a törvények a természetes súlypontok, kitérítetetlen nehézkedési törekvések szerint igazodnak. Itt egy mérőeszköz érvényesül csupán: a létérdek, melynek legutóbb az „élettér”-ben adtak áramvonalas nevet. Az élettér ellenben nem folyók, hegyek, gödrök és hegyszakadékok úgynevezett természetes választóvonalait követi a népek egységre törekvésének kikerekítésénél, hanem az egymást kiegészítő területek szerves egységét követeli, mint amely egyedül alkalmas a terület és ember közösségének összehangolására, még akkor is, ha a történelem szeszélye játékos újjal belenyúlt és összekészálta a szálakat.

A székely szállásterületek vizsgálatánál éles különbséget kell tenni a mai és a megvalósítandó állapot között. Ma székely szállás, a Székelyföldön kívül, a Tatros és Tázló völgye, Radaucz környéke egész Dél-Bukovinával, ahol több székely raj telepedett le a zaklatások folyamán. De ettől a történelmi településtől eltekintve, vannak a teljes beolvadás folyamatába jutott ősi magyar telepeink a Bodza, Prahova és Dembovicza mentén. Ez utóbbiak örökre elveszettek tekinthetők a megújuló magyarság számára. Mindössze sűrűn előforduló helyneveikben és a román köznyelvnek ajándékozott szavaikban hagytak bő emléket egykori jelentőségükről. De mellettük ott van a msgszállítás után, többé-kevésbé szándékosan felidézett székelyföldi nyomor száműzöttjeinek igen nagy tömege. Kötetlenül lebegő részük nagy százalékban hazajött a részleges felszabadulás után. De feltehető-e, hogy azok is elhagyták volna kemény

munkával szerzett társadalmi állásaikat, ha nem kényszerítették, akiknek szülőfaluja továbbra is román megszállás alatt maradt? Teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy nem. Vagy eljöhett-e az a nélkülözhetetlen szakmunkás, vállalkozó, aki a Székelyföldre kiterjesztett román gazdálkodás idején anyagilag leromlott, csak a puszta életét menekítette új munkatelepekre, de ott, Havaselve iparvidékein munkája szerint magas társadalmi szintre vergődött? Semmi esetre sem. Ez a magyarság, finom erecskék módjára, többszörösen átszővi az óromániai kevert városi lakosságot. Nemzeti bélyegeik lassanként elmosódnak, ellenben társadalmilag egyre magasabbra hágnek vagy legalább is keményen tartják magukat, míg otthon bizonyára a legkietlenebb helyzet várt volna rájuk.

Ettől függetlenül azonban meg kell állapítanunk, hogy a Kárpátok szorosai nem arra valók, hogy kivándorló magyarok tapossák; itt nem lehet vészkijárat a hazájában éhhalállal fenyegetett magyar futására, míg itthon a szentistváni államkeretek kitöltését, mint távoli eszményt, végkép fel nem adjuk. A magyar szegénység ne menjen idegenbe koldulni, mikor itthon a puszta léte értékesebb a fajtának, mint minden külföldi munkateljesítménye lehet. Ám ez a parancs nem neki szól, hanem a fajtagondok marcangolta magyar szellemiségnek. Keleten és délen vissza kell vonnunk önkéntesen elportyázott előőrseinket, egészen a szorosok leshelyéig. Itt feladunk egy nagy területet ugyan, hol őseink poroszkáltak és erdélyi fejedelmek, magyar hűbérurak csináltak európai politikát. De mi létkérdésekben nem hajlunk érzelmességre.

Ellenben a szó igazi értelmében nyitva marad a székelység nyugati mesgyéinek meghatározása. Itt ugyanis két döntő tényező szólt belé. A Székelyföld ugyanis két földrajzi tájra bontható s egyiket a Kelemen- és Görgényi-havasok, a Hargita és ennek természetes folytatása, a Persányi-hegység akla nekiszorítja a Kárpátok koszorújának s ez nem kényszerül bővebb fejtegetésre; másik területsáv a Görgényi-havasokról és Hargitáról nyugati irányban lefutó bővizű folyók mentén lejt az ősi székely szállásterület, a Csigla mezeje felé, honnan a szászok telepítési hullámai kilökték és lassanként keletebbre szorították, míg a síksági törzsből hegyi nép lett. Itt a székelység kényelmesen elnyújtózkodik a Küküllők völgyében, az Olt- és Marosmente erős magyar településeinek támogatásával. E szakaszon nem lehet éles néprajzi határt vonni. Ugy a magyar, mint a szász lakosság több helyütt áttörte az ősi székbeosztást, hol rovásunkra, hol hasznunkra. Az amúgyis nemzetszervezeti, tehát politikai határvonal volt, ami sohasem egyezett a népföldrajzi határvonalakkal, amint számos magyar falu sok évszázados perlekedése bizonyítja, melyek szakadatlanul arra törekedtek, hogy kivonják magukat a szász székek közigazgatási hatásköre alól. Mások a Vöröstoronyi szoros táján is mindvégig megmaradtak független magyar telepéseknek. Ezen a részen annyira egybemosódik a székely és magyar eredetű népesség, hogy helyenként csupán ősi szokások, települési formák, társadalmi képletek és nyelvi támaszpontok utalnak egyikre vagy másikra. A székely szállásterületek zömének mesgyéjét egész sor apró, erdélyi méretű városka jelzi: Brassó, Földvár, Segesvár, Erzsébetváros,

Medgyes, Dicsőszentmárton, le egészen Nagyenyedig, megannyi vásárhelye két különböző termelésű népnek, a székelynek és a szásznak. A Királyföld hegyeiről leereszkedő román pásztornép vékonyan beerezte ezt a területet; nyugat-keleti irányban szüremkedve, az Olt vonalát rég túlhaladva. Ennek a fölötté érdekes jelenségnek egyszerű a magyarázata: a szász nép igényes kultúréletet teremtett a maga szállásain, életszínvonalának emelésével meglazította a föld és ő között levő szoros kapcsolatokat, az üresen hagyott létminimumra beszivárgott az igénytelen idegen elem, mely az Albina-bank és Astra tevékenysége folytán a mult század végén öntudatosult, földkaparintó politikai eszközzé vált. Gyors előhaladásában a Székelyföld peremvidékeire is be-befurta magát. S hogy itt nem tudott továbbszivárogni, annak tulajdonítható, hogy a székely népnek voltak szegény elemei, melyek megszállták a hegyeket és meredekeket is, volt szegénysorsu embere elég a pásztorok és erdőmunkások ujoncozására. Ha a tizenyolcadik század nyomon kísérelhető telepítései nem következtek volna be, nem volna román népelem a Székelyföldön.

Ez a vitathatatlanul egységes terület mindenképpen a székely nép életterébe tartozik. Nem csupán az Oltmente, a Kisküküllő és a Közép-Marosvölgy erős magyar jellege jogán; nem is kizárólag azért, mert bonthatatlanul bele van tagolva a Székelyföld és Észak-Erdély gazdasági keringsébe; nemcsak azért, mert termény- és termékviszonyai Észak-Erdély kiegészítő területévé léptetik elő, hanem azért is, mert a kelet-nyugati irányu völgyek egyszersmind kizárólagos közlekedési útirányokat jelentenek. A völgyeket s vele a vasúti és közútvonalakat haránt elmetsző új megszállási vonal kétségbeejtő gazdasági helyzetet teremtett a vonal mindkét oldalán. A Székelyföld nagy erőfeszítések árán megkapja (távrolról és minden igyekezet ellenéres későn) a legszükségesebbeket, de a Székelyföld felé nyíló, túlmaradt völgyek átmenő vasútvonalai ellenére is meg vannak fosztva természetes árucserére és belső forgalomra szerelt gazdasági életük érverésétől. Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy mindkét területen az élet egész irányát gyorsan át kell váltani. A Székelyföld természetes útvonalai, terjeszkedési iránya, népfölöslegének elszivárgása vagy előzőnlése, áruforgalma mind nyugati irányban haladt, az Olt, két Küküllő és Maros mentén. Ugyanakkor pedig a háromszéki medencével földrajzi egységet alkotó Barcaság, a Hargita nyugati fennsíkjának megnyúlását képező Küküllő-völgyek és a Közép-Marosmente egy csapásra elveszítette nyersanyagbeszerzési helyét, iparcikkeinek és terményeinek piacát. Mindkét helyen most természetellenes és szokatlan irányba kell erőszakkal terelni az élet iramát s a Székelyföldön észak felé, a túlmaradt, de idetartozó területeken pedig neki a hátuk mögött égnek meredő vízválasztó hegygerinceknek. Mindez csak azért, mert a vert utak, melyek a természetes törekvések irányvonalában fekszenek, le a négy középerdélyi folyó mentén, fel az Aranyos völgyén, át a Szamos tájára s a Kalota mellett Bihar felé vagy a Szamos vonalán Szilágyságba, középszakaszukban ma ki vannak kapcsolva. A székely népzónának két nagy térítője volt eddig: a Persányi hegység és a dévai szoros. A székelyföldi viszonylagos népsűrűség lökö ereje nem volt elég nagy ahhoz,

hogy ezeken keresztültaszítsa a kirajzó elemeket. Ez azonban távolról sem azt jelenti, hogy a jelzett párkányhegységeken túl ne keressünk székely településeket. Vannak: a Zsíl-völgye, a hunyadmegyei ipartelepek, Temesvár és környéke éppen úgy tanuskodik jelenlétükről, mint a nagyszabankörnyéki üzemek. Oda azonban nem az elvándorló néphullám lendítő ereje sodorta, hanem a munkahelyek kereseti lehetőségei szívták. Ezért szórványos és túlnyomólag iparosodó jellegű, tehát különösen értékes az ottani magyarság.

Nyugaton tehát határozott vízválasztók jelzik a székelység kiterjedésének határvonalait, melyek azonban egyelőre mélyen bent vannak Románia testében. Főlényes erők lépnek itt fel, összemarkolva egyetlen gazdasági egységbe a Barcaság, Küküllőmente, Közép-Marosvidék, Jára-völgy, Aranyosszék és Hideg Szamos magyarságát-székelységét s a magyar település folytonossági hiányait kitöltő idegen népfoltokat a Mezőséggel és a Székelyfölddel, szóval azzal a kérdéscsoporttal, melynek gyűjtőneve: Erdély. E kéttagú szó, melyet semmiféle használat és meghurcolás nem tudott elkoptatni, nemcsak nemzetiségi, gazdasági, állampolitikai, vallási és diplomáciai kérdéseket takar, hanem valamennyinek az összefogásán túl, még történelmi kérdés is s holnapra bizonyosan európai egyensúlyi kérdéssé komolyodik. A történelem egyformán szeret előre és hátra tekinteni. Ez a tulajdonsága. S ilyen tekintetése után mondja ki tömör parancsait, melyek mindenképpen megvalósulnak előbb vagy utóbb, akkor is, ha idejében megértik őket, de akkor is, ha nem.

A SZÉKELYSÉG KÉRDÉSEI

SAJÁTOS FELADATOKBAN soha nem volt hiány a Székelyföldön. A múltban a nemes székely nemzet hadiberendezése, nemzet- és honvédelmi szerepe, politikai szervezete, vallási megoszlása és gazdasági helyzete teremtett hol kiváltságos helyzetet, hol fájdalmas állapotokat. Akkor könnyebb volt megoldani a bajokat. A székely nemzet nagy bölcsességgel fölépített kis államisége tökéletesen dolgozó szerv volt. A maga bajait mindig kiegyensúlyozhatta; ha kellett, új alaptörvényt is hozhatott; máról-holnapra áttérhetett egy korszerűbb megoldásra; hajlékonyabb volt és rugalmasabb, támadásban és védekezésben egyaránt; eltörekvéssel még sem vádolhatták, hiszen a székely ispán maga az erdélyi vajda, később a nagyságos fejedelem volt. Lent megvolt a szükséges szabad mozgás. Meg volt engedve, hogy a közigazgatásnak egy kis ingása, mérlegelése lehessen. Az egész „állami” gépezet úgyis csak egy célt szolgált, amire a székely népnek ősidóktól kezdve magavállalta megbízata volt, – a gyepűvédelmet.

A felszabadulás hihetetlenül sok kérdést nyitott meg a Székelyföldön. Voltak kitámadott szervezeteink, omladozó nemzetvédelmi építményeink, melyeket a megszálló hatalom porrá akart zúzni; voltak befejezetlen önszegélyezési berendezéseink, őrtornyaink, melyeknek ágyúit most másfelé lehet fordítani; általában a legtöbb

fegyverünkben gyorsan ki kell cserélni az élestöltényt, hogy inkább pukkanjon, mint sebezzen; vannak kigondolt gyökérerősítő terveink, törzsedző szándékaink, melyekkel fokáig hallgatnunk kellett, nehogy még alkalmazásuk előtt az ellenszerét foganatosíthassák ellenünk. És vannak felszakadt gennycsatornák, melyeket haladéktalanul ki kell mosni és gyógyítgatni mindenféle írral.

A Székelyföld kérdései között, bár nem ez a legfontosabb, pillanatnyilag a társadalmi feszültség áll első helyen. Csak annyit lehet bizonyosan tudni róla, hogy sokszoros összetételű; gyökerei lenyúlnak a megszállás utolsó éveinek katonai herce-hurcájába, a felszabadulás után megnyílt elhelyezkedési lehetőségek ötletszerű kihasználásába, a gazdasági élet indulásának lassúságába, a Székelyföld kis üzemcsonkjainak tehetetlenségébe. Ezek a tényezők átmeneti jellegük ellenére igen hatékonyan duzzasztják a „népfölösleget” is. Korántsem szabad azonban úgy kezelni ez utóbbit, mintha ez is „kérdés” volna, amelyért most főhet a fejünk. A népfölöslegnek soha sem szabad kérdéssé mérgesednie, hiszen a legörvendetesebb népmozgalmi jelenség. Mindössze az egy helyütt megduzzadt népesség egyenletes és célszerű elosztása válhat pusztán kiviteli kérdéssé. A Székelyföldön pillanatnyilag az a furcsa helyzet állott elő, hogy a termelési lehetőségek rohamos leromlása vagy lebontása következtében a rendes népszaporulat középarányosa is már nagy népfölösleget termelt. Ilyen értelemben a Székelyföldön nagy a kirajzásra váró tömeg, melynek a földdel való kötelékeit a kényszerhelyzet annyira eltépde, hogy holnap is hajlandó másutt keresni érvényesülését.

Nem kevésbé izgató a Székelyföld gazdasági helyzete, melyet bátran nevezhetünk válságnak is. Ez a válság nem újabb keletű. A magyar birodalomban kültelki fekvése és szerencsétlen közlekedési vonalai mellett egy áldástalan pénzpoltika táplálta; a megszállás alatt pedig a megszállók ellenséges indulatából fakadt intézkedések; a Székelyföld volt ugyanis az a robbanóanyag, mely mélyen beékelt voltából kifolyólag is állandóan összeszorított öklöt mutatott a megszállók képzeletében. Van e földön nyersanyag, van munkaerő, sőt csökkentett felvevőképességű piac is. Ellenben nincs tőke és nincs ipar. Az ország távolabbi ipartelepeire való szállítás, a vázolt közlekedési nehézségek miatt, annyira költséges, hogy ez bénítólag hat vissza a termelés arányára. Csappan a termelés, felszabadul a munkás kéz. Ráadásul a székelyben erős az iparosodás vágya. S hogy ez még súlyosabb formában jelentkezék, ott van az árucserreforgalom elbillent mérlege s a székely vidékek ma alig bírnak valamit eladni, de ugyanakkor rá vannak utalva a bevételre, ruházkodási, közhasználati és élelmicikkekben egyaránt.

Ide lehet számítani még azt a körülményt is, hogy a Székelyföldön bizonyos művelődési örvény keletkezett. Az új magyar élet sok mérséklésen átszűrte behatásai keringeni kezdtek a székely népi műveltség magva körül. Ebből a tajtékozó játékból fog majd kialakulni az a máz, mely örökre eltünteti a kisebbségi életben elszenvedett ütődéseket.

A Székelyföld élénk érdeklődésre tarthat számot abból a szempontból is, hogy itt igazolódik vagy itt dől meg az új államfelfogá-

sokegyik-másik nagyszerű tétele. A földműves lakosság és az új állameszme összefonására sehol sem lehetne célszerűbb telepet találni a Székelyföldnél, ahol nincs nagybirtok, nagytőke és nagyváros. (Csak a szegénység nagy.) A mezőgazdasági élet államszervezeti illeszkedési lehetősége, a kisbirtokosságra épített tájgazai társadalom itt fog bemutatkozni, ha meg nem fojtják. Itt válik el, hogy az önálló részecske tud-e segíteni az egésznek. Vagy jobb-e, ha az egyedekre bomlott társadalom egyedenként várja a meggyőzést, ösztökélést, kényszert?

Nem ez minden. De ezek volnának a feltornyosuló kérdések legkiabálóbbsjai. Kizárólag mindegyik olyan természetű, hogy a helyi hatáskörök kiszélesítésével, a helyi erők maradéktalan vitorlába fogásával oldhatók meg, főképpen, ha a késedelem, mint jelen esetben is, egyik részről sem kívánatos. Ellenkező esetben hosszú tanulmányozás, kísérletezés volna szükséges. De nem bizonyos, hogy a székely társadalom akkor bizalommal fogadná az elgondolásokat. Minden arra vall, hogy a Székelyföld – már csak az erők és bajok azonossága miatt is – összébb akar húzódni, valamit le akar zárni s magát lehetőleg kerek egésznek tekinteni.

A TORLÓDÓ BAJOK ÖSSZECSAPNAK a Székelyföld fölött. A sok kérdés egyszerre kiált megoldásért. A székely népnek ma aligha volna annyi erkölcsi és anyagi ereje, hogy a rá váró súlyos feladatokat mind vállalhatná. A fogalom teljes értéke szerinti ön-ellátásnak nincsenek meg a feltételei. Még csak kiépíteni is nehéz volna egy olyan elgondolást, melyben a Székelyföld legalább mint gazdasági egész szerepelne. A gazdasági, közművelődési, oktatási és népvédelmi kérdéseken túl, politikai önellátásfelére gondolni és célozgatni, az új Európa politikai törekvései láttán, teljesen kimeríti az árulás tényálladékát. Ez azonban megközelítőleg sem jelenti a végrehajtási szervek szabadabb mozgásának elvitatását. Annnyira rugalmassá kell tenni a székelyföldi közéletet, hogy magánügyének tekintesse a helyi jelentőségű kérdéseket s mint ilyent, meg is oldja. Legyen kicsurranó kedve, erőfölöslege. Legyen mindenre készen, még arra is, hogy egymaga szálljon szembe a fojtogató étellel. A paraszti lét akkor kezd itt-ott bomladozni, mikor a kisember, maga a föld népe nem veszi észre, hogy létformájáról hull a vakolat. Alkalmassá kell tenni, hogy döntsön magas érdemes-e foltozgatni kikezdett életét vagy egy merész fordulattal inkább új formákra tér át. Edzetté kell tenni, hogy az alattomos kis támadásokkal azonnal szembeszállhasson. A nemzet egyeteme ügyis csak akkor veszi észre, vagy ha észre is veszi, csak akkor segít amikor már nagy gátszakadás történt. Viaskodjék a maga erejéből s a nagy magyar együvé tartozást csak mint utolsó tartalékot, őrizze meg végveszély esetére, mikor az ő ereje már elégtelen volna. Ehhez a cselekvőképesség szélesebb foku játéka szükséges, másrészt pedig a sajátos kérdések gyors megoldása és készséges segélynyújtás. A székely népi intézmények egyúttal a magyar újjáépítés alappillérei lehetnek Erdélyben. A székely hegyekre támaszkodva, még mindig tág eget lehet nyitni a magyar törekvéseknek. Mert mögötte érzik a tömeg, a hőmpölygő áradat,

mely egyelőre minden irányban feszít, szét akarja dobni az abroncsokat, de megértő kéz idomítására bármely irányban hasznos hajtóerővé válik.

Az elején nagyra vetettük a hurkot: külön székely közigazgatásról szóltunk, melyet – közjogi természeténél fogva – inkább szabad mozgásnak neveztünk. Most egyre szűkítjük a kört, egyre zsugorítjuk a fogalmat, míg a székely önállóságból végül csak a végrehajtó közegek szabadabb mérlegelése és a kezdeményezés értékelése marad meg. Az adott helyzet parancsszerűen rója ránk a feladatot, hogy a székely kívánságokat alulról a vezető rétegig a villám sebességével közvetítsük, mielőtt a kívánságnak megkeserednék az alja. Minden kérés bizalomból fakad. A követelés már az erős életigenlés és kiábrándulás párosulásának következménye. Már pedig az a legszomorúbb, mikor a nép nem is kíván, nem is követel semmit; a szellem embere irtózva veszi tudomásul, hogy ilyenkor a nép maga döntött s döntése: elvándorlás vagy egyke, erkölcsi fegyverletétel, mely homlokegyenest ellenkezik a fajvédelem elveivel.

A sajátos kérdések szemléltetésére elég megemlíteni a tőkeszerzés kívánható körülményeit. Abban hamar megegyezhetünk, hogy a Székelyföld általános tőkehiányán sürgősen enyhíteni kell. Teljesen megoldani ma még nem lehet, a mai eshetőségek mellett nem is volna eszményi. A kérdés bökkenője ott van, hogy a székely vidékeket úgy kell pénzhez juttatni, hogy a tőke ne gyűrhesse öncélú uralma alá az egész gazdasági életet. Tapintatos, de erős kéz, messzire előre néző tekintet dolga. Gazdag birodalmak összeomlása igazolta, hogy a nemzet ereje ma már nem tőkájében, ipari berendezésében van, hanem nemzeti tudatra nevelt kisembereiben, akik jajtalanul és jeltelenül meg tudnak semmisülni a fajta önvédelmében. Itt bűn volna sorrendi fokozatot állítani fel a mennyiség és minőség között; minél több és minél jobb emberanyag legyen egyszerre. A magyar nemzet legyen annyira önző, hogy a kenyéradás terén is érvényesítse a maga szempontjait: neveljen független lelkű, önérvényesítő polgárokat, sokat, minél többet és oltalmazza meg mindenki ellen, még az állam egyes szerveinek túlkapásai ellen is, mentse ki a mammut-tőke sorvasztó öleléséből, általában kímélje meg attól, hogy a kisember és államszervezet viszonya megfélemlítő legyen rá, mert a polgár szükség esetén katona is s a megbecsült polgár csak jó katona lehet, mert szívesen áldoz a közösségért, mely neki és gyermekeinek biztonságot nyújt. Fölösleges fellapozni a székely katona világháborús teljesítményeit. Közismert tények azok. Ám a magyar honvédelemnek gondolnia kell a székely ember harci erényeinek erkölcsi és gazdasági okokra visszavezethető fokozására.

Itt érünk el arra a pontra, ahol már tisztán látszik, hogy a különleges székely kérdéseket is végső fokon egy óvatos kéznek kell tartania. Lent a szálak futhatnak száz felé. A nagyobb lengésekre, kanyarokra berendezett külső szervek munkáját egyetlen belső erőnek kell irányítania: hogy minden az óramű pontosságával működjék ebben a szervezetben. Aránytalanság, vetélkedés, az egészre ránehezedő részletmunka legyen eleve kizárva s csak egy haladási irány maradjon nyitva: az, amelyik a kitűzött cél felé halad.

MAGYAR FELADATOK A SZÉKELYFÖLDÖN ÉS A SZÉKELYSÉGGEL

A LÉTÉRDEKIG LECSUPASZÍTOTT MEGOKOLÁS kész követelésekkel áll a mai magyar elé. Követel és könyörög egyszerre: a felelős szellemi embertől követel, a csökkentett képességűnek könyörög; kit így, kit úgy akar munkába állítani. Büntetni nem tud. Azt majd elvégzi a történelem, mely búsásan megtorol minden kése delmet és visszaélést. Csakhogy ostora már az eljövendő nemzedékeken csördül, nem a vétkező main. Ezért van, hogy a magyar létérdek vizsgálat ma könyörög is. Az eljövendő magyar nemzedékek érdekében teszi, melyek bűnösök, csak viselik a következményeket, türelmesen vagy lázadozva, átkozódva. Idáig minden magyar nemzedék elég okot talált arra, hogy apái bűnét, emlegesse. Szép volna, ha ez a láncolat egyszer megszakadna s egy magyar nemzedék tehermentesen ugorhatna a küzdelembe. Jó volna, ha egyszer kifogynának a pótolni valók, a helyrehozni valók, s ahogy egy munkásnemzedék jelentkezik, azonnal építhetné tovább a nemzeti erődítményeket: tudományt művelhetne, művészetet teremthetne magának s a magyar népi műveltség óvásával mentené a nemzet tartalékát. El kell jönnie az időnek, mikor egy-egy nemzedék nem tölt el félemleröltöt azzal, hogy lebontja az elődök oktalan úttorlaszait, melyek mögött pusztá nemzedéki érdekeket védtek, a közösség rovására.

„A székely kérdés az erdélyrészi magyarság kérdése”, – mondták már 1902-ben, felismerve, hogy az erdélyi magyarság csatláncza egyik szárnyon a székelysége támaszkodik. A megállapítás ma is helytálló, de bővítésre szorul. Mint minden közügyben, nincs titkolni való abban, hogy Kelet-Magyarország sarkalatos pontja a nemzetiségi kérdés. E körül perdül meg minden, mint kacsaláb körül az ősi mesében. A magyar gyökérvizsgálat rendezése is mind összhangba hozandó ezzel. Társadalmi és nemzeti feladat metszőpontjában hevernek a szentistváni elvek. Ugy kell megoldani az egyiket, hogy általa a másikat is közelebb vigyük a teljességhez. Ha Kolozsvár nem tudja tartani magát, Marosvásárhely már rég veszélyben van.

Csak egymás mellé kell tennünk az erdélyi nemzetiségi kérdést és a székelyföldi népfölösleg kérdését, s a kibontakozás lehetősége máris önként kínálkozik. Egy folyamattal két lényeges kérdés oldható meg, az erdélyi feszültség enyhítésére és az államélet alapjainak biztosítására. A székelyföldi népfölösleg kérdésének legrégebb megoldása önkéntes volt. Aki ott meg nem élhetett, felkerekedett, elment messzire, lehetőleg idegenbe, Óromániába, Törökországba, Amerikába, az Isten háta mögé, mindegy hova. A székely néptörzs kilökte magából a fölösleget, ezáltal megkönnyebbült és élt tovább. A kilököttek pedig elszórártak, mint polyva a szélben, Isztambultól Nyeszterfőhöz. Legyünk szerények és egyelőre csak azt tekintsük tiszta veszteségnek, ami idegen televényre hullott. Ami városainkban kallódott el, nem tartjuk nyomtalanul elveszett értéknek, habár tervszerű telepítéssel, körültekintő módon irányított mestersé-

ges kirajzással kivesző magyar falvakat lehetett volna megmenteni, renyhe vérű vidékeket felfrissíteni, rovásunkra elharapódzó terjeszkedést visszaszorítani. A körüllevők lassan elragcsálták egy-egy darab földünket és így összéb nyomták a magyar faj határait. Erre az összeszorított magyarság kilökött magából egy-egy rajt, hogy férjen el az összeszűkült területeken, ahelyett, hogy a természetes visszahatás útjaira valaki figyelmeztette volna s ellenlökésekkel védekeztünk volna. Gyepüink időről-időre összéb zsugorodtak, számban gyarapodtunk ugyan, de nem itthon, hanem Amerikában, imitt-amott. Legfeljebb arra terjedt ki a figyelmünk, hogy a távozóktól érzékenyen búcsuzzunk, ellássuk jótanácsokkal, hollétükről érdeklődünk, együttérzésünkről biztósítsuk. Olyan gyámoltalanul viselkedtünk, mintha vendégek voltunk volna azon a földön, melyen mi alapítottunk európai államot.

A századforduló merőben új helyzetet teremtett ebben a kérdésben. Hazafias egyesületek, nemzetpolitikai alakulatok fáradoztak azon, hogy a népfölösleggel rendelkező vidékek fölösleges néptömegeit valamilyen módon kössék le bent, lehetőleg ugyanazon a vidéken vagy lehetőleg az ország területén. Az előbbi természetellenes törekvés volt, az utóbbi erélytelen. Hiányzott az áttekintés, tapasztalat, vállalkozó szellem és felelősség. Olvasunk akkori tervekét, melyek erdőirtással, legelőfeltöréssel, lápszikkasztással akarnak teret nyerni, figyelmen kívül hagyva az erdő-, legelő- és nádgazdálkodás elveit, távolabbi területek kisebb népsűrűségét stb. Azt hitték, hogy a népfölösleg és elvándorlás kérdése azonos a lakóterület kérdésével. Bosszantó, hogy a magyar mindig kétbalkezes módszerekkel nyúlt a telepítésekhez, pedig egy ezredévig gyakorolta magát benne. A tizenharmadik század óta szakadatlanul folynak a telepítések nálunk: a vérünkhöz tartozó jászok, kúnok és besenyők után szászok, svábok, románok, tatók, rácok, örmények, cigányok, kisorozok, mindenki kapott megfelelő települési helyet magának a Kárpátok medencéjében, csak éppen a magyar nem. Neki távoznia kellett, hogy a helyébe nyomulhasson más. Ennek a hosszú telepítésnek le kellene vonni a következményeit. Megérné.

Elérkeztünk a telepítési törekvések korszerű szakaszához. Már az 1902-i Székely Kongresszus meglátta hogy „nem ott kell telepíteni, ahol arra föld kínálkozik, hanem ott kell földet teremteni, ahol telepítésre szükség van”. Érthetőbben ki sem lehetne fejezni. Ha ezzel az elvvel kibővítjük az erdélyrészi nemzetiségi kérdést és a székelyföldi népfölösleg kérdését, az egyszerű összekapcsolásból világosan következik, hogy a Székelyföldnek az egyetemes magyar érdek rendelkezése alá kell bocsátania népfölöslegét. Ez magyarul annyit jelent, hogy a Székelyföld egyes részeinek túlnépesedését olyan helyekre kell telepíteni Erdélyben, ahol az idegenek megzavarták a magyar néptest folytonosságát. Özönlésről, öntörvényű áradásról többé szó sem lehet. Az útirány adva van s keresztül a marosrégen–besztercei közlekedési vonalak mentén, le a Szamos völgyén. A többi már csak a keresztülvitel dolga: hogy a földrajzi tényezők megfelelőek legyenek, folyómenti nép víz mellé kerüljön, hegyi nép hegyre; hogy egy táj fölöslege lehetőleg az otthoni elhe-

lyezkedés másolataképpen telepíttessék le, a megelőző társadalmi képletek és a népi szellem megőrzésével, a népviselet, beszéd, szokások figyelembe vételével, de nem utolsó szempont a lakosság felekezeti megoszlása. A telepítésre mindenképpen alkalmas népi anyag számbavétele céljából Marosvásárhelyen telepítési központ létesítendő, melynek szervezete behálózza és felméri az egész Székelyföldet. Vannak olyan vidékek is, ahol ma van ugyan viszonylagos népfölösleg, de ezt a törzsök erősítése végett, a jövődöbeli meg-erőltetések szemmel láthatósága miatt, még áldozatok árán is ott helyben le kell kötni.

Az erdélyrészi székely telepítés, a nép gazdasági erősítése, a székely vidékek műveltségi csereviszonya emelkedett magatartást követel a székely értelmiségtől is. Nehéz kérdések fakadtak fel s nehéz az idő, mikor meg kell oldanunk. De nem lehetetlen. Még csak nem is rendkívüli. A székely kisvárosok faluból szakadt, faluszerető és faluértő kispolgárságának befogásával, a székely papság bevonásával az ügy értékes segítő társakat kaphat, akik a munka robotrészét önként magukra vállalják. Mi marad hát a nemzet csúcs-szervezetére, az államra? A terv, a tekintély irányító hatalma, szavatosság a sikerért és az anyagi támogatás. Nem tartozik ide annak felvázolása, hogy mit ment meg egy jólfelfogott és töretlenül véghez-vitt telepítés. A kérdésnek két vége van s mind a kettő csattanhat, még rajtunk is, ha nem egy akarattal markolunk belé. Egyik a földszegény vagy teljesen földtelen népelemeknek nemzet-gazdasági termelő tényezővé való előléptetése. Másik a ma-gunk földjének biztosítása azáltal, hogy nem adjuk senki fiának haszonélvezetre, amit magunk is meg bírunk szállni. A hegyorom is a miénk, mint a síkság, víz és nád, a föld és falu is, mint a város. Csak az részesül benne, aki államiságunk minden terhét is vállalja.

Ehhez azonban kétségtelenül a teremtés lázában egyé olvadt nemzeti akarat szükséges. Olyan, amilyen a magyarnak csak nagy veszedelmek előtt szokott lenni.

SZÉKELY ELKÜLÖNÜLÉSNEK tehát sem alapja, sem célja nincs. Az elején felvetettük a kérdést, hogy az adott helyzetben mi lehet az erdélyi magyarság és a székelység nemzeti feladata. Láttuk, hogy a Székelyföldnek több súlyos kérdése van, amelyet különleges módon kell kezelni. De azt is láttuk, hogy bármilyen súlyos kérdései vannak, bármennyire is nehezek a Székelyföld közlekedési kapcsolatai Észak-Erdéllyel s ez akármennyire is alátámasztaná a székely politikai önállóság mélyben kísértő gondolatát, ez agyrem marad. A Székelyföld magára hagyottan legegyszerűbb gazdasági ellátását sem tudná önerejéből megoldani. Másrészt pedig világosan kitűnt, hogy a Székelyföldnek elodázhatatlan kötelessége résztvenni az erdélyi magyar feladatok kibogozásában. Ha maga a magyar egyetemesség gazdasági támogatásra szorul, ezért bő népszaporulá-tával kell fizetnie, ezeréves szállásterületeink benépesítésére. A ne-hézségek és esékeny adottságok ideig-óráig mutathatnak mást, de ez nem kezdheti ki a nemzeti együvértartozás és politikai közösség tudatát. Hogy egyes kérdéseink különleges elbírálás alá esnek, azt

nem lehet, még rosszakarattal sem, székely széthúzásra magyarázni, sem önzésből, sem duzzogásból, sértett önértetből. A székely nép nem engedi meghamisítani akaratát. Sokat kíván, életigényei vannak, de tudja, hogy kitől kívánja. A kérés már bizonyíték is arra, hogy az összetartozás zavartalan. A székely népnél, lent, még gondolatban sem állott be repedés az egység eszméjében, sem a megszállás idején idegen pénzen táplált kísérletek és kísértések alatt, sem azóta, a zsörtölődések nyomán. Az egyes magyar vidékek egymásra utaltsága a külön utakon indult szándékok találkozásában jut kifejezésre.

Sietnünk kell. Talán ma hozzuk helyre, amit a Neoacquistica és furfanggal kieszelt sok társa ártott. Érthető tehát a rendkívüli idegfeszültség, mely már a készülődéseket is megelőzi. Hiszen nem kevesebbről van szó, mint létalapunk biztosítása, amíg majd megint új átszervezésre lesz szükség. Az nem a mi dolgunk. Ez ellenben igen, sőt annyira csak a miénk, hogy helyettünk senki más meg nem oldhatja. Amelyik nemzedék százados késéseket hozhatna be, eredeti bűnbem fogant valóságokat billenthetne helyre, de nem teszi, nem érdemel egyebet, minthogy az elnémult harangok kötelét vezeklés céljára használja fel.

PARAJDI INCZE LAJOS

CSECSSEMŐHALANDÓSÁG ERDÉLYBEN

A MINŐSÉG ÉS A MENNYISÉG nem egyenlő értékű, de egymást feltételező tényezői a nemzetek életének s így a magyar életnek is. A minőségbeli fölényt mindhiába biztosítja a magyar családok áldozatvállalása, a csirasejt romlatlan továbbvitele, a magyar ember hite, kemény munkája, bölcsesége, bátorsága és fegyelme, ha a nemzet – fiatal életekre építő s így újra és újra megújuló népek erejével áll szemben. Az agyonfínomult, öntelt-ségig csak a minőség elvét hangoztató életszemlélet halált is hozhat, ha a nemzeti lét védelmét sok magyar élet nem vállalja. Ezeréves műveltségünk eltűnhet, fölszívódhatik a minőségileg értéktelenebb, de számban túlélő népközösségek életében, ha elhanyagolt az értékek számbeli fedezése. Ezért a magyar biológiai erő számbavétele, számontartása és az élet minden vonalán a lehetőségek világos és higgadt feltárása – ma több mint tudományos feladat, – életparancs.

A MAGYAR NÉPMOZGALOM TÖRTÉNETI TANULSÁGA

TUDNUNK KELL, hogy a magyar nép Európa egyik leg-erőteljesebb biológiai értékét képviselte a történelem folyamán, Vitalitása jut kifejezésre egyrészt a honfoglalás tényében, a magyarság félelmetes katonai erejében, mely nagyhatalmakkal állott szembe s tartotta azokat állandó rettegésben, de vitalitása nyilatkozik meg népszaporodásában is, amely nemcsak az időszakos vérvesztéséget tudta pótolni, hanem még erőtartalékot is tudott gyűjteni az igazi honfoglaláshoz, az etnikai térfoglaláshoz. A szaporaságban jelentkező biológiai erő mentette át később is az őt veszélyeztető népvándorlási hullám sodrán, élettani fölénye biztosította vezető, időnként nagyhatalmi szerepét a Duna-medencében s ennek köszönheti, hogy – meggyöngítve bár – de kiheverte a törökök okozta pusztítást is. A török szinte letépte a magyarságot földjéről s számunk a XVI–XVII. században négy-millióról legfennebb egymillióra olvadt le, mégis a magyarság életereje képes volt e borzalmas vérvesztéséget pótolni s a nagy telepítések századában, az ezerhétszázas években, minden kormányzati támogatás nélkül, sőt egyenesen a kormányzat gátló

befolyása ellenére három millióra emelkedett népességünk száma, megközelítvén az 1500. évi népszámot. A gyöngülés későbbi években következett be.

1881 óta népesedési mozgalmairól hivatalos adataink vannak s így ettől fogva a magyarság biológiai tevékenységét pontosan nyomon követhetjük. Ez adatok szerint Magyarországon – Horvát-Szlavonországek nélkül – az 1881–1885 évek átlagában ezer lakosra számítva

az élveszületések száma	44,3
a halálozások száma	33,1
a természetes szaporulat	11,2

Még az 1891–1895. évek átlagában is ezer lakosra számítva

az élveszületések száma	41,6
a halálozások száma	31,6
a természetes szaporulat	10,0

Az erős biológiai tevékenységű fiatal népre jellemző adatok ezek: a magas születési arányszámot a magas halálozási szám rontja, de a természetes szaporulat mégis pozitív irányú.

A századforduló azonban történelmi pillanat volt, amikor széles szociális és közegészségügyi munkával, a halálozási szám erőteljes megjavításával, a magyarság számbeli erejét – hatalmas születési tevékenység mellett – nagy mértékben meg lehetett volna erősíteni. A halálozási szám nálunk is csökken:

az 1901–1905 évek átlagában	26,2	ezerlék
az 1906–1910 „ „	24,6	„
az 1911–1915 „ „	23,9	„

Azonban a szaporodás másik tényezője a születés és ez – a népszaporodási gondoskodás, a nemzet jövője iránti felelősség és a sokgyermekes családok szociális védelme hiányában – egy liberális és rontó álkultúra mérgező hatása alatt egyre fokozódó mértékben csökkent:

az 1901–1905 évek átlagában	37,0	ezerlék
az 1906–1910 „ „	36,3	„
az 1911–1915 „ „	32,6	„

Ez abszolút számokban kifejezve azt jelenti, hogy amíg 1881-ben az ország 13.924.744 főnyi lakosságának 595.222 gyermeke született, addig 1911-ben az ország 18.394.876 főnyi lakosságának csak 638.082. S a magyarság életerejét ekkor már a kivándorlók százezres tömegei is apasztották.

A világháború a magyar faj kb. 400 ezernyi fiatal életét kapcsolta ki a magyar történelmi folytonosság szolgálatából és pillanatnyilag a török hódítás utáni időkhöz hasonlóan megbontotta az erők egyensúlyát. Az 1915–1918. években – rendes éveket véve alapul – félmilliónyi magyar gyermekkel született kevesebb. S ehhez járult az ország szétdarabolása, amelynek biológiai következményeit ma még megközelítőleg sem tudjuk megállapítani.

AZ ERDÉLYI CSECSEMŐHALANDÓSÁG FŐBB ADATAI

A MEGSZÁLLT ERDÉLY csecsemőhalálozásának tanulmányozása nem minden akadály nélküli, mert a román adatok meglehetősen hiányosak: statisztikáik csak 1929 óta közlik rendszeresen a csecsemőhalálozási adatokat s 1934-ig a *Buletinul Demografic al României* közlései csak nyers számok, részletezés korcsoportok, halálokok és orvosi kezelés szerint csak ettől fogva van. De összefoglaló, az egész ország vagy akárcsak Erdély e kérdését tárgyaló tanulmány nem is jelent meg s így kizárólag a fenti közlőny adataira s a megjelent részlettanulmányokra támaszkodhatunk.

a) A csecsemőhalandóság abszolút számokban

AZ 1929 ÉS 1938 KÖZÖTTI ÉVTIZEDBEN Csonka-Magyarországon 301.133, a románok megszállta magyar területen 254.852, összesen 554.985 gyermek halt meg egyéves korig, ami évente átlag 30.113-at jelent Csonka-Magyarországon, 25.485-öt a megszállt területen. Romániában ezidőben 1.107.393 a csecsemő halottak száma (az Ókirályságban 598.164, Besszarábiában 204.217 és Bukovinában 50.060). Az abszolút számok Csonka-Magyarországon állandó és fokozatos csökkenést mutatnak: 1929-hez képest az 1938 évi csecsemőhalálozás száma 14.726-tal, vagyis 39 százalékkal kevesebb. A megszállt területen már nem tapasztalunk ilyen következetes javulást: a legmagasabb az 1929 évi és a legalacsonyabb az 1933 évi csecsemőhalálozási szám s a kettő közötti különbség 7.633, de ez a csökkenés nem folytatódik, sőt 1938-ra 5.657-re kevesbedik, vagyis a javulás mindössze 19 százalékos. Romániában viszont (országosan s tartományonként is) a csecsemőhalálozási számok még nagyobb állandóságot jeleznek: a legmagasabb 1929 évi és a legalacsonyabb 1933 évi szám között a különbség 14.404, de 1938-ban már csak 11.355, vagyis a javulás csak 10 százalékos. A tartományok közül Olténia, Munténia, Dobrudzsa és Bukovina némi fejlődést mutat, de Moldvában 1.070-nel Besszarábiában 1.154-gyel több az 1938-ban elhalt csecsemők száma, mint 1929 ben.

A megszállt területen a vizsgált tíz esztendő alatt Erdély 150.119, Bánság 31.525, Körösvidék és Máramaros pedig 73.208 csecsemőt veszített el. Az abszolút szám állandóan csökken Erdélyben és Bánságban s az utolsó hat évben a tízéves átlag alatt ingadozik. A javulás Erdélyben 18, Bánságban 31, a Körösvidéken és Máramarosban 14 százalékos. Adataink bizonyossága szerint a csonkaországi csecsemőhalálozás abszolút számának állandó jellegű csökkenését a megszállt területen csak a Bánság közelíti meg.

A csecsemőhalandóság Csonka-Magyarországon, a románok megszállta területen, Romániában és Románia különböző tartományaiban. (Összehasonlító táblázat abszolút számokban.)

Év	Csonka-Magyarország	Megszállt terület	Erdély	Bánság	Körösvidék Máramaros	Románia	Ó- királyság	Olténia	Munténia	Dobrudzsa	Moldva	Besarábia	Bukovina
1929	38.659	<i>30.781</i>	18.049	4.270	8.462	118.169	<i>63.576</i>	9.348	28.136	6.759	19.333	<i>17.915</i>	<i>5.897</i>
1930	33.518	<i>27.469</i>	16.076	3.559	7.834	109.955	<i>58.309</i>	8.134	26.418	6.611	17.146	<i>18.780</i>	<i>5.397</i>
1931	33.469	<i>24.922</i>	14.450	3.138	7.334	109.041	<i>58.947</i>	8.798	25.667	6.348	18.134	<i>20.594</i>	<i>4.578</i>
1932	37.759	<i>27.013</i>	15.750	3.446	7.817	122.347	<i>66.792</i>	9.277	28.635	7.268	21.612	<i>23.026</i>	<i>5.516</i>
1933	26.426	<i>23.148</i>	13.672	2.901	6.575	103.765	<i>56.498</i>	7.756	24.980	6.979	16.783	<i>19.671</i>	<i>4.448</i>
1934	28.721	<i>24.244</i>	14.518	2.910	6.816	111.520	<i>60.070</i>	7.885	25.245	7.523	19.617	<i>21.626</i>	<i>5.380</i>
1935	28.812	<i>23.978</i>	13.835	2.970	7.173	112.415	<i>59.134</i>	8.540	24.896	6.457	19.241	<i>24.541</i>	<i>4.762</i>
1936	25.489	<i>23.393</i>	14.161	2.688	6.544	106.497	<i>59.659</i>	8.436	25.649	5.978	19.596	<i>19.046</i>	<i>4.399</i>
1937	24.347	<i>24.780</i>	14.746	2.691	7.343	106.870	<i>57.421</i>	7.486	23.865	6.050	20.020	<i>19.949</i>	<i>4.720</i>
1938	23.933	<i>25.124</i>	14.862	2.952	7.310	106.814	<i>57.658</i>	7.570	23.587	6.098	20.403	<i>19.069</i>	<i>4.963</i>
10 év összesen	301.133	<i>254.852</i>	150.119	31.525	73.208	1.107.393	<i>598.164</i>	83.230	257.078	66.071	191.885	<i>204.217</i>	<i>50.060</i>
Átlag	30.113	<i>25.485</i>	15.011	3.152	7.320	110.739	<i>59.816</i>	8.323	25.707	6.607	19.188	<i>20.421</i>	<i>5.006</i>

b) A lakosság és a csecsemőhalandóság összehasonlító számadatai:

	Összes lakosság		Csecsemő korban meghalt gyermekek 1929–1938		Népsűrűség (ad km ²)
	absz. szám	%	absz. szám	%	
Románia	18.057.028	100,0	1.107.393	100,0	63
<i>Megszállt terület</i>	<i>5.548.362</i>	<i>30,3</i>	<i>254.852</i>	<i>23,0</i>	<i>55</i>
Erdély	3.217.988	17,0	150.119	13,6	53
Körösvidék	1.390.417	8,2	73.208	6,6	51
Bánság	939.958	5,1	31.525	2,8	66
Ó-királyság	8.791.254	47,8	598.164	54,0	66
Olténia	1.513.175	8,3	83.230	7,5	65
Munténia	4.029.008	22,0	257.078	23,2	79
Dobrudzsa	815.475	4,5	66.071	6,0	36
Moldva	2.433.596	13,0	191.885	17,3	66
Besszarábia	2.864.402	15,0	204.217	18,4	66
Bukovina	853.009	4,5	50.060	4,5	84

Ha a csecsemőhalandóságot a lakosság számbeli megoszlásával vetjük össze, világosan kitűnik a megszállt terület fölénye s itt a lakosság arányszáma 30,3 százalék, míg a csecsemőhalandóság arányszáma 23,0 százalék. Az Ó-királyság helyzetképe éppen a fordítottja ennek s a lakosság arányszáma 47,8 százalék, míg a csecsemőhalandóság arányszáma 54,0 százalék. Különösen Moldva helyzete súlyos (13,0 – 17,3). A megszállt terület minden tartománya a lakosság országos arányszámán alul járult hozzá a csecsemőhalalozási szám kialakulásához, s különösképpen a Bánság helyzete igen előnyösnek mondható.

A népsűrűségnek – mint az adatokból is kiolvasható – nincs különösebb szerepe a csecsemőhalandóság kérdésében. A leg­sűrűbben lakott Munténia és a legritkábban lakott Dobrudzsa egyformán a lakosság arányszáma felett álló csecsemőhalandóságot mutat. Egyébként is az igen alacsony csecsemőhalandósággal dicsekvő nyugati államok népsűrűsége mind nagyobb Románia s tartományai népsűrűségénél s Csonka-Magyarország népsűrűsége is messze fölötté áll a fenti jelző számoknál (Romániában egy km²-re esik átlag 63 lélek, Csonka Magyarországon átlag 93,4).

Legfennebb még egy kérdés adódik: miként viszonylanak egymáshoz a megszállt terület egyes tartományai? Ebből a szempontból a számok viszonya némiképp megváltozik. A megszállt terület összes lakossága 1930-ban 5.548.362 volt s ebből Erdélyre esett mintegy 57 százalék, Körösvidékre és Máramarosra 25 százalék, Bánságra 16 százalék. Az e területen tizesztendő alatt elhalt 254.852 csecsemőből erdélyi 58,9 százalék, körösvidéki és máramarosi 28,7 százalék, bánsági 12,4 százalék. Tehát a Bán-

A csecsemőhalandóság arányszámai száz évesülöttre számítva a románok megszállta területen, Romániában és Románia különböző tartományaiiban. (Összehasonlító táblázat a falvak és városok adatainak külön feltüntetésével.)

Ország, tartomány	Utalás az adatszolgáltató helyre	Száz évesülöttre esett csecsemő-halott										Tíz évi átlag
		1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	
		években										
Megszállt terület	falusi	20.6	17.7	17.0	17.9	17.0	17.7	18.6	16.4	17.5	18.2	17.8
	városi	17.4	16.2	14.1	16.6	14.5	15.7	14.5	15.0	13.9	14.9	
	<i>összesen</i>	<i>20.2</i>	<i>17.6</i>	<i>16.7</i>	<i>17.8</i>	<i>16.8</i>	<i>17.0</i>	<i>18.1</i>	<i>16.3</i>	<i>17.0</i>	<i>17.7</i>	
Erdély	falusi	19.3	16.6	15.5	16.5	15.7	16.9	16.5	15.7	16.7	17.0	16.6
	városi	15.1	13.8	12.4	13.6	11.4	13.5	11.7	12.9	11.4	12.2	
	<i>összesen</i>	<i>18.8</i>	<i>16.3</i>	<i>15.2</i>	<i>16.2</i>	<i>15.3</i>	<i>16.6</i>	<i>16.0</i>	<i>15.4</i>	<i>16.0</i>	<i>16.4</i>	
Bánság	falusi	21.1	17.3	16.4	18.1	16.7	17.4	18.9	15.7	15.8	17.5	17.4
	városi	18.2	17.7	14.3	17.7	15.8	16.9	15.9	16.1	14.3	15.4	
	<i>összesen</i>	<i>20.8</i>	<i>17.4</i>	<i>16.1</i>	<i>18.0</i>	<i>16.6</i>	<i>17.3</i>	<i>18.5</i>	<i>15.8</i>	<i>15.6</i>	<i>17.2</i>	
Körös-vidék, Máramaros	falusi	21.5	19.4	19.2	19.3	18.8	19.0	20.4	18.0	20.2	20.1	19.5
	városi	19.1	17.3	15.8	18.5	16.3	16.7	16.1	16.1	16.2	17.1	
	<i>összesen</i>	<i>21.2</i>	<i>19.1</i>	<i>18.8</i>	<i>19.2</i>	<i>18.5</i>	<i>18.3</i>	<i>19.9</i>	<i>17.7</i>	<i>19.6</i>	<i>19.7</i>	
Románia	falusi	19.7	17.6	18.1	18.5	17.5	18.3	19.4	17.5	17.9	18.4	18.2
	városi	19.1	17.3	17.1	18.6	16.4	17.8	17.6	17.4	16.7	17.5	
	<i>összesen</i>	<i>19.7</i>	<i>17.6</i>	<i>18.0</i>	<i>18.5</i>	<i>17.4</i>	<i>18.2</i>	<i>19.2</i>	<i>17.5</i>	<i>17.8</i>	<i>18.3</i>	
Ókirályság	falusi	19.8	17.8	18.6	18.4	17.6	18.2	18.9	17.3	17.7	18.2	18.2
	városi	19.7	18.1	18.3	19.6	17.2	18.5	18.2	18.1	17.4	18.5	
	<i>összesen</i>	<i>19.8</i>	<i>17.8</i>	<i>18.5</i>	<i>18.5</i>	<i>17.6</i>	<i>18.2</i>	<i>18.8</i>	<i>17.4</i>	<i>17.6</i>	<i>18.2</i>	
Beszarábia	falusi	18.6	16.9	19.5	19.5	18.6	19.2	23.7	19.6	19.4	19.4	19.4
	városi	18.9	15.5	17.0	19.5	16.1	19.0	21.8	19.9	18.9	19.4	
	<i>összesen</i>	<i>18.6</i>	<i>16.8</i>	<i>19.3</i>	<i>19.5</i>	<i>18.4</i>	<i>19.2</i>	<i>23.6</i>	<i>19.6</i>	<i>19.3</i>	<i>19.4</i>	
Bukovina	falusi	22.7	20.6	18.5	21.1	18.0	22.6	20.1	17.6	19.5	21.3	20.2
	városi	19.0	15.7	13.8	17.1	14.5	18.1	18.6	15.2	18.2	18.2	
	<i>összesen</i>	<i>22.1</i>	<i>19.8</i>	<i>17.8</i>	<i>20.5</i>	<i>17.5</i>	<i>21.9</i>	<i>19.9</i>	<i>17.3</i>	<i>19.3</i>	<i>20.8</i>	
Olténia	falusi	19.4	15.8	17.3	15.9	15.4	15.3	17.0	15.2	14.6	15.2	16.1
	városi	18.7	16.9	17.8	19.9	15.9	16.2	17.0	17.3	14.9	18.1	
	<i>összesen</i>	<i>19.4</i>	<i>15.9</i>	<i>17.3</i>	<i>16.3</i>	<i>15.4</i>	<i>15.3</i>	<i>17.0</i>	<i>15.4</i>	<i>14.6</i>	<i>15.5</i>	
Munténia	falusi	19.9	18.2	18.0	17.8	17.7	17.4	18.0	17.2	17.1	17.1	17.8
	városi	20.0	18.4	18.3	18.6	17.4	16.7	17.0	17.2	16.2	16.6	
	<i>összesen</i>	<i>20.0</i>	<i>18.2</i>	<i>18.0</i>	<i>17.9</i>	<i>17.6</i>	<i>17.3</i>	<i>17.8</i>	<i>17.2</i>	<i>16.9</i>	<i>17.0</i>	
Dobrudzsa	falusi	21.0	20.1	21.1	19.8	20.2	21.3	20.4	18.4	20.1	20.3	20.2
	városi	20.4	19.1	19.7	20.3	18.4	21.1	19.4	17.8	18.9	18.2	
	<i>összesen</i>	<i>20.9</i>	<i>19.9</i>	<i>20.8</i>	<i>19.8</i>	<i>19.9</i>	<i>21.3</i>	<i>20.2</i>	<i>18.3</i>	<i>19.9</i>	<i>19.9</i>	
Moldva	falusi	19.1	17.5	18.5	20.2	17.5	19.0	19.8	18.6	19.0	20.2	18.9
	városi	20.7	18.9	19.0	20.8	18.2	21.1	20.4	20.9	20.4	22.4	
	<i>összesen</i>	<i>19.4</i>	<i>17.7</i>	<i>18.6</i>	<i>20.3</i>	<i>17.6</i>	<i>19.3</i>	<i>19.9</i>	<i>18.9</i>	<i>19.2</i>	<i>20.5</i>	
Magyarország		<i>17.9</i>	<i>15.2</i>	<i>16.2</i>	<i>18.4</i>	<i>13.6</i>	<i>14.8</i>	<i>15.2</i>	<i>13.9</i>	<i>13.4</i>	<i>13.1</i>	<i>15.1</i>
Németország		<i>9,6</i>	<i>8,5</i>	<i>8,3</i>	<i>7,9</i>	<i>7,7</i>	<i>6,6</i>	<i>6,9</i>	<i>6,6</i>	<i>6,4</i>	<i>6,0</i>	<i>7,4</i>
Olaszország		<i>12,5</i>	<i>10,6</i>	<i>11,3</i>	<i>11,0</i>	<i>10,0</i>	<i>9,9</i>	<i>10,1</i>	<i>10,0</i>	<i>10,9</i>	–	–

ság helyzete ebben a viszonylatban is kedvező, míg Erdély, Kőrösvidék és Máramaros csecsemőhalandósága egymással való összehasonlításban kedvezőtlenebb: országos viszonylatban e tartományok csecsemőhalandóságának arányszáma alatta van a lakosság arányszámának, de a megszállt területi viszonylatban meghaladja a lakosság arányszámát.

c) A csecsemőhalandóság viszonyzásai.

A CSECSEMŐHALANDÓSÁG abszolút számainak vizsgálatánál azonban sokkal mélyebb betekintést enged és nagyobb összehasonlítási lehetőséget ad a csecsemőhalandóság viszonyszámainak áttekintése. Megállapíthatjuk, hogy a változásokat jelző görbék, ingadozásuk ellenére is, merevek. Száz élveszületetre számított csecsemőhalottak száma a megszállt területen 17,5 s ehhez viszonyítva a legjobb az erdélyi arányszám (16,2), gyengébb a bánági (17,3) és a legrosszabb a kőrösvidék–máramarosi (19,2). Az évenként sorba állított számok javulásról csak kisebb mértékben bizonykodnak:

	Megszállt terület	Erdély	Bánág	Kőrösvidék-Máramaros
1901–1910	20,7	19,6	20,3	22,2
1921	20,2	19,2	20,3	22,3
1925	19,0			
1927	20,1			22,4
1928	18,5	17,0	18,5	20,0
1929–1938	17,5	16,2	17,3	19,2

Kőrösvidék és Máramaros arányszámai mindig a megszállt területi arányszámok felett maradnak, a bánági arányszám követi a megszállt területi arányszám vele egyértékű változásait, míg az erdélyi arányszám mindig alacsonyabb, mint a megszállt területi arányszám. A változások azonban nem feltűnőek; amíg Csonka-Magyarországon mindössze tíz esztendő alatt, 1929 és 1938 között ez az arányszám 4,8-cal csökkent, addig a megszállt területen a 3,2-es csökkenéshez három évtizedre volt szükség (nem is tekintve azt, hogy e csökkenés után is még mindig 17,5 a száz élveszületésre számított csecsemőhalottak száma.)

A megszállt terület arányszáma azonban romániai viszonylatban igen jónak mondható. Országosan a tízéves átlag 18,2 s ennyi az Ókirályság átlaga is. Dobrudzsában viszont 20,0 százalék, Bukovinában 19,6 százalék, Moldovában 19,1 százalék, Besszarábiában 18,3 százalék, Munténiában 17,7 százalék. Csak Olténia arányszáma alacsonyabb: 16,2 százalék. Feltűnőbb javulással a Kárpátokon túli területen sem találkozunk, sőt a számok átmeneti csökkenése után következetesen emelkedés következik, bár Romániának mindig igen magas volt a csecsemőhalálzási indexe:

1901–1910-ben	20,2
1921–1928-ban	20,0
1929–1938-ban	18,2

Ezekkel a számokkal szembeállíthatjuk Csonka-Magyarország csecsemőhalálzási arányszámát, melynek 1929–1938. évi átlaga 15,1 s ez a szám a következetes javulás eredménye:

1901–1905-ben	21,3	1926–1930-ban	17,2
1906–1910-ben	20,6	1931–1935-ben	15,7
1911–1915-ben	20,8	1936-ban	13,9
1916–1918-ban	21,7	1937-ben	13,4
1919–1920-ban	18,3	1938-ban	13,1
1921–1925-ben	18,7		

Nemzetközi viszonylatban tekintve azonban még a csonka-magyarországi 13,1 százalékos arányszám is magas, mert 1937–38-ban:

Románia	18,3	Olaszország	10,9
Portugália	15,1	Németország	6,0
Bulgária	15,0	Svájc	4,7
Jugoszlávia	14,1	Svédország	4,6
Magyarország	13,1	Németalföld	3,8

AZ INDEX-SZÁMOK könnyen áttekinthető sora is a fentieket igazolja. Csonka-Magyarország indexe fokozatosan és állandóan csökken, ha nem is olyan nagymértékben, mint a Németbirodalomé, de ütemesebben, mint az Olaszországé. Ezzel szemben a romániai index alig csökken s e csökkenés is bizonytalan s állandó jelleget nem ölt. A megszállt területen a javulás legnagyobb mértékű a Bánságban, utána Erdélyben; Körösvidék és Máramaros indexe egészen a romániai és ókirályságbeli szinten mozog. A

A csecsemőhalandóság iránya a románok megszállta területen, Romániában és a román Ókirályságban. (Összehasonlítva Csonka-magyarország, Németország és Olaszország adataival.)

Ország, tartomány	A csecsemő halottak száma, ha az 1929. évi adat egyenlő 100-zal										
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1929– 1938
	é v e k b e n										
Románia	100	89	91	93	88	92	96	88	90	92	92
Ókirályság	100	89	93	93	88	91	94	87	88	91	91
Erdély	100	86	80	86	81	87	85	81	85	86	86
Bánság	100	83	77	86	79	83	88	75	75	82	83
Körösvidék	100	90	88	90	87	86	93	83	92	92	90
<i>Megszállt terület</i>	<i>100</i>	<i>87</i>	<i>82</i>	<i>88</i>	<i>83</i>	<i>84</i>	<i>89</i>	<i>80</i>	<i>84</i>	<i>87</i>	<i>86</i>
Magyarország	100	84	90	100	75	81	84	77	74	73	84
Németország	100	87	85	82	80	68	71	68	66	62	77
Olaszország	100	84	90	88	80	78	80	80	87	–	–

csecsemőhalandóságot kedvező irányban befolyásoló tényezők, melyek Európaszerte az utolsó évtizedekben fokozottan éreztették hatásukat, Romániában nem jutottak vagy nem juthattak olyan olyan szerephez, hogy a hatásuk meggyőző és állandó legyen.

E szempontból különösen figyelmet érdemlő jelenség, hogy a megszállt terület, mely 1919-ig; hűségesen követte a történeti Magyarország csecsemőhalandóságának irányát, attól elszakítva s így kikerülve az ott javító irányban munkálkodó erők hatása alól, megmaradt az eddigi magas szinten s alig mutat valamelyes javulást. A történeti Erdély megtartja jó helyét, a Körösvidék és Máramaros azonban változatlanul a legrosszabb képet tárja elénk, habár a csecsemőhalandóságot jótékonyan befolyásoló erők vagy az azt rontó tényezők egyrésze egyforma mértékben fejtette ki működését az egész megszállt területen. Természetesen közrejátszottak olyan tényezők, amelyek állandósították, mintegy megmerevítették a már egyszer kialakult irányzatot, s e tényezők közül a legjelentékenyebb az, hogy *Erdély nem a nyugateurópai ütemet követő Csonka-Magyarország, hanem az állandóan magas szinten mozgó Románia irányát vette fel* Románia pedig egész léte alatt képtelen volt a csecsemőhalandóságra ható tényezőket oly irányba befolyásolni, hogy akár az Ókirályságban, akár valamelyik kapcsolt országrészben azok döntően kedvező irányban fejthessék ki hatásukat.

d) A városi és falusi csecsemőhalandóság

VÉGÜL utalunk azokra a viszonyszámokra, amelyek a csecsemőhalandóság egyik igen fontos tényezőjével ismertettek meg, amikor külön sorban adták a falusi és városi száz élveszülettre eső csecsemőhalottak számát. Természetesen a falu csecsemőhalálózása abszolút számokban messze fölül áll a városénak (l. az összefoglaló táblázatot), mivel a megszállt terület lakosságának 82,6%-a falun él s csak 17,4 városon. Megfontolandó azonban, hogy a vizsgált tíz esztendő alatt a csecsemőhalottak 90,32%-át adta a falu és csak 9,68%-át a város (Erdélyben 91,48%-át a falu és a város csak 8,52%-át), vagyis a falu részesedése jóval a falusi népesség arányszámán felül van. Igaz, hogy Romániában a helyzet még rosszabb, de ez nem vigasztaló s a falusi gazdag gyermekáldást erősen veszélyezteti a csecsemőhalandóság e nagyarányu pusztítása. Összehasonlítva: tíz éves átlagban száz élveszülettre esett csecsemőhalott

	falun	városon
Romániában	18,2	17,5
<i>Megszállt területen</i>	17,8	15,2
Erdélyben	16,6	12,8
Bánságban	17,4	16,2
Körös vidék- Máramarosban	19,5	16,9
	<hr/>	
Magyarországon	15,1	
Németországban	7,4	

**A csecsemőhalandóság a románok megszállta terület, Ro-
és fal-**

Év	Megszállt terület	Erdély	Bánát	Körösvidék, Máramaros	Románia
A VÁRO-					
1929	2.983	1.633	432	918	14.754
1930	2.763	1.467	439	857	14.173
1931	2.339	1.235	330	774	13.322
1932	2.562	1 290	401	871	14.609
1933	2.079	1.018	338	723	12.025
1934	2.343	1.231	341	771	13.148
1935	2.161	1.079	333	749	12.970
1936	2.434	1.279	369	786	13.304
1937	2.379	1.213	323	843	12.901
1938	2.603	1.342	365	896	13.546
Tíz év összesen	24.646	12.787	3.671	8.188	134.732
Egy éves átlag	2.464	1.278	367	818	13.473
A FAL-					
1929	27.798	16.416	3.838	7.544	103.415
1930	24.706	14.609	3.120	6.977	95.782
1931	22.583	13.215	2.808	6.560	95.719
1932	24.451	14.460	3.045	6.946	107.738
1933	21.069	12.654	2.563	5.852	91.740
1934	21.901	13.287	2.569	6.045	98.372
1935	21.817	12.756	2.637	6.424	99.445
1936	20.959	12.882	2.319	5.758	93.193
1937	22.401	13.533	2.368	6.500	93.969
1938	2.254	13.520	2.587	6.414	93.268
Tíz év összesen	230.206	137.332	27.854	65.020	972.661
Egy éves átlag	23.020	13.733	2.785	6.502	97.266

mánia és a különböző romániai tartományok városaiban vaiban.

Ókirályság	Olténia	Munténia	Dobrudzsa	Moldova	Besz-szarábia	Bukovina
------------	---------	----------	-----------	---------	---------------	----------

SOKBAN

9.474	809	4.642	1.106	2.917	1.522	775
9.263	826	4.536	1.079	2.822	1.417	730
8.977	783	4.356	1.037	2.801	1.431	575
9.664	893	4.565	1.119	3.107	1.681	682
8.143	671	3.979	1.011	2.482	1.268	535
8.389	655	3.856	1.188	2.890	1.546	670
8.395	718	3.952	1.055	2.670	1.755	659
8.736	756	4.182	982	2.816	1.559	575
8.256	622	3.897	1.009	2.728	1.603	663
8.682	722	4.065	1.001	2.894	1.590	671
88.179	7.455	42.030	10.567	28.127	15.372	6.535
8.817	745	4.203	1.056	2.812	1.537	653

VAKBAN

54.102	8.539	23.494	5.653	16.416	16.393	5.122
49.046	7.308	21.882	5.532	14.324	17.363	4.667
49.970	8.015	21.311	5.311	15.333	19.163	4.003
57.128	8.384	24.070	6.169	18.505	21.345	4.834
48.355	7.085	21.001	5.968	14.301	18.403	3.913
51.681	7.230	21.389	6.335	16.727	20.080	4.710
50.739	7.822	20.944	5.402	16.571	22.786	4.103
50.923	7.680	21.467	4.996	16.780	17.487	3.824
49.165	6.864	19.968	5.041	17.292	18.346	4.057
48.976	6.848	19.522	5.097	17.509	17.479	4.292
510.085	75.775	215.048	55.504	163.758	188.845	43.525
51.008	7.577	21.504	5.550	16.375	18.884	4.352

AZ ERDÉLYI CSECSEMŐHALANDÓSÁG ÉS ÁLTALÁNOS NÉPMOZGALOM ÖSSZEVETÉSE

A CSECSEMŐHALANDÓSÁG részletkérdéseinek vázolója után szükségesnek látszik az általános népmozgalommal való egybevetés is, hogy a népmozgalom e jelenségét nagyobb összefüggésekben is jellemezhessük. Köztudomású ugyanis, hogy a születésszám értékét igen befolyásolja a csecsemőkorban elhaltak száma s tudott az is, hogy a halálozási szám visszaszorításában nagy szerepet játszik a csecsemőhalottakra eső hányad nagysága.

E vizsgálódásainkat mindjárt azzal kezdetjük, hogy az egykori Románia az 1929–38. évek között – mint általában – igen élénk és egyben igen szélsőséges népmozgalmi tevékenységet folytatott. E tíz év átlagában

a születések arányszáma	32,5	ezrelék
a halálozás	20,2	„
a term. szaporulat	12,3	„

A születési arányszám, bár itt is bekövetkezett az Európa-szerte észlelhető csökkenés, Oroszország, Bulgária, az egykori Jugoszlávia és Portugália mellett most is első helyen áll és mégis – mert az általános halálozás aránya nagyon magas és alig csökkenő – a hatalmas születéstevékenység ellenére a természetes szaporulat aránylag közepes.

Évek	Születések	Halálozás	Term. szaporulat
e z r e l é k b e n			
1929	34,1	21,4	12,7
1932	35,9	31,7	14,2
1935	31,6	21,1	9,6
1938	29,6	19,2	10,4

A halálozási szám oly magas, hogy eléri egyes európai államok születési számát. Életpazarló, kulturálatlan, rossz egészségügyi viszonyok közt élő népre jellemző ez, s e tekintetben nincs különbség az egyes tartományok számsorai között. Legfőnnebb azt állapíthatjuk meg, hogy Dobrudzsa és Moldva népe szaporodott a legütemesebben, majd Munténia, Olténia és Bukovina következett. Az előbbi négy tartomány alkotja a tulajdonképpeni Romániát, amely a világháború előtt is nagyon élénk népmozgalmat mutató terület volt:

az 1901–1910 évek átlagában

a születések arányszáma	39,9	ezrelék
a halálozás	25,4	„
a term. szaporulat	14,5	„

A vizsgált tíz esztendő alatt Romániában 6.085.800 születésre 3.784.584 haláleset esett s az elhaltak 28,4 százaléka (1.107.393) az egy éven alul elhalt csecsemők közül kerül ki s ez a csecsemőhalálzási szám a születések egyötödét jelenti.

A megszállt terület népmozgalmát ugyancsak a magas születési és halálzási szám, tehát az aránylag alacsony természetes szaporulat jellemzi az 1901–1910. évek átlagában, úgyhogy a magas halálzási szám miatt – tekintve a születések alacsonyabb szintjét – természetes szaporulata már akkor is az országos átlag alatti volt:

az 1901–1910. évek átlagában

	Magyarország e z r e l é k b e n	Megszállt terület
születés	36,6	34,2
halálzási	25,5	26,6
term. szaporulat	11,1	8,9

A megszállás ideje alatt a születések száma tovább csökkent s mivel a halálzási szám arányosan nem javult, a természetes szaporulat további romlását állapíthatjuk meg:

	1901–1910	1928	1938
	e z r e l é k b e n		
születés	34,2	27,0	23,3
halálzási	26,6	21,3	18,2
term. szaporulat	8,9	5,6	5,1

Az egyes részek közül a történelmi Erdély népmozgalma a legegészségesebb: a születési szám aránylag magas (27,9 ezrelék) s az egész akkori Romániában legalacsonyabb és javuló irányzatot mutató halálzási eredményeképpen természetes szaporulata 9,4 ezrelék volt. A Körösvidéken és Máramarosban ezek az erők már sokkal ellentétesebben működtek. 1910 előtt itt a születés még 39,7 ezrelékes volt, a természetes szaporulat 11,5 ezrelékes, tehát mindkettő magasabb, mint a történelmi Erdélyben, ahol a születés csak 35,5 ezrelékes, a természetes szaporulat pedig 9,7 ezrelékes. Azonban a halálzási szám nem követte az Erdélyben észlelt javulási irányt, a születések csökkenése is nagyobb mérvű volt s így a természetes szaporulat 7,7 ezrelékre zuhant. A Bánság már a világháború előtt a leggyengébb népmozgalmi terület volt: nagyon magas (24,0 ezrelékes) halálzási a többi részeknél alacsonyabb (29,5 ezrelékes) születéstevékenység mellett igen alacsony (5,5 ezrelékes) természetes szaporulatot eredményezett. Azóta ezek az arányszámok csak romlottak. A születések 1929 és 1938 között átlagban már a határt jelző 20,0 ezrelék alá süllyedtek s egyre csökkenő irányzatot mutatnak. Ezzel párhuzamosan a halálzási alig változott, sőt időnként még romlott is, ami a természetes szaporulat katasztrófáját idézte elő, olyannyira, hogy e tíz év alatt a Bánság népessége csupán 0,2 ezrelékkal gyarapodott, sőt egyes években az apadás is beállott:

Csonka-Magyarország, a megszállt terület és Románia népmozgalmi helyzete

1929–38. években (ezrelékekben)

Ország, tartomány	Népmozgalmi tényező	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	Átlag
Csonka-Magyarország	születés	25.1	25.4	23.7	23.4	22.0	21.9	21.2	20.4	20.2	20.1	22.3
	halálozás	17.8	15.5	16.6	17.9	14.7	14.5	15.3	14.3	14.4	14.0	15.5
	term. szaporulat	7.3	9.9	7.1	5.5	7.3	7.4	5.9	6.1	6.0	5.7	6.8
Megszállt terület	születés	27.0	27.4	26.0	26.2	23.6	23.2	22.8	23.6	23.6	23.3	24.6
	halálozás	21.3	18.3	19.2	19.9	18.3	18.1	19.1	17.8	18.3	18.2	18.8
	term. szaporulat	5.6	9.1	6.8	6.3	5.3	5.1	3.7	5.8	5.3	5.1	5.8
Erdély	születés	30.0	30.8	29.4	29.7	27.1	26.3	25.8	27.2	26.9	26.3	27.9
	halálozás	21.0	18.3	18.6	19.4	17.9	18.2	18.6	17.6	17.8	17.8	18.5
	term. szaporulat	9.0	12.5	10.8	10.3	9.2	8.1	7.2	9.6	9.1	8.5	9.4
Körösvidék- Máramaros	születés	29.0	29.7	27.9	28.8	25.1	25.5	25.1	25.5	25.7	25.3	26.7
	halálozás	21.0	18.4	19.6	19.9	18.5	18.1	19.4	18.0	18.5	18.4	19.0
	term. szaporulat	8.0	11.3	8.3	8.9	6.6	7.4	5.7	7.5	7.2	6.9	7.7
Bánság	születés	22.0	21.8	20.7	20.3	18.6	17.8	17.1	18.1	18.4	18.2	19.3
	halálozás	22.0	18.4	19.4	20.4	18.6	18.0	19.4	17.9	18.7	18.6	19.1
	term. szaporulat	0.0	3.4	1.3	-0.1	0.0	-0.2	-2.3	0.2	0.3	-0.4	0.2
Románia	születés	34.1	35.0	33.4	35.9	32.0	32.4	30.7	31.5	30.8	29.6	32.5
	halálozás	21.4	19.4	20.9	21.7	18.7	20.7	21.1	19.8	19.3	19.2	20.2
	term. szaporulat	12.7	15.6	12.5	14.2	13.3	11.7	9.6	11.7	11.5	10.4	12.3

	Születés	Term. szaporalat
	e z r e l é k b e n	
1929	22,0	0,0
1932	20,3	– 0,1
1935	17,1	– 2,3
1938	18,2	– 0,4

Általában a megszállás ideje alatt mind az egész területi mind az egyes részek népmozgalma kedvezőtlenül alakult. Főként áll ez az általános halálozás kérdésére. Akkor, amikor Európaszerte szociális és közegészségügyi intézkedésekkel nyomták le a halálozási számot s ez az irányzat annál erősebb volt, minél magasabb megelőzően a halálozási szám. a megszállt területen semmi lényegesebb változást sem állapíthatunk meg. ha nem azt, hogy a halálozási szám egyes területeken tovább romlott.

A csecsemőhalálozás összefüggése az általános halálozással és a születésekkel Romániában, a megszállt területen és Csonka-Magyarországon

Ország tartomány	A csecsemő	Összes	100 halottra esett csecsemő- halott	Születések összes száma 1929–38	100 új- szülöttre esett csecsemő halott
	halottak száma 1929–38				
Románia	1.107.393	3.784.584	28,4	6.085.800	18,2
Megszállt terület	254.452	1.059.302	24,0	1.486.519	17,5
Erdély	150.119	611.086	25,0	924.496	16,2
Kőrösvidék- Máramaros	73.208	269.208	27,2	379.973	19,2
Bánság	31.525	179.008	17,6	182.050	17,3
Magyarország	301.133	1.242.244	24,2	1.973.394	15,1

A HALÁLOZÁSI SZÁM alakulásában kétségkívül a legjelentősebb szerepet a magas és alig változó csecsemőhalálozás játssza. A megszállt területen 1929 és 1938 között 1.059.302 haláleset közül 254.452 egy éven aluli csecsemőhalott, vagyis 24,0 százalék. Ez a viszonyszám Erdélyben 25,0, Kőrösvidék és Máramarosban 27,2 a Bánságban pedig 17,6. A Bánság alacsony viszonyszáma azonban csak látszatra jelent szép eredményt, mert az utóbbi években a születések száma oly nagy csökkenést mutat (20 ezrelék alá süllyedt), hogy a születések kis száma miatt ma már az aránylag magas csecsemőhalálozás sem tudja az általános halálozást döntően befolyásolni.

Egyébként a születések, az általános halálozás és a csecsemőhalálozás összefüggését az alábbi kimutatás világítja meg:

A születési   A halálozási   A csecsemőhalálozási
szám alapján megállapított sorrend 1929–38:

1. Románia	1. Románia	1. Románia
2. Erdély	2. Bánság	2. Kőrösvidék- Máramaros
3. Kőrösvidék- Máramaros	3. Kőrösvidék- Máramaros	3. Erdély
4. <i>Megszállt terület</i>	4. <i>Megszállt terület</i>	4. Magyarország
5. Magyarország	5. Erdély	5. <i>Megszállt terület</i>
6. Bánság	6. Magyarország	6. Bánság

A leghalmozottabb, legmagasabb születéstevékenységet mutató területegységeknél magas csecsemőhalálozás esetén a csecsemőhalottak részeseződése az általános halálozási számban nagyon magas s ahogyan csökken ez, természetszerűleg csökken a részeseződés is. Világos ez Románia, Erdély és Kőrösvidék-Máramaros esetében. A helyek felcserélődése Kőrösvidék-Máramaros magasabb csecsemőhalálozásával magyarázható meg. Ahogyan csökken a születéstevékenység, úgy – még magas csecsemőhalálozás esetén is – a részeseződés egyre kisebb lesz. Hogy Magyarország és a megszállt terület viszonylatában ez nem mutatkozik, bár Magyarország születéstevékenysége valamivel rosszabb volt, mint a megszállt területé, annak oka az, hogy a bánsági katasztrófális születési szám az legkisebb részeseződés befolyásolja a megszállt terület számainak értékét. Természetesen a bánsági nagyon magas halálozási számot a csecsemőhalálozás még most is fennálló magas volta miatt még egyideig lehet javítani, azonban a nyugateurópai nagyon jó csecsemőhalálozási értékeket mutató államok példája azt bizonyítja, hogy a csecsemőhalálozás javulásának van egy, semmi módon tovább nem befolyásolható alsó határa. A megszállt területek nagy része azonban, hála, még messze áll ettől a háttértől. Magas, erőteljes születéstevékenységet mutatnak s bár az általános halálozás is magas, de ebben döntő szerepet a csecsemőhalálozás játszik. *A csecsemőhalálozás még oly magas szinten mozog, hogy széleskörű és mindenre kiterjedő szociális, csecsemő- és anyavédelmi intézkedésekkel nagymérvű javulás idézhető elő.* S ez ma országos szempontból is igen nagy jelentőséggel bír, mert e terület az anyaország már vázolt rossz természetes szaporulatát kedvezően befolyásolhatja. Csak a halálozás számon kell segíteni, úgy, miként az a Csonkaországban történt is, hol az alacsony, de még mindig pozitív természetes szaporulatot az általános halálozás nagymérvű javulása idézte elő.

A CSECSEMŐHALÁLOZÁS javulásának szoros összefüggését az általános halálozási szám javulásával még szemléltetőbben mutatja be a túloldali táblázat, mely a népmozgalmi tevékenység különböző tényezőinek arányszámait, javulási vagy romlási fokát jelzi az 1929–33 és 1934–38. években. Ennek alapján:

A csecsemőhalálozás, valamint a születési s halálozási szám és a természetes szaporulat kapcsolata, javulási vagy romlási iránya az 1929–33. és 1934–38 évek átlagában Csonka-Magyarországon, a megszállt területen és Romániában

Ország, tartomány	Időszak	Születés	Halálozás	Term. szaporulat	Csecsemő halálozás
		e z r e l é k e k b e n			
Csonka-Magyarország	1929–33	23,9	16,9	7,0	16,2
	1934–38	20,7	14,5	6,2	14,0
Megszállt terület	1929–33	26,0	19,4	6,6	17,8
	1934–38	23,3	18,3	5,0	17,2
Erdély	1929–33	29,4	19,0	10,4	16,3
	1934–38	26,5	18,0	8,5	16,0
Kőrösvidék-Máramaros	1929–33	28,1	19,4	8,7	19,3
	1934–38	25,4	18,4	7,0	19,0
Bánság	1929–33	20,6	19,7	0,9	17,7
	1934–38	17,9	18,5	0,6	16,8
Románia	1929–33	34,0	20,4	13,6	18,2
	1934–38	31,0	20,0	11,0	18,2
		javulási (+) vagy romlási (-) arány százalékokban			
Csonka-Magyarország		- 13,3	+17,1	- 11,4	+13,5
Megszállt terület		- 12,8	+ 5,6	- 24,2	+ 3,3
Erdély		- 9,8	+ 5,2	- 18,2	+ 1,8
Kőrösvidék-Máramaros		- 9,6	+ 5,1	- 19,5	+ 1,6
Bánság		- 13,1	- 6,0	- 166,6	+ 5,0
Románia		- 8,8	+ 1,9	- 19,1	0,0

a csecsemőhalálozás

az általános halálozás

j a v u l á s á n a k s o r r e n d j e

1. Magyarország
2. Bánság
3. Megszállt terület
4. Erdély
5. Kőrösvidék Máramaros
6. Románia

1. Magyarország
2. Bánság
3. Megszállt terület
4. Erdély
5. Kőrösvidék-Máramaros
6. Románia

A csecsemőhalálozás javulásával teljesen párhuzamosan javult az általános halálozási szám is. A legszebben Magyarországon javult mind a kettő: a csecsemőhalálozás 13,5 százalékkal, az

általános halálozás 17,1 százalékkal. Romániában a csecsemő-halálozásban nem állt be változás, az általános halálozás pedig csak minimálisan javult (1,9 százalékkal). A minden lehetőségek Nagyromániájában sem a szociális, sem az egészségi viszonyok nem fejlődtek s így a népszaporulatban szerepet játszó, rontó vagy javító biológiai erők a maguk természetes módján érvényesültek, mert így érvényesülhettek. De érvényesültek oly irányban is, hogy a megszállt terület csak már előbbi magasabb kulturfoka, jobb szociális viszonyai és nem utolsó sorban népességének előnyösebb egészségügyi helyzete miatt tarthatta meg az általános és a csecsemőhalálozás minimálisan javuló irányzatát.

Azonban – miként arra már előbb is rámutattunk – a csecsemőhalálozás javulása a születések számával is szoros kapcsolatban van. Oka ennek egyfelől az újszülöttek kisebb abszolút száma, de másfelől a kétségkívül ez esetben tapasztalható nagyobbfoku gondoskodás és körütekintőbb gondozás.

Ez a kapcsolat annyira szerves, hogy adataink szerint a csecsemőhalálozás sorrendje hűen követi a születési szám romlási sorrendjét:

A születési szám romlási sorrendje:

1. Magyarország
2. Bánság
3. Megszállott terület
4. Erdély
5. Körösvidék-Máramaros
6. Románia

Magyarországon a születések csökkenésének nagyarányán túl az is döntő tény, hogy – Bánság mellett – mértékben is a legkisebb a születéstevékenysége. Ennek ellenére a természetes szaporulat itt romlott a legkevésbé, mert a halálozás javulását sikerült elérni. A Bánság halálozása sokkal kisebb mértékben javult s ez az oka a természetes szaporulat hatalmas, *166.6 százalékos* romlásának. Ennek azonban az is az oka, hogy a születési szám a 20,0 ezreléken alul jutott s tudott dolog, hogy az alacsony természetes szaporulatu népcsoportoknál bármely népmozgalmi tényező csekély csökkenése a szaporulat romlását sokszorosán idézi elő.

Romániában a születések száma 8,8 százalékkal csökkent, a halálozási szám azonban 1,9 százalékkal javult s így a természetes szaporulatban beállt romlás csak 19,1 százalékos. Már más a helyzet a megszállt területen. A születések csökkenése alig valamivel kisebb a bánsági születéscsökkenésnél (12,8 százalékos), de mert a születéstevékenység a bánságinál nagyobb volt, a halálozások 5,6 százalékos javulása mellett a természetes szaporulatnak csak 24,2 százalékos romlása következett be.

Végül megállapíthatjuk, hogy Csonkmagyarország népmozgalmi jelenségei során kétségkívül az a legjelentékenyebb, hogy a csecsemőhalálozás visszaszorításával elért halálozási javulás átmenetileg a természetes szaporulat csökkenésében lassabb ütemet

tudott beállítani. A bánási részekről eltekintve mindenütt elég jó születéstevékenységet mutató megszállt terület országos jelentősége éppen az, hogy az itteni csecsemőhalálozás visszaszorításával olyan népmozgalmi eredményhez lehet jutni, mely az egész ország népmozgalmi képében igen jelentékeny tényező lehet, habár – hangsúlyozzuk – a csecsemőhalálozás javítása s a csökkentett csecsemőhalálozási szám általános népmozgalmi szerepe a szaporulat meghatározásában csak véges értékű hatás.

(Tanulmányunk következő részében az erdélyi csecsemőhalálozást az Erdélyben élő nemzetiségek szerint részletezve tárgyaljuk, rámutatva a csecsemőhalálozás és e nemzetiségek szociális, közművelődési és egészségügyi viszonyainak kapcsolataira).

Dr. TONK EMIL

BALKÁNI ÉS MAGYAR ELEMÉK A MAGYARORSZÁGI ROMÁN TÁRSADALOMFEJLŐDÉSBN*

AZOK A NYELVI ÉS MŰVELŐDÉSI KAPCSOLATOK, melyek a románságot elválaszthatatlanul kötik a Balkánhoz, ma már közismertek és jelentőségüket sem tagadni, sem kisebbiteni nem lehet a tudományos gondolkodás tisztaságának és komolyságának veszélyeztetése nélkül. A román nyelv, amint azt Th. Capidan román nyelvész is egyik kiváló munkájában¹ leszögezi, legalább a Kr. u. VII. századig tökéletes egységben fejlődött, mégpedig olyan területen, ahol közvetlenül érintkezhetett az albán nyelvvel. Mi több, épen az északi, az u. n. dáko-román nyelvjárásban található a legerősebb albán hatás, bár ezt a román nyelvjárást ma az albánoktól legtávolabbra került, a tulajdonképeni Balkánon kívüleső románság beszéli s épen a mai balkáni román nyelvjárásokban, a macedo- és megleno-románban van viszonylag kevesebb albán elem. Nem kevésbé jellemző az sem, hogy az északi román nyelvjárás a déli (toszk) albán nyelvvel mutat fel közeli kapcsolatokat. Ami a román nyelv régi szláv kölcsönszavait illeti, azok az összes román nyelvjárásokban ugyanazon formai és jelentésbeli változásokon mentek át, tehát a szláv hatás még együtt találta a déli és északi románságot s az is megállapítható, hogy a szláv elemek fő közvetítője a románság mindkét nagy ága felé a bulgár-szláv nyelv volt. Ha a román tudós megállapításaihoz hozzáfűzzük a nyelvészeknek azt a ma már szinte közhelyszámba menő tanítását, hogy a román nyelv más balkáni nyelvekkel együtt közös, ősi balkáni sajtáságokat őriz, mindezek tudatában nem kereshetjük máshol a román nyelv és nép szülőházáját, mint a

*A jegyzetekben használt rövidítések feloldása: *H.* = Hurmuzaki Eudoxiu: *Documente privitoare la istoria Românilor*. Bukarest, 1887. – *FM.* = Fekete Nagy Antonius – Makkai Ladislaus: *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400*. Budapest, 1941. *M.* = Mihályi János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Máramarossziget, 1900. *PH.* = Pesty Frigyes: *A szörényvármegyei hajdani oláh kerületek (Értekezések a történelmi tudományok köréből V/3.)*, Budapest, 1876. *PK.* = Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története*, III. k. Oklevéltár, Budapest, 1885. *PSz.* = Pesty Frigyes: *A Szörényi bñnság és Szörény vármegye története*, III. k. Oklevéltár, Budapest, 1878. *OT.* = Ortvyai Tivadar: *Temes vármegye és Temesvár város története*, IV. k. Oklevéltár, Pozsony, 1896.

¹ Th Capidan: *Románii din peninsula Balcanică*, Bukarest, 1924. 99, 100, sköv. 111. lapokon.

Balkán félszigeten¹. Ugyanezt a tanulságot vonhatjuk le a Dunától északra élő románság kultúrájának legrégebb emlékeiből. Nemesak a görögkeleti vallás és szellemiség, hanem a román egyház szervezetszervezetének az ochruidai érsekséggel is beszédesen utal az őshazára² s ugyancsak a közös balkáni-ortodox kulturkincset tanúsítja az erdélyi románság középkori személynévanyaga mely *Kadlec* cseh történész tanulságos összevetéséből láthatóan³, teljesen azonos az egykoru szerbiai románság személynévanyagával. Szaporíthatnók a nyelvészeti és művelődéstörténeti példákat a végtelenségig, tanulmányunk keretei azonban nem engedik meg ennek az előttünk már amúgy is többek által és kitűnően elvégzett munkának ismétlését. Célunk ezúttal rámutatni arra, hogy a balkáni és északi román társadalom szerkezete milyen közös vonásokat árul el, másrészt pedig megkísérelni a közöttük fennálló – lényeges – különbségek magyarázatát.

I. A BALKÁNI ÖRÖKSÉG

MIKOR A ROMÁNSÁG a történeti forrásokban megjelenik (Kr. u. 976), az ősi kialakulási területről való szétvándorlása már folyamatban van. Az első ismeretes románok valószínű őshazájuktól (a mai szerb-bulgár határvidék) messze délre, a Preszpa-tó környékén tűnnek fel⁴. A nagy szétvándorlás az egész középkoron át, sőt még azután is tartott, de ennek ellenére az egész románságot továbbra is egységesen jellemzi nyelve és foglalkozása. A románság ősfoglalkozása a Balkánon épenúgy, mint a Dunától északra a vándorpásztorokodás, és pedig közelebről a juhászokodás volt. Ez a foglalkozás annyira jellemző volt az egész népre, hogy a görögök már a XI. században „pásztor” jelentésben használták a „vlah” népet, amint azt Anna *Komnena* görög császárlány történeti művében félreérthetetlenül meg is mondja: „és akik csak a nomád életmódot folytatták, azokat a népies nyelvhasználat vlahoknak szokta nevezni”.⁵ Ez az általános keleteurópai szemlélet nálunk is megtalálható, a számtalan adat közül csak egyet emelünk ki: Pestmegyében 1483-ban szerepel „Gyenge Johannes wolahus seu pastor”.⁶ A magyarországi románok ősfoglalkozásukat sokáig, részben egészen a legújabb időkig megőrizték. A XVI. század elején *Verancsics* Antal, a kiváló magyar humanista történész így ír az erdélyi románokról:

¹ A románok eredetének kérdését kiválóan foglalta össze Tamás Lajos, „Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában” c. (Bp. 1935) döntő jelentőségű könyvében, újabb adalékok Gáldi-Makkai: A románok története (Bp. 1941.) 1. fejezetében és annak jegyzeteiben.

² Gáldi-Makkai i. m. 26–27. l.

³ K. Kadlec: Valasi a valasske právo (az oláhok és az oláh jog), Prága, 1916 451–468 l.

⁴ N. Iorga: Istoria Românilor din Peninsula Balcanică, Bukarest, 1919. 13. l.

⁵ Tamás i. m. 74. l.

⁶ U. o.

„rari in apertis locis incolae, montibus ac silvis plerumque cum suo pecore pariter obditi”¹

A középkori szerb királyok okleveleiben általában az egész Balkánon gyakran emlegetett románok (Vlasi) mindig pásztorok, mégpedig nomád, állandó telepeket nem alkotó pásztorok. Jellemző, hogy a XII–XIII. századi szerb királyok, valahányszor népeket adományoznak a kolostoroknak, ezzel a kifejezéssel élnek; „sela i vlasi” azaz falvakat és oláhokat adnak s míg a falvakat megnevezik, addig az oláhokat névszerint, egyenként felsorolják, nyilván azért, mert ezek nem laktak állandóan egy helyen, hanem nyájaikkal a környező hegyekben kóboroltak.² A hegységek, akárcsak magyarországi viszonylatban, Szerbiában is a király tulajdonát képezték, amint azt Uros István király 1330-ban kifejezetten meg is mondja.³ Mivel a szerbiai románok hegyipásztorok voltak, ilyenformán a király földesuri hatósága alá tartoztak. Amíg a hegységek területén a szerb királyok nem kezdtek uradalmakat eladományozni, addig a románok zavartalanul folytathatták nomád életmódjukat, hiszen vándorlásaik elé birtokhatárok nem emeltek akadályt. Mihelyt azonban, a XII. század végétől kezdve, az egyes kolostorok a királyok jóvoltából nagyobb hegyvidéki uradalmak tulajdonosai lettek, a pásztorélet feltételei is megváltoztak. Az új földesuraknak ezután érdekében állt megakadályozni a román pásztorok szabad mozgását, mivel azok idegen területen nem a kolostornak, hanem az illető terület urának fizettek volna legeltetési pénzt, de meg vándorlásaik során esetleg véglegesen kivonták volna magukat eddigi földesuruk hatósága alól, más vidékre költözve. Így vált szükségessé a románok részleges földhözköttése, aminek első okleveles nyomai a XIV. század elején jelentkeznek. Az első oklevelekben, melyek románok adományozását is tartalmazzák (1198., 1220., 1253., 1254–64., 1282–98., 1302–09., 1309–16 és 1318–21.), mindenütt az ismert „sela i Vlasi” formula áll és a románokat névszerint sorolják föl.⁴ 1308-ban találkozunk először oklevelesen román „katun”-nal, azaz pásztorszállással⁵, tehát ekkortájt adódott lehetőség arra, hogy a románokat mostmár településük után is meg lehessen különböztetni. Hogy ezek a szállások nem lehettek még a falvakkal egyenrangú, állandó telepek, mutatja az, hogy az oklevelek állandóan különbséget tesznek katunok és falvak közt. II. Uros István király a banjai kolostornak 1313–18 körül nagyobb birtokadományt tett, a földművelő szerb lakosság falvait a régi szokásnak megfelelően egyenként felsorolja, de mikor az adományozott románokhoz ér, nem elégszik meg azok 9 katunjának felsorolásával, hanem mindegyik után

¹ Monumenta Hungariae Historica, Scriptores II. Pest, 1867. 143. l.

² A szerbiai, bosznia-hercegovinai, horvátországi és dalmáciai románokról. I. Kadlec i. m. 123–169. l., S. Dragomir: Vlahii din Serbia (Anuarul Institutului de Istorie Națională, Kolozsvár, 1921–22. 279–299. l.) és ugyanő: Vlahii și Morlaccii, Kolozsvár, 1924.

³ „U planinah ne ima niktore bastine razve kralie”. Kadlec i. m. 135. l.

⁴ H. I/2. 771. l., 774. l., 794. l., 797. l. továbbá Dragomir: Vlahii din Serbia, 280–287. l. Kadlec i. m. 134–166 l.

⁵ Katunról régebbi értesüléseink (1277. ill. 1278) l. Blgarski Starini iz Makedonia. Sofia, 1931, 584. l. és Dragomir: Vlahii și Morlaccii 7. l. Ezek azonban településtörténetileg alig használható adatok. 1308: Dragomir: Vlahii din Serbia 285. l.

közli a katunhoz tartozó románok neveit is¹. Nyilván attól kellett tartani, hogy az illető pásztorok adott pillanatban elhagyják az állandó telepnek még nem tekinthető katunt. A decani kolostor adománylevelében (1330) már a katunok lakosságát nem névszerint, hanem házak szerint részletezi a király², tehát a megtelepedés mind szilárdabb kereteket kezd ölteni. Ez időtől kezdve az adománylevelekben a románok többé nem fordulnak elő névszerint, hanem csak a katunok neveit sorolják fel (pl. a prizreni kolostor 1348–53 körül kelt adománylevelében)³. A szerbiai románságnak ez a fokozatos helyhezkötése, illetőleg vándorlási területeinek szűkítése és feldarabolása kettős következményt vont maga után. A románság egyrészt elveszítve a vándorpásztor életmód lehetőségét, fokozatosan megtelepedett és a falusi életformák átvételével nyelvileg is beolvadt a szerb lakosságba, másrészt, ha az új körülményekkel megbékülni nem tudott, felkerekedett olyan vidékek felé, ahol ösfoglalkozását zavartalanabban gyakorolhatta. Minthogy azonban a keleteurópai gazdasági és társadalmi fejlődés mind inkább a földművelés irányában haladt és az összefüggő nagy királyi területek magánuradalmakra darabolódtak, megakadályozva a vándorpásztorok szabad kóborlását, az ősrómán életforma halálra volt ítélve s a középkor végére teljesen el is tűnt volna, ha a balkáni török uralom, feldulva az alig megindult magasabbrendű gazdasági kultúra kereteit és vívmányait, az életszínvonal leszállításával lehetővé nem tette volna ennek a kezdetleges foglalkozásnak újraéledését. Ezért találunk még máig is (bár napról-napra sorvadóban) nomád pásztorkodást a Balkánon – természetesen a balkáni románoknál⁴. A nomád pásztorkodás csökkenését, az u. n. *transzhumálást* (nyári és téli legelőknek aránylag nagy területen belül való váltogatását) még a Dunától északra megszállt magyarországi és óromániai románság is egészen a mult századig gyakorolta, mint a nagy ösfoglalkozás iránti kiolthatatlan vonzódás bizonyosságát⁵.

Ha összehasonlítjuk a magyarországi románok életkörülményeit balkáni testvéreikével, itteni megjelenésük első évszázadában teljesen azonos állapotokat találunk. A XII. század végén vagy talán csak a XIII. elején érkező magyarországi románok közel egy évszázadig nem hoztak létre állandó jellegű telepeket. Az még természetes, hogy számtalan Olaszi, Németi, Csehi, Tóti, Oroszi, Horváti helyneveink mellett egyetlen „Oláhi” helyneveink sincsen, hiszen ezek a névtípusok a XIII. század előtt keletkeztek, mikor még románok Magyarországon nem voltak⁶, de az már sokkal jelentősebb, hogy

¹ Spomenik IV. Belgrád, 1890.

² M. Milojević: Decanske Hrisovulje (Glasnik Srpskog Ucenog Društva, XII.) Belgrád, 1880.

³ Glasnik Srpskog Ucenog Društva, XV.

⁴ Kadlec i. m. 123–134. I. A balkáni oláh pásztorkodás irodalmát felsorolja Tamás i. m. 15–16. l. (jegyzetben).

⁵ A. Malaschofsky: Einflüsse des Hirtenlebens auf die Entwicklung von Volk und Staat in Rumänien. Südostdeutsche Forschungen, Lipse, 1989. III. 810. sköv. I.

⁶ Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika, Századok, 1939. 265. l.

az egész XIII. század folyamán egyetlen román eredű helynév sem tűnik fel Magyarországon (az első, *Caprewar*, 1337-ben fordul elő)¹ s az első román telepről (*Oláhtelek*, Bihar megye) is csak 1283-ban hallunk². Bár a XIII. században okleveleink 17 ízben emlékeznek meg románokról³, ezidő alatt mégis csak 9 telepüket ismerjük meg, nagyrészüket éppen keletkezésük pillanatában vagy nagyon röviddel azután.⁴ A magyarországi románok megtelepedésének üteme – alább ismertetendő okokból kifolyólag – jóval gyorsabb volt a szerbiaiakénál, mégis az egész középkoron át gyakran találkozunk bizonytalanul imbolygó, helyüket könnyen változtató román népelemekkel. 1363-ban, egy Krassószerékás környékén fekvő birtok határainak megállapításánál a szomszédos román kenézeket „propter eorundem mansionis seu residence incertitudinem”, azaz lakóhelyük bizonytalansága miatt nem lehetett megidézni⁵. A krassómezei magyar nagybirtokos Himfi család remetei uradalmán, aránylag nem nagy területen belül, a XIV. század második felében 10–20, egyenkint alig néhány lelket számláló román jobbágyszállás volt, de annyira nem voltak még helyheztapadva, hogy 1369 és 1389 közt alig egy-kettő kivételével mind nevét változtatták⁶. Természetszerűleg függött össze ez az állapot a románok pásztorfoglalkozásával, mely állandó helyváltoztatást kívánt. A XV. század közepén is még így kóboroltak román juhászok a Mezőségen, ahol egyik évről a másikra nyomuk vész, mert továbbállottak új legelőt keresni. Szentpáli Mihály kolozsmezei birtokos 1461-ben azt feleli a királyi adószedőknek, hogy a tavaly fizetett ugyan birtoka után juhötvenedet, „sed presenti anno caret Valachys”⁷. Bár a Magyarországi fejlettebb birtokviszonyok közt a nomadizálás elé szinte leküzdhetetlen akadályok emelkedtek, a románok mégis folytatták vándorlásukat, ha másként nem, legalább a transzhumálás formájában. 1357-ben például a sólyomkövi (Bihar megye) vár román pásztorai Nyircsaholy környékén makkoltattak⁸, ugyanezen évben a szatmármegyei Kérsemjén⁹, 1374-ben pedig a zemplénmegyei Mészpest körül¹⁰, tehát a román települési területtől jó messze találunk legeltető román pásztorokat.

A középkori román települések alkalmazkodtak ehhez az életmódhoz. Ahol csak ilyeneket részletesebben ismerünk – a legtöbbet Krassó és Temes megyékből – egytől-egyik jellegzetesen kis lélekszámú tanyák. A Himfiék krassómezei 22 román tanyája közül

¹ FM. 79. l.

² FM. 28. l.

³ FM. 3., 9., 11., 21., 22., 24., 25., 26., 28., 31., 32., 36., 38., 40., 41., 42., 43. lapokon.

⁴ *Oláhtelek* (1283), *Illye*, *Szád*, *Fenes* (Hunyad megye 1292), *Fülesd*, *Enyed*, *Dálya*, *Ompoica* (Alsófehérmegye 1293), *Tohán v. Oláhteleki* (Brassó megye 1294), FM. 28., 36–42. l.

⁵ FM. 166. l.

⁶ FM. 221–223. és 360–362. l.

⁷ Z. Pâclișanu: Un registru al quinquesimei din 1461. (Omăgiu fraților A. și I. Lapedatu, Bukarest, 1936), 602. l.

⁸ FM. 135. l.

⁹ FM. 134. l.

¹⁰ FM. 253. l.

1389-ben csak 4 birt husznál több jobbágycsaláddal, míg 8 tanyán egyenként tíznél kevesebb család élt¹. A krassómegyei Vaja birtokon 1378-ban egyik kenézfaluban 5, a másikon szintén 5, a harmadikban 4, a negyedikben 8 jobbágy lakott.² A XVI. század elejéről ismerjük a felső Béga-völgy román falvainak népösszeírását, egyikben sem lakott 25 jobbágnál több, ellenben alig volt olyan, amelyikben 10-nél többet találtak volna a számlálók. 6 városkában és 122 faluban (a valóságban csak tanyák voltak) összesen 1642 jobbágyot írtak össze³. Biharmegyében a XVI. század közepén mintegy 750 falu állott, ebből kerekén 350 a magyar, 300 a román néptalajra esett. Viszont 1552-ben az adórovók a magyar települési területen 10.237, a román települési területen 1644 jobbágyportát találtak⁴. Mivel az adatok hitelességéhez kétség nem férhet, a falvak és a jobbágyporták arányából világosan látjuk, hogy a siksági földművelő magyar telepek egyenként sokkal népesebbek voltak, mint a románok falunak alig nevezhető tanyái. Hasonló arányokkal találkozunk a Balkánon is. A már említett decani kolostor uradalmához 40 falu és 9 katun tartozott, a falvakban 2166 iparos és földműves szerb család, a katunokban 266 román pásztorcsalád lakott, tehát míg egy falura 54, addig egy katunra csak 29 család esett⁵. De nemcsak a csekély lélekszám különbözteti meg a pásztortanyát a falutól, hanem maga a települési rendszer és az épületek is. A román pásztorok kunyhóit a XIV. században Magyarországon inkább sátraknak, mint házaknak tekintették. „Wlachi scismatici, quorum nonnulli in pascuis et tentoriis habitant, animalia, quibus habundant, pascendo” – olvassuk egy 1373-ban kelt pápai oklevélben a szörénymegyei románokról⁶. De sátraknak nevezik építményeiket Dalmáciában is: „figendo tentoria” azaz sátrat ütve szállnak meg román pásztorok Trau határában. Sőt a *katun* szó maga is előfordul a Balkánon *sátor* jelentésben⁷. Ezeknek a pásztorkunyhóknak egyenes utódai a balkáni cincárok (macedo-román nomádpásztorok) boglyaalakú kalibái, melyeket tízével-húszával vernek fel ideiglenes pásztorszállásaikon ma is⁸. Magyar területen a „katun” szó ismeretlen, helyette még a románok is a magyar eredetű „szállás” (sálas) elnevezést használják. „Descensus in alpibus”, „locus estivalis” vagy „allodia seu stationes estivales pecorum vei hospicia vulgo zallas”⁹ néven elég gyakran fordulnak elő román pásztorszállások középkori okleveleinkben s kétségtelenül még nagyobb számban találkoznánk velük, ha a magyarországi román településnek első, kezdetleges szakasza le nem zárult volna már akkorra, mikor a részletesebb adatok jelentkezni kezdenek. Ne felejtjük el azt sem, hogy a hunyad- és biharmegyei

¹ FM. 360–362. 1.

² FM. 277–278. 1.

³ PK. 503–505. 1.

⁴ Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt, Bp. 1940. 187–189. lapok és Adattár.

⁵ Kadlec i. m. 149–150. 1.

⁶ FM. 247–248. 1.

⁷ Dragomir; Vlăhii și Morlacii, 37. és 71. 1.

⁸ Kadlec i. m. 125. 1.

⁹ FM. 171. és 286. 1., M. 630. 1.

román hegyifalvak sajátos települési rendszere és háztípusa csak részben magyarázható a földrajzi körülményekkel, mert kétségkívül a ma már kihalóban levő pásztorelet településtörténeti emlékeit is kell látnunk benne¹.

A balkáni és magyarországi román pásztorkultúra kapcsolatainak bensőségét még a fentieknél is meggyőzőbben bizonyítja a románok „nemzeti” adóneme, a juhötvened. A szerb királyoknak négy oklevelében is részletezve van ez az „oláh jog” (*zakon vlachom*) értelmében fizetendő adó, mely lényegében 100 juh után 2 juh és 2 bárány, vagy 50 juh után egy bárányos és egy meddő juh adásából áll². Amint a banjai kolostor adománylevelében a király kifejezetten megmondja, hogy a románok, más adózóktól eltérően, nem a nagy, hanem a kis tizedet (azaz az ötvenedet) fizetik³, éppen olyan határozottan kimondja nálunk pl. a váradi káptalan 1374-ből származó jogszabálykönyve, hogy a románok „differunt omnino ab Hungaris in dandis collectis”.⁴ Az ötvenedet, melyet nálunk „quinquagesima”-nak, a Balkánon pedig „travnina”-nak (azaz fűpénznek)⁵ nevezték, a szerbiai és horvátországi oklevelekkel teljesen egyhangzólag állapítja meg nemcsak egy 1446-ból származó oklevelünk (de quinquaginta vero ovibus unam ovem cum uno agnello solvere deberent)⁶, hanem a tordai országgyűlésen kelt 1548: VIII. tc. is, mely az ötvened szedését először szabályozta országosan. Ennek értelmében 50 juh után 1 bárányos és egy egyéves juh, 100 után 2 bárányos és egy egyéves juh fizetendő⁷. Magyarországon már korán (első adat 1331-ből)⁸ szokásba jött az ötvenednek pénzben való megváltása, sőt egyes (egyházi) birtokokon ötvened helyett a juhok tizedét szedték.⁹ Ez azonban nem változtat azon, hogy a szerbiai travnina és a magyarországi quinquagesima egy és ugyanazon adónem s eredeti formájukban hajszálpontosan megegyeznek. Magyar területen már 1256-ban úgy szerepel, mint a románok egytetemes adója¹⁰, bár „quinquagesima” néven először csak 1293-ban fordul elő¹¹. Az már csak a párhuzam teljességének szempontjából fontos, hogy

¹ La Transsylvanie, Bukarest, 1938. 712. és 747. lapok. A tényekből levont következtetések az idézett műben azonban tévesek.

² Kadlec i. m. 136–137. l., Dragomir; Vlahii din Serbia, 285–291. l.

³ Kadlec i. m. 136. l., Dragomir, Vlahii din Serbia 285. l.

⁴ FM. 256. l.

⁵ FM. 40. l. Dragomir; Vlahii din Serbia, 296. l., Vlahii și Morlaccii, 68. l.

⁶ Oklevéltár a Bánffy család történetéhez, I. Bp. 1908. 653. l. Horvátországban: „na leto travarinu od sto ovac po dvi”. Dragomir; Vlahii și Morlaccii, 68. l.

⁷ Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae, I. Bp. 1875. 238–241. l. Bár az adatok meglepően összevágtnak, az ötvenedről monográfiát írt A. Doboși (Datul oilor. Academia Română, Studii și Cercetări XXVIII., Bukarest, 1937. 5. l.) azt állítja, hogy az ötvened balkáni eredete bizonytalan, mert Szerbiában és máshol a Balkánon csak szórványosan fordul elő, míg Magyarországon általános, ahol csak románok laknak. Ezzel szemben láttuk, hogy az ötvened a Balkánon nemcsak, hogy nem szórványos, hanem egyenesen gyakori és szabályosan megfelel a magyar ötvenednek.

⁸ FM. 70–71. l.

⁹ FM. 256. l.

¹⁰ „Regalis proventus ex parte Siculorum et Olacorum in pecudibus, pecoribus et animalibus quibuslibet”, FM. 25. l.

¹¹ FM. 40. l.

a szerbiai és magyarországi románok mellékadói is azonosak (tejtermékek, báránybőrök és gyapjuszöttesféleségek, lovak stb.)¹.

Amennyire a román társadalom legrégebb formáit ismerjük, társadalmi tekintetben sincs különbség a balkáni és a magyarországi románság közt, értve ezalatt természetesen azt a társadalmi rendszert, melyet a bevándorló románság magával hozott Magyarországra. Ennek a kérdésszövevénynek vizsgálatánál mindenekelőtt arra kell figyelemmel lennünk, hogy a románok, mikor mind a Balkánon, mind Magyarországon a történeti forrásokban megjelennek, nemcsak államjogi, hanem magánjogi függésben vannak az uralkodóktól, akik itt is, ott is quasi földesuraik a tulajdonukat képező hegyekben pásztorkodó románoknak. A társadalmi élet alakító erői tehát nemcsak a belülről induló fejlődés irányában hatnak, hanem számolnunk kell az uralkodói hatalommal és szándékkal is, mint alakító erővel. Nem állnak adatok rendelkezésünkre, melyek birtokában akár a népvándorláskori, akár a szerb vagy bulgár államalakulást közvetlenül megelőző korbeli román társadalmat rekonstruálhatnánk. Egyedüli támaszpontunk az az analógia, melyet az ősi nomád állapotban élő balkáni románság és a vele foglalkozás és valószínűleg vérség tekintetében közeli rokon albánság társadalma kínál. Ennek alapján feltelezhetünk az őstrománságnál is bizonyos vérségi kötelékek által összetartott nagy-családi, esetleg nemzetségi szervezetet, melyen belül a pásztornépeknél gyakori vagyonszövetségnek is kifejlődhetek bizonyos formái. Ezt a feltevést történeti adataink közül az látszik alátámasztani, hogy mind a balkáni, mind a magyarországi román pásztorközösségek, illetőleg szállások a mindenkori vezető nevét viselik (Szerbiában pl. *Vlasi Ratisievci Lepcinovci, Tudoricevci, Kostadinovci, Goilovci*² vagy *katun Sisatovci, Proilovci, Ursulovci, Voj-silci*³ stb. Magyarországon *Pribifiamiklósfalva, Supafalva, Nekcsfalva, Jánoskenézfalva, Kecsfalva, Fileskenézfalva*⁴ stb., vagy végül Havas-elvén *Țigănești, Tămășeni, Pașcani, Onicianii, Cristești, Borăști*⁵ stb.), mely esetekben oklevelesen ismerjük azt az akkor élő személyt, aki-ről a falu nevét kapta, tehát az illető fontosabb szerepet töltött be a névvel jelzett közösség életében, mint teszem egy alkalmilag, esetleg bizonyos időtartamra választott falusbíró. A szláv és román változatokban (pl. *Vlasi Kostadinovci* vagy *Onicianii, Cristești*) kifejezésre jutó szemlélet még nem topográfiai, azaz nem annyira a megtelepült területre s a névadónak ahhoz való birtokosi viszonyára, hanem inkább a népnek és a vezetőnek kapcsolatára vonatkozik, mintha azt mondaná, hogy „Kostadin népe”, „Onică emberei” vagy „Cristeaék”. Röviden: ez a névadási mód azt sejteti, hogy a névadó családfői, nemzetségfői, esetleg törzsfői szerepet játszhatott. Ebben a nézetünkben megerősít az is, hogy a románság ezt a szemléletet egyes falvakról, telepekről nagyobb területekre is átvitte, elég ha itt utalunk *Litva föld, Bogdania* (Moldva régi neve) vagy *Besszarábia* esetére,

¹ Kadlec i. m. 136. l., Dragomir: *Vlahii din Serbia*, 285. l. FM. 70. és 256. l.

² Dragomir: *Vlahii din Serbia*, 286. l.

³ U. o. 288 l.

⁴ FM. XIX. l.

⁵ D. C. Arion: *Cnejii (chinejii) români*, Bukarest, 1938. 26. l.

mely elnevezéseknek Litovoj, Bogdán és Baszaraba vajdák személyével való összefüggése világos. Talán újabb támpontokat nyújtana a román nyelvnek és néprajznak társadalomtörténeti szempontu vizsgálata is, de hangsúlyoznunk kell, hogy évezredes távolságba merült társadalmi jelenségek felderítésére a nyelvészet és a néprajz tudománya csak akkor használható, ha hiteles történeti adatok bizonyítóereje is hozzájárul eredményeikhez. A mi esetünkben azonban ez reménytelennek látszik.

A szerbiai románság feltűnésekor (XII. század vége) már a kezdetleges nagy-családi, nemzetségi szervezet fokát túlhaladta. Egyrészt a királytól való függés nyirbálta meg a nemzetségi vezetők hatalmát, másrészt társadalmi differenciálódás nyomai kezdenek mutatkozni soraiban. A vérségi kapcsolatokon nyugvó nemzetségi szervezeten belül a vezető, mint más hasonló ősi társadalmakban, a vezetett nép fölött élet és halál ura volt, ő határozta meg népe települési helyét, ő választotta meg a legelőket és ő osztotta be alattvalói munkáját. Hatalmát a nép véneivel együtt, azok megkérdezésével, de a tanács megfogadásának kötelezettsége nélkül érvényesítette. Ezzel szemben a középkori Szerbia románsága fölött ezeket a jogokat a szerb király gyakorolta s amennyiben a kolostor javára földesúri hatóságáról lemondott, jogainak egy részét a kolostorra és nem a románok vezetőire származtatta át. Így például semmi nyomát nem találjuk annak, hogy a szerbiai románok vezetői népük fölött bíraskodtak volna. Kisebb ügyekben a kolostor főnöke (ha a románok a kolostor népei közé tartoztak), főbenjáró esetekben azonban még a kolostori románok felett is a király bíraskodott.¹ Így a románok vezetőinek és véneinek legfeljebb az u. n. békebírói hatáskör maradt fenn, ez azonban a nép fölött semmi hatalmat nem jelentett. A román pásztorok szabad költözési joga, akár a népösszeállításának, akár a vezetőnek elhatározásáról van szó, a középkori Szerbiában szintén nemlétezőnek tekinthető, hiszen éppen azért sorolják fel az oklevelek a román pásztorok neveit, hogy továbbvándorlásuk könnyebben megakadályozható legyen. Végül a pásztoroközösség munkabeosztása sem a vezetőtől függött, hiszen az oklevelek azt részletesen, királyi paranccsal szabályozzák, a vezetők csak ennek a felülről rendelt beosztásnak az ellenőrzését végzik.² A románság vezetőrétege ilyenformán maga is földesúri függésbe került a királlyal vagy a kolostorral szemben és a törzsfői hatalom helyeit a földesurat képviselő tisztviselő hatáskörével kellett beérnie. Lehetséges, hogy egyes román pásztorcsoportok, amelyeknek sikerült a szerb állam határain túlvándorolni, ideig-óráig visszakerültek az ősi szervezetbe és vezetőik is visszanyerték törzsfői hatalmukat, de mihelyt sor került az új haza kereteibe való beilleszkedésre, ami a nomadizálás lehetőségeinek fentebb említett csökkenésével menthetetlenül együttjárt, a románság elvesztette a hazátlanság árán szerzett függetlenséget és vezetőivel együtt újból földesúri hatóság alá került. Valóban nem ismerünk a középkori Balkánon egyetlen román csoportot

¹Kadlec i. m. 161–162. l.

²Dragomir: Vlahii din Serbia, 285. l.

törzset, mely a maga életét idegen államhatalmi vagy akár földesúri beavatkozástól mentesen folytathatta volna. Eltekintve a középkor nagyrészen át bizánci érdekkörben fejlődött déli románságtól, mely minket ezúttal nem érdekel, a bosznia-hercegovinai és bulgáriai románságról sincsenek állításunk ellenkezőjének feltételezésére jogosító adataink. A bulgáriai románság társadalmi életéről úgyszólván semmit sem tudunk, a XII. század végén kitört nagy lázadásban résztvett románság igazi szerepe és társadalmi, politikai súlya máig vitatott, homályos kérdés¹. Boszniában kétségtelenül volt a románságnak egy aránylag szabadabban mozgó rétege, éspedig a sötét és egyéb árukat szállító fuvarosok², jogi helyzetükről azonban a források szűkszavusága miatt lényegesen nem mondhatunk. Viszont a mi keveset tudunk az orthodox balkáni szláv államok román lakosságáról, az mind a balkáni románság egységes jellegét domborítja ki. A Boszniából a raguzai tengerpart felé húzódó románoknak épenúgy katunjai vannak³ s az említett sófuvarozók kivételével épenúgy pásztorok, mint a szerbiaiak. A Horvátországba, Dalmáciába és Magyarországra vándorló románság ugyanazt a pásztor kultúrát vitte magával, mely ősi életterületén, az ortodox balkáni szláv országok földjén annyira jellemzően kialakult.

Említettük, hogy a törzsi vezetők hatalmának csökkenése mellett a középkori balkáni románságon belül társadalmi rétegződés kezdetei figyelhetők meg. Szerbiában a királyi oklevelek kétféle románt különböztetnek meg, a *vojníkot* és a *kjelator*⁴. A vojníkok rétege előkelőbb, mentesítve vannak a munkaszolgáltatásoktól és fő kötelességük a pásztorok felügyelése. Külön törvényük a „vojníkok joga” (*voinicóski zakon*), mely emlékeztet a magyarországi románok „kenézi jog”-ára. Ami a románság másik társadalmi osztályát illeti az nagyjában a mi jobbágyságunknak felelt meg, a földmivelő jobbágytól (Szerbiában *merop*) a *kjelator* csak pásztorfoglalkozása különböztette meg. A foglalkozás azonban éles határt vont a két, társadalmilag legalól elhelyezkedő réteg közé, mert a szerb királyok tiltották a földmivelő és pásztorok közötti házasságot⁵, kétségkívül a gazdasági élet egyensúlyának megóvása céljából. Ezzel természetesen egyúttal a szerb–román népkeveredést is akadályozták, ami csak akkor indulhatott meg, mikor a románok fokozatos helyhez-kötésével a különbségek kezdtek elmosódni. A *kjelatorok* kötelessége egyrészt a király, ill. kolostorok nyájainak őrzéséből, másrészt bizonyos munkaszolgáltatásokból (gyapjufeldolgozás, kaszálás, fuvarozás) állott. A *kjelator* elnevezés (v. ö. a mai román *călător* = utazó, vándorló) maga is bizonyosága egyrészt a románok nomád életmódjának, másrészt talán arra a szerepre is utal, amit a balkáni román-

¹ Jirecek K. J.: A bolgárok története. Nagybecskerek, 1889, 206–219. l., N. Iorga: *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, 21–23. l., teljesen tévesen, magyarázza; l. még: C. C. Giurescu: *Istoria Românilor I.* (Bukarest, 1935.) 296–308. l. (bibliográfiával.)

² Dragomir: *Vlahii și Morlaccii*, 68–69. l.

³ Ugyanott; 71–72. l.

⁴ Dragomir: *Vlahii din Serbia*, 285. és 298. l.

⁵ Dragomir: *Vlahii din Serbia*, 288. l.

ság, mint fuvaros-nép, a középkori gazdasági életben betöltött. Valószínűleg igaza van Iorga Miklósnak, aki a történeti forrásokban először jelentkező románok „Vlachoï hoditai” elnevezését a szerbiai kjelatorokkal hozza kapcsolatba¹. Tanulmányunk szempontjából külön hangsúlyoznunk kell azt, hogy a szerbiai románok két társadalmi rétege, valamint vezetőik közt nem a jobbágy és a földesúr viszonya állott fön, mindnyájan egyként függöttek a királytól vagy attól, akinek a király elajándékozta öket. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy a vojnikok vagy a sokféle névvel illetett vezetök megkülönböztetett társadalmi helyzetében valamilyen lesülyedt születési arisztokráciának az emléke lappang.

A balkáni románok élén álló vezetőt a középkorban időnként és területenként másként nevezték. A szerb forrásokban *sudce*², *knez*³ vagy *premiĵur*⁴ a neve, a görögök már a XI. században a szláv *celnik* névvel jelölik⁵, ez mai napig is a macedo-román pásztorközösség vezetőjének elnevezése⁶, de a középkor folyamán a dalmáciai románoknál is találkozunk vele, sőt elvétve Szerbiában is előfordul⁷. Boszniában és onnan nyugatra gyakori a *katunar*⁸ név, ritkább ellenben a *vladika*⁹. Már itt külön kiemelendőnek tartjuk, hogy a románok élén álló *vojvoda* (vajda) kizárólag a magyar király országaiban jelentkezik. Magyarországon egyébként az egyetlenegyszer előforduló *sondi*¹⁰ (bíró, v. ö. a szerbiai *sudce*-val) mellett a románok vezetőit *vajdáknak* és *kenézeknek* hívják. Mindezek az elnevezések kivétel nélkül szláv eredetűek, vagy – mint a latin–görög *premiĵur* és az ősbalkáni *katunar* – szláv alakot mutatnak fel. Arra, hogy a románok vezetőjüket saját nyelvükön nevezték volna el, egyetlen esetet sem ismerünk s a vegliai románok főnökei „*kapi*” nevet viselnek 1468-ban¹¹, de ez sem román, hanem olasz eredetű. Ideszámíthatjuk az albánban is meglévő „*bac*” (jelentése: főjuhász) nevet, mely ma is élő román szó és a katunnal egyetemben ősbalkáni eredetű¹². A középkorban azonban tudunkkal ezzel az elnevezéssel a román vezetőket sehol nem jelölték. A pásztorközösségek élén álló egyén megjelölése tehát a legnagyobb következetlenséget mutatja, ami magában is bizonyítéka annak, hogy az ősi román szervezet felbomlóban volt és helyébe nem lépett olyan új, amely egyetemes érvényre juthatott volna. A balkáni románság északi ágának népi, társadalmi és területi egysége a középkor második felében, miután a déli ág már év-

¹ N. Iorga: Inseamnărire unui istoric cu privire la evenimentele din Balcan, Analele Academiei, Secția Istorică, 1913. 733. l.

² H. I/2. 771–772. l.

³ H. I/2. 796–800. l.

⁴ A szó eredetére nézve: Kadlec i. m. 146. l.

⁵ Iorga: Istoria Românilor din Peninsula Balcanică, 17. l.

⁶ Kadlec i. m. 130. l.

⁷ Kadlec i. m. 147. l.

⁸ Dragomir, Vlahii și Morlaccii 71–72. l.

⁹ Ugyanott: 30. l.

¹⁰ FM. 71. l.

¹¹ Dragomir: Vlahii și Morlaccii 72. l. Ott az áll, hogy a „*capi*” román szó, de nem úgy van, mert a román „*cap* = fej” szónak többese, „*capete*” lenne.

¹² Tamás i. m. 140–141. l.

századokkal előbb elszakadt, felbomlott s a szétvándorló töredékek megszünt együvé tartozásának emlékét csak a közös foglalkozás, a vándorpásztorkodás és a közös nyelvjárás tartotta fenn. A nyelvészek egybehangzó megállapítása szerint a bulgáriai, szerbiai, bosznia-hercegovinai, dalmáciai, horvátországi, isztriai és magyarországi románság (beleértve természetesen a későbbi havaselveket és moldvaiakat is) egyaránt az északi, u. n. dáko-román dialektust beszélte a középkorban¹. Ma a Balkánon egyedül az isztriai románok képviselik a románság északi ágazatát, a többiek szétszóródtak, beolvadtak a környező népekbe vagy elvándoroltak. Amíg a Balkánon az újkor elejére már hírmondónak is alig maradt belőlük, a Dunától északra egyre sűrűbben tűnedeznek fel a történeti forrásokban. Láttuk, hogy a balkáni és magyarországi románságot a nyelvi és kulturális szálakon kívül szoros társadalomszervezeti kapcsolatok fűzik össze, melyeket csak egyféleképpen értelmezhetünk: *a magyarországi románok egyenes utódai a középkor utolsó évszázadai alatt idevándorolt észak-balkáni románoknak.*

II. BEKAPCSOLÓDÁS A MAGYAR TÁRSADALOMFEJLŐDÉSBE

A KÖZÉPKORI MAGYAR BIRODALOM területére – akár saját kezdeményezésből, akár magyar részről kiinduló telepítési akciók során – bevándorló románságot úgy kell tekintenünk, mint akik elhagyván addigi hazájukat, egyúttal mindazoktól az államjogi, de főként földesúri kötelekektől megszabadultak, amelyeknek addig alá voltak vetve, tehát a magyar királysággal szemben éppen olyan jogállásban voltak, mint pl. a szintén bevándorolt szászok vagy jászkúnok. Éppen ezért teljesen azonos elbánásban részesültek a középkori Magyarország többi nemzetiségeivel. Mivel pedig a XIV. századig idegen telepések behozatala kizárólagos királyi jog volt², a románok is bevándorlásukkal egyidejűleg királyi népekké váltak, élvezve az ezzel járó kiváltságokat és vállalva jogállásuk kötelezettségeit. Bizonyítja ezt nemcsak az, hogy a birodalom legészakibb szögletétől a legdélibb sarkáig, Máramaros és Árva megyéktől a dalmát tengerpartig egyaránt megtaláljuk a „királyi oláhokat” (Olachi regales)³ s hogy hazánkban az első románok mind a királyi birtokain tűnnek fel⁴, hanem az is, hogy a juhötvened az egész középkoron át a királynak fizetendő adó volt, melyet még magánbirtokokon is szedtek⁵ s melynek elengedése külön királyi kegynek számított⁶. De

¹ Capidan i. m. 109. l.

² Mályusz i. m. 399. l.

³ Máramarosban 1336: „Volahi servientes regis”, FM. 77–78. l., Árva és Likava királyi várak oláhjai: Kadlec, i. m. 495. l. (1474.), Horvátországban „olahi regales” (*olahus* magyaros forma!), Dragomir, Vlahii și Morlacii 21–29. l.

⁴ FM. 3–28. l.

⁵ Páclisanu i. m.

⁶ FM. 40., 133–134., 144., 201. l. stb.

minden további érvelést fölöslegessé tesznek azok az okleveleink, melyekben egyházi és világi birtokosok kérelmére királyaink *kivételiesen* megengedik románok telepítését¹ s főként III. Andrásnak az az intézkedése, mellyel minden magánbirtokra települt románt egy királyi uradalomba vitet vissza².

A románok betelepítése minden kétséget kizárólag elsősorban honvédelmi célt szolgált. Feltűnésük pillanatától kezdve a királyi románok mindenütt katonai szolgálatot teljesítenek. A fogarasiak már 1213-ban külszói hadjáratban vesznek részt a szebeni ispán seregében³ és 1260-ban ott harcoltak a magyar király mellett a morvamezei ütközetben⁴. A XIV. század óta a déli határmenti várak népe jórészt románokból állott⁵, románok harcoltak Nagy Lajossal a tatárok, litvánok, sőt a vérükből származó hűtlen moldvai vajda ellen is⁶, ugyancsak román kenézek szerepelnek Zsigmond, Albert, I. Ulászló királyaink és főként a szintén kenézszármazású Hunyadi János törökellenes hadjárataiban. Katonai szervezetben éltek a horvátországi románok is a középkorban⁷. Ha tekintetbe vesszük, hogy a balkáni görögkeleti államokban a románságnak ilyen intézményes hadi szolgálatáról nem tudunk, sőt minden adat arra mutat, hogy ilyen szolgálatot nem is teljesítettek, különösnek kell tartanunk ezt a tüneményt, Teljesen mellőzve a régi, romantikus román történészeknek azt az állítását, hogy a honfoglaló magyarok már fejlett katonai szervezetben találták itt a románokat, komolyabban kell foglalkoznunk azzal az újabban mind sűrűbben kísértő magyarázattal, hogy a Balkánról kiinduló románság a XII. és XIII. század folyamán a havaselvi síkságon tanyázó türk népek (besenyők, kúnok) politikai befolyása alá került s ezek neveltek volna a békés birkapászorokból harcias katonanépet. Az elmélet felvetői és védelmezői elsősorban nyelvészeti adatokra támaszkodnak, felhíva a figyelmet a középkori havaselvi, moldvai és erdélyi románság vezetőrétegében sűrűn előforduló türk eredetű személynevekre, elsősorban a havaselvi román államot megalkotó *Baszaraba* vajda kétségkívül valamely türk nyelvből megfejthető nevére⁸. Bár a szóbanforgó személynevek aránylag kis százalékát képezik középkori román személynévanyagunknak⁹, jelentőségük mégsem kicsinyelhető le, annál kevésbbé, mert hiteles történeti adatok beszélnek a balkáni és havaselvi románság korai kapcsolatairól a besenyőkkel illetőleg kúnokkal¹⁰. Ennek ellenére nem oszthatjuk a véleményét azoknak, akik hajlandók az egész középkori román vezetőréteget s egyúttal a román katonai szervezet

¹ FM. 36–41. l.

² FM. 38. l.

³ FM. 22. l.

⁴ FM. 26. l.

⁵ Erre vonatkozólag most folyó kutatásaim eredményeit közlöm, melyek rövidesen napvilágot látnak „A magyarországi románság települése a középkorban” címen.

⁶ FM. 178–180., 319. l.

⁷ Dragomir, Vlăhii și Morlăcii 18–19., 24., 30. l.

⁸ L. Rásonyi: Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'Etat des Roumains. Bp. 1936, Mályusz i. m. 411. l. stb.

⁹ Ugyancsak kiadatlan személyes kutatásaim alapján.

¹⁰ Jireček i. m. 197. és 212. l.

létrejöttét is besenyő vagy kún eredetűnek tekinteni. Ezt talán feltelezhetnék akkor, ha pl. a horvátországi, tehát vándorlásai során türk népekkel feltehetőleg szorosabb kapcsolatba nem került román-ság katonai szervezete lényegesen más vonásokat mutatna föl, mint a magyarországié vagy teljesen hiányoznák, minthogy azonban a kettő közt a hasonlóság feltűnően nagy¹, a románság katonai nevelésének színhelyét a magyar birodalom határain belül, elsősorban a királyi várszervezetekben kell keresnünk. Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy az északi románság harci erőnyeinek egyik forrását ne keressük a türk népek hatásában. Éppen a románság magyarországi úttörői, a fogarasiak, jellemzően mindig besenyőkkel együtt jelentkeznek a korai oklevelekben, sőt szállásaik szomszédosak is voltak a székelyföldi besenyők területével², ami joggal enged arra következtetni, hogy a fogarasi románok a besenyő hatalomnak a XI. század végén történt összeomlása után besenyő vezetés alatt sodródtak Magyarország délkeleti sarkába, ahol a már fennálló brassóvidéki magyar határvári szervezet keretein belül helyezkedtek el. De ez egyúttal az egyetlen nyoma hazánkban a türk-román szimbiózisnak. Arról például, hogy a XIII. század közepén betelepülő kúnok hoztak volna magukkal románokat is, semmit sem tudunk, pedig ha így történt volna, valamilyen történeti, vagy nyelvészeti emléke fennmaradt volna.

Adva lévén a románság katonai kötelezettsége, betelepítésüket valamely nagyobb szerű határőrszervezeti rendezéssel kell kapcsolatba hoznunk. Ilyen *terminus post quem*-nek kínálkozik a délerdélyi határvidéknek a XIII. század első két évtizedében a kúnok ellen történt megerősítése. 1211-ben hívta be II. András király a német lovagokat a Barcaságra³, 1224-ben tömörítette egységes szervezetbe a szászokat, kivonva és kelet felé tolva az addig közöttük tanyázó székelyeket⁴, majd a Magyarország keleti felének kormányzásával ezidőtájt megbízott Béla herceg (a későbbi IV. Béla király) az eddigi védekező politikát a támadóval cserélve fel, Kúnországot (a mai Moldova és Munténia román tartományokat) a magyar birodalomba kebelezte⁵, a mai Olténia területén pedig, a Kárpátok, a Duna és az Olt közt felállította a szörényi bán-ságot.⁶ Ekkor indult meg a magyar telepéseknek a Kárpátokon túlra való kiözönlése, amit régi magyar helynevek Olténia, Munténia és Moldova területén ma is bizonyítanak s valószínűleg ugyanekkor gondolt Béla herceg a délerdélyi hegyvidék katonai és gazdasági megszerzésére is. Pásztor-foglalkozásuknál fogva erre a feladatra a legalkalmasabbnak látszottak a románok. Bár letelepítésük körülményeiről részletes adataink nincsenek, a székelyek és szászok megszerzésének körülményeiből következtetjük, hogy az első román jövevények, mint kivált-

¹ V. ö. pl. Dragomir. Vlahii și Morlaci 18–19. l. és PH. 73. sköv. l.

² 1224: *silva Blaccorum et Bissenorum*, FM. 11. l., 1250: *Saxones, Olact. Siculi, Bissen* FM. 22. l., 1260: *Valachi, Bezzennini*, FM. 26. l.

³ FM. 1. l.

⁴ FM. 10–12.

⁵ Makkai László: A milkói (kún) püspökség és népei, Debrecen, 1936.

⁶ FM. 20. l.

ságos királyi népek, bizonyos autonómiával rendelkező területeken szállottak meg. Az ilyen nemzetiségi kiváltságos vidékeket az egykoru szóhasználat „terra”-nak nevezte (v. ö. *terra Siculorum*, *terra Saxonum*, Székelyföld, Szászföld), aminthogy valóban a fogarasi románok kerületének a neve a forrásokban „*terra Blacorum*” néven fordul elő s autonómiájának nyomai is fennmaradtak¹. Hasonló román határörvidék lehetett Hunyadmegye déli részén Hátszeg földje, mely a XIII. század közepén az ottani románok vajdája után a „*terra Litva*” nevet viselte. Ez utóbbi átnyúlt a Kárpátokon túlra is, mintegy elővédet képezve² s a havaselvi román vajdaság megalapításának legendája nyomán feltételezzük, hogy a fogarasi „román föld” is a hegyeken átterjedt.³ Ezek a hegyeken túli határőrszervezetek szolgáltak később az első román államalakulások magjaiul. A XIII. századi nemzetiségi autonómiák élén ellenőrző közegként királyi ispán (pl. *comes Cibiniensis*, *comes Siculorum*) állott az illető autonómia választott, saját vezetői mellett. Így volt például a hátszegi román földnek a vajda mellett comese⁴ s teljesen azonos az eset Máramarosban is⁵. Ugy látszik, hogy a fogarasvidéki románok királyi ispánja a hegyeken túl székelt, mert a havaselvi cAMPulungi régi katolikus templom egyik sírköve szerint 1300-ban ott temetettél „*Laurentius comes de Longocampo*”, akit, úgy hisszük, joggal tarthatunk magyar királyi ispánnak⁶. Külön kérdés a máramarosi románságé. Máramaros is szerepel „terra” elnevezéssel⁷, sőt ott is volt ilyen hegyekentúli nyulvány, a későbbi moldvai vajdaság, mely Máramarossal szoros kapcsolatban állott. Máramaros azonban a XIII. század folyamán pusztá és lakatlan terület volt, betelepítése legfeljebb a század végén indulhatott meg⁸. Annak a nehézsége, hogy Máramarost a fogarasi és hátszegi „román föld”-del egy nevezőre hozzuk, elsősorban abban áll, hogy a román határörvidékeknek az a típusa, ahol nem királyi vár köré, királyi várnagy parancsnoksága alá, hanem autonom nemzetiségi területként történt a szervezés, a XIII. század folyamán feltehetőleg elenyészett, mert a XIV. században a románokat már mind királyi várak körül találjuk. Azt kell tehát gondolnunk, hogy a máramarosi románságot a XIII. század végén még a régi, éppen kihalóban levő elv alapján telepítették le, annál inkább, mivel a huszti királyi vár már a XIV. század elején sem gyakorolt ellenőrzési jogot minden máramarosi román fölött, más korai királyi várról pedig a megyében nem tudunk, mert ha ilyen lett volna, valószínűleg az adott volna a megyének nevet, mint az a korai alakulása megyéknél Magyarországon általános szokás volt.

Mi okozta a régi rendszer megszüntetését, a románoknak autonom nemzetiségi terület helyett királyi várszervezetben való el-

¹ FM. 3., 9. l.

² FM. 20–21. l.

³ D. Onciul: *Originile principatelor române*, Bukarest, 1899.

⁴ Wenzel: *Árpádokori új okmánytár*, XII. 174. l.

⁵ 1349: FM. 116. l.

⁶ Giurescu i. m. I. 325. l.

⁷ 1360: FM. 145. l.

⁸ Szilágyi István: *Máramaros megye általános történetéből* (Századok, 1889. pótfüzet), 10. sköv. lapok.

helyezését? Annál jogosabb a kérdés feltétele, mert a XIII. században kialakult autonóm nemzetiségi területek (Szászföld, Székelyföld, Szepesség) általában az autonómia kiterjesztésének és nem csökkenésének irányában fejlődtek¹. Ami a két déli román autonómia felszólását illeti, annak okát kétségtelenül a román vajdák hűtlenségében kell keresnünk. Talán Litovoj vajda közismert történetéhez hasonló esemény emlékét őrzi a román Radu Negru-legenda, mely szerint a vajda egész népével elhagyta Fogarast, hogy a Kárpátoktól délre új hazát keressen.

Már most tudjuk, hogy Litovoj vajda, a hátszegvidéki románok vezetője fellázadt a magyar király ellen, de levertek és a harcban maga is elesett². Mivel pedig hátszegi comes 1276 után nem fordul elő³, kétségtelen, hogy a hátszegvidéki román autonómia megszűnt és a vidéket Hunyadmegyéhez csatolta a király, aminthogy attól kezdve napjainkig közigazgatásilag állandóan odatartozott. Baszaraba vajda lázadása így okozta a fogarasvidéki románság autonómiájának megszüntetését s a vidéknek Fehérmegyéhez való csatolását a XIV. század elején. Ezáltal természetesen a vajdai méltóság is elenyészett s a déli határvidéken a román szervezeteken belül nem is találkozunk vele többet. Tudjuk, hogy a máramosri román vajda, Bogdán is kísérelt meg hátszegi és fogarasi elődeihez hasonlóan lázadást, de a máramosri román vezetőréteg nagyrésze akkor már (1340 és 1360 közt) annyira azonosította magát a magyar állameszmével s annyira benne volt a sajátos magyar társadalomfejlődés sodrában, hogy autonómiáját, mely rövidesen ugyis a kor követelményeinek megfelelően teljesen átalakult, nem veszette el⁴. A román vajdák és kenézek ugyanis felemelkedtek a magyar nemesi társadalomba, a közrománok (forrásainkban: *Olachi populani*) pedig⁵, akik királyi nép létükre addig szintén a személyes szabadság állapotában voltak, jobbágyaivá lettek azelőtt velük egyenrangú vezetőiknek. Erre a fejlődésre alább még részletesen ki fogunk térni.

A XIII. századi román autonómiák élén a királyi comes mellett *vajda* (vojvoda) állott. Említettük már, hogy a román vezetőkre vonatkozó sok elnevezés közt a Balkánon a vajda csak a magyar király uralma alatt álló országokban fordul elő, de a legsűrűbben éppen Magyarországon, tehát a Balkánon kívül. Ezt természetesnek is találjuk, ha a vajda szó jelentésére gondolunk („hadvezető”), hiszen a balkáni románságnak eredeti katonai szervezete tudtunkkal nem volt. Mivel pedig a „vojvoda” szláv szó hadvezető értelemben a magyaroknál a honfoglalás óta ismeretes, sőt használatos volt⁶ s így neveztek általában az Erdély igazgatására kiküldött magyar királyi tisztviselőt is⁷; nyugodtan feltételezhetjük, hogy ezt a szót és a velejáró fogalmat a

¹ Mályusz i. m. 424. l.

² FM. 30. és 32. l.

³ Wenzel: Árpádkori új okmánytár, XII. 174. l.

⁴ FM. 99–102. l.

⁵ FM. 146. l.

⁶ Jakubovich–Pais: Ómagyar olvasókönyv, Pécs, 1928. 6. l.

⁷ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, Bp. 1923. I. 55. l.

románság magyar területen kezdte a maga vezetőire alkalmazva is használni, vagy talán egyenesen magyar kezdeményezésből kiinduló elnevezésről van szó, az erdélyi vajda mintájára. Ezt az utóbbi feltevélezt támogatja az is, hogy a román pásztorközösségek vezetőinek nevéként a „kenéz” (lat.: kenezius) szó Magyarországon és pedig vitathatatlanul magyar nyelvi formában általánosodott el; a Balkánon a román főnököknek nem volt egységes elnevezése. A „kenéz” szláv eredetű szó már a honfoglalás óta szintén ismeretes volt a magyar nyelvben¹ is, a románok által szórványosan maig is használt román alakja (chinez) magyar eredetű.

A román vajdai hatáskörnek leírása már abból a korból maradt fenn, mikor az már szinte anakronizmussá vált. A beregi királyi oláhok közössége 1364-ben azzal a kéréssel járult a királynéhoz (földesurukhoz), hogy engedje meg nekik a máramarosi és más magyarországi oláhok mintájára, hogy közös akarattal vajdát válasszanak, aki minden közöttük felmerült ügyben ítélkezzék s a királynői jövedelmeket és jogokat a megyei ispánnal együtt adminisztrálja². Egy másik oklevélből megtudjuk, hogy a vajda csak kisebb ügyekben (causae minores) hozhatott ítéletet, a fontosabb perek a királyné ispánja elé tartoztak³. Ez a szervezet kétségtelenül a románok XIII. századi, eredeti helyzetének felel meg, hiszen ilyen joggal éltek az összes többi magyarországi nemzetiségek is. De a XIV. század második felében (a beregi románok fölött még 1380-ban is a vajda ítélt)⁴ a „communitas Wolacorum” és a „communis voluntas” már csak üres szólamok, hiszen az eredeti jogi egyenlőség, ami a királyi népek és a maguk által választott vezetők közt megvolt (a székelyeknél, szászoknál, jászkúnoknál sok belső harc árán legalább papíron meg is maradt), a beregi románoknál rég túl volt haladva. Tudjuk, hogy a beregi román vajdacsaládoknak akkor már jobbágyaik voltak, akik fölött ők a földesuri bírói széken ítélkeztek⁵, tehát a vajdaválasztás a jobbágyosorba süllyedt románok számára csak gonosz színjáték volt s nem is az ő érdeküket szolgálta, hanem a román vezetőcsaládok (a Bilkeiek, Ilosvaiak, Dolhaiak) így akarták magukat kihúzni a megyei törvényszék s más rendes országos bíróságok hatásköre alól, hogy valóságos önbíráskodást érvényesítsenek, hiszen a vajdák csak közülük kerültek ki.

Mielőtt áttérnénk a magyarországi románság társadalmának már a fentiekben is érintett válságára, mégegyszer hangsúlyoznunk kell, hogy az eredeti állapotban a román vezetők és vezetettek közt, mint általában a magyarországi királyi telepesnépeknel, nem állt fenn földesúri függési viszony. Mindnyájuk földesura egyaránt a király volt s a vajda vagy a kenéz egyrészt a királyt képviselte a néppel szemben, másrészt népét a király, illetőleg annak megbízottai (ispán, várnagy, tisz) felé, tehát nem földesúr, hanem tisztviselő volt. Min-

¹ Ugyanott: 16–17. l. V. ö. I. Kniezsa: Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen (Archivum Europae Centro Orientalis, I. Bp. 1935)169–171. l.

² FM. 177. l.

³ FM. 286. l.

⁴ FM. 286. l.

⁵ FM. 308. l.

den arra mutat, hogy a vajdákat és a kenézeket a nép választotta¹ és a király vagy képviselője erősítette meg, tehát bírói hatalmukat a nép és a király nevében gyakorolták. Tekintettel arra, hogy a gazdasági létalap, a legelőterület és a telephely a király tulajdona volt, a vajda és a kenéz szerepe mindinkább a királyi tisztviselés felé tolódott el s a népnek magának mind kevesebb beleszólása lett kormányoztatásába, ami a vezetőket arra csábította, hogy helyi kiskirályok módjára lépjenek fel. A XIV. század végén már általános a panasz, hogy a kenézek a vezetésük alatt álló népet jobbágyaiként kezelik, új adókkal sanyargatják és földesúri jogokat igényelnek maguknak. A király 1377-ben szigorúan tiltotta ezeket a túlkapásokat².

De az egyszer megindult fejlődést megállítani nem lehetett. A XIII. századdal kezdődőleg Magyarország társadalmi szerkezete nagy átalakuláson ment keresztül, melynek végeredménye a nemesi és jobbágyi osztályok kialakulása lett. Az általános érvényű változások hatása alól természetesen a románság sem vonhatta ki magát. Elsősorban azok érezték a következményeket, akik magánbirtokosok földjein telepedtek meg.

Említettük már, hogy a XIII. század végén előfordulnak kivételezések az alól a törvény alól, hogy románokat csak a király telepíthet. A polgárháborúk és belső zavarok idején az egyházi és világi földesurak igyekeztek kijátszani a tiltó rendelkezéseket, mert a román pásztorok, különösen a hegyvidéki uradalmakban jelentős jövedelmet biztosítottak a legelőterületek gazdájának. Hozzájárult ehhez az is, hogy a tatárjárás (1241–2) nagy néppusztításai által okozott űrt a birtokosok csak idegen telepések magukhoz vonásával tudták betölteni s ilyen elemnek elsősorban a Balkánról mind sűrűbben beáramló románság kínálkozott. Természetesen a magánjellegű telepítéseknel a honvédelmi szempont a gazdasági mellett teljesen háttérbe szorult, a földesúrnak munkáskéz és jövedelem, s nem katona kellett. Tudjuk, hogy a királyok megkísérelték ezt a folyamatot, mely egyik fontos felségjogukat csorbította, meggátolni, de sikertelenül. Később kivételként megengedték ugyan a telepítést, de az ötvenedet maguknak tartották fenn s a földesúrnak egyéb jövedelmekkel kellett beérnie. Végül már az ötvened elajándékozása is megkezdődött, bár ezt a XV. században országgyűlési határozatok is tiltották. A király ezzel az utolsó lépéssel teljesen levette kezét a magánbirtokra került románokról s mikor a XIV. század közepére a nemesiség országszerte megkapta a jobbágysági fölötti ítélkezési jogot³, a királyi területekről elkerült románok a földesurak jobbágyaivá váltak. A magánbirtokon élő vajda és kenéz ezentúl nem más, ahogy egy XV. század eleji oklevél találóan mondja, mint „capila-

¹ F.M. 177. l. 1377-ben a király megtiltotta az örökösödési joggal külön királyi kegyből fel nem ruházott kenézeknek, hogy kenézségeiket örökössé tegyék. FM. 270. l.

² FM. 270. l.

³ Legkésőbbben Erdélyben honosult meg az úriszék, azaz a földesúr bírói széke a jobbágyok felett, az 1342-ben tartott nemesi közgyűlés és Nagy Lajos király azt követő kiváltságlevele állapították meg véglegesen. L. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt, Bp., 1899. 97. l.

neus jobagionum”¹, azaz mai kifejezéssel élve falusbíró aki maga is jobbágy, legfeljebb adókedvezményeket élvez a rábizott nép igazgatása fejében. A magánbirtokra került románnak ugyanaz a sorsa, mint a szerbiai kolostorok és nemesek uradalmaiban élő románoké, azzal a súlyosbító kivétellel, hogy itt a király még bírói jogkörének gyakorlásáról is lemondott a földesúr javára.

A magyarországi magánbirtoknak mégis volt a románság életében egy fontos missziója s ez megtelepedésük előmozdítása volt. A magánföldesúrnak volt ugyanis elsősorban érdeke a mozgó, vándorolható románság megkötése, mivel birtoka sokkal kisebb lévén a hatalmas királyi uradalmaknál, a románok nomád életmódjának gyakorlása mindenekelőtt őt fenyegette az értékes emberanyag s a velejáró jövedelem elvesztésével, míg a királyi hegyvidéki területeken a nomadizálás sokkal tovább volt lehetséges. Nem véletlen tehát, hogy az első helyhezkött román települések Magyarországon éppen magánbirtokokon tűnnek fel². A románok ősi foglalkozásával járó, úgyszólván velükszületett életmódnak megváltoztatása nem lehetett könnyen. Említettük már, hogy például a krassómegyei Himfibirtokokon a román lakosság hogy hullámozott a középkorban a kétféle életforma között. De a nagy következetességgel folytatott akció végül is sikerrel járt s a tulajdonképeni nomadizmus a magyarországi románok közt már a középkor végére megszűnt, helyet adva a transzhumálás kompromisszumának. Mégis, bizonyos nyugtalanság, állhatatlanság még évszázadokig jellemző vonása maradt a románságnak, hiszen Magyarországnak egy 1634-ben napvilágot látott leírásában ezt olvashatjuk: „*Valachi etiam hanc terram, sed sparsim, sine certa sede incolunt*”³. Helyneveinknek egy típusa elevenen szemlélteti a románság helyhezkötésének egyik, talán leginkább bevált módszerét. Különösen Erdélyben gyakoriak ezek az összetett helynevek, melyeknek első része egy-egy népnév (pl. Magyarapus, Oláhfráta, Szásznyires). Okleveleinkből megállapíthatjuk, hogy az ilyen ikerfalvak (pl. Magyar- és Oláhbocsárd, Magyar és Oláhfráta) mind úgy keletkeztek, hogy a meglévő magyar vagy szász falu mellé a földesúr románokat telepített⁴, kétségkívül azzal a szándékkal hogy a megtelepedett magyar vagy szász lakosság példája ösztönözze őket a helybenmaradásra. Előfordult persze, hogy a faluvégi román telep hamarosan beolvadt a magyar vagy szász faluba s ilyenkor nem maradt idő az ikernév kifejlődésére. Az erdélyi Mezőség vegyeslakosságu, de magyar nevű falvai nagyrésztének ez az eredete. A hegyvidéken, ahol nem voltak földművelő magyar vagy szász falvak, más volt a helyzet, ezért őriztek meg az ottani román telepek máig is sok vonást a pásztorszállás jellegzetességéből.

A földesuri telepítésekkel párhuzamosan, sőt sokkal nagyobb mértékben tovább folytak a királyi telepítések. Ezeknél továbbra is a honvédelmi szempont maradt a vezető. A XIV. század elején azonban a románság szervezésének módja a királyi területen győ-

¹ 1406: „capitaneus jobagionum ... vulgo kenez”, OT. 374. l.

² FM. 27–28., 36–38., 38–39., 41–45. l.

³ Republica Hungariae, Elzevir-kiadás, 1634.

⁴

FM.

XVIII–XIX.

1.

keresen megváltozott. Az elsorvadt királyi vármegye szerepét az autonóm nemesi vármegye vette át s a királyi tisztviselők hatalma a megmaradt királyi váruradalmakra szorult vissza, melyeknek irányítása a várnagyok kezébe került. A déli határvidéken a megszűnt két román autonóm terület közül a hátszegi ilyen váruradalmá alakult át¹, a fogarasinak átalakulását is csak késleltette, de nem akadályozta meg az, hogy a terület a középkor utolsó két évszázadában többnyire a havaselvi román vajdák hűbértartói voltak². A XIV. században betelepült románság már automatikusan ilyen várbirtokok hatáskörébe került. A törcsvári, salgói (később talmácsi), hátszegi, hunyadi, dévai, jófői (dobrai), miháldi, karánsebesi, zsidóvári (lugosi), komjáti, halmosi, illyédi, borzafői, krassófői, kövesdi (az utóbbi 9 Krassó és Szörény megyékben) várak a déli határon, a turdi, marzsina, monostori, supáni, suggyiai, cikóvásárhelyi, hodosi uradalmak a Béga-völgyben, a világosvári, csicsói, bálványosvári, görgényi, kövári, huszti, stb. stb. az ország belsejében és északon nagyrészt a XIV. században keletkeztek és a várnép rendszeren román volt bennük és környékükön³. De ezek a románok már nem szerveződtek (a kor társadalmi viszonyai miatt nem is szerveződhetek) a régi „terra”-knak megfelelő nemzeti autonómiákba. Éppen ezért vajdákat csak a legkritikább esetben találunk élükön s azok sem egyedüli bírói és vezetői népüknek a királyi ispán ellenőrzése mellett, mint régen. A váruradalmak románsága fölött a királyi (vagy ha adományozás folytán magántulajdonba kerül a vár, földesuri) várnagy a főhatóság⁴ és mellette most már a kenézekből és közrománokból álló választott testület végzi a bírótársai vagy közigazgatási feladatokat⁵. A várhoz tartozó románság egy vagy több kerületbe (*districtus*) van szétosztva s ezek a kerületek mint közigazgatási egységek szerepelnek.⁶ A románság továbbra is szabad királyi nép, a kenézek nem földesurai a közrománoknak, hanem megbízott vagy választott bírái és vezetői a várnagy (rendszerint magyar nemes) irányítása és felügyelete alatt. Hivatásuk azonban a régi, mindenekelőtt a katonáskodás, a határok védelme. Tényleges katonai szolgálatot azonban rendszerint csak a kenézek teljesítettek, a köznép a vár karbantartását, élelmezését és a kenéz hadifelszere-

¹ 1315-ben a régi állapot emléke még kísért a „comitatus de Hatzak” elnevezésben, de más korbéli román kerületet is neveztek „comitatus”-nak, anélkül, hogy ott megyei szervezet lett volna. V. ö. FM. 50., 375. l., Hátszeg várról, várnagyáról és román várkerületéről lásd FM. 144., 146. l. stb.

² St. Meteş: *Moşile domnilor şi boierilor din Țările Române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925. 1464: *districtus regius Fogaras*, 1509: *capitaneus castris terraeque Fogaras universis bojaronibus in sede judiciaria consedentibus*, I. Puşcariu: *Fragmente istorice* IV. Nagyszeben, 1907. 64. és 75. l. A havaselvi társadalmi rend hatására kenézek helyett bojárok a fogarasi románság vezetői, de jogállásuk teljesen megfelel a kenézekének.

³ Ismételtlen utalok előkészületben levő nagyobb településtörténeti munkámra.

⁴ FM. 123–126., 146. stb.

⁵ FM. 146. l. PK. 289. l. stb.

⁶ FM. 146. 233. (*universi kenezii et Olachi de quator sedibus, districtibus castris Dewa*), 265. l. stb.

lését biztosította adójával, mely továbbra is következetesen a juh-ötvened¹.

A váruradalmakon kívül zajló társadalmi válság azonban ezt a szervezetet is megtámadta. A hűbériségből a rendiség felé fejlődő magyar társadalmi formák behatolását maga a királyi hatalom könnyítette meg, amennyiben egyik-másikat, nem zárkozhatván el a kor-szellem elől, önszántából honosította meg a román kerületekben. Ilyen jelenség elsősorban a kenézek bírói széke (*sedes judiciaria*), melyen a várnagy, néha azonban magasabbrangu királyi tisztviselők (megyésispán, bán, vajda), sőt ritkán maga a király elnöklote alatt a kenézek, román papok és közrománok által meghatározott számban választott esküdtek működnek közre, mint bírótársak². Ennek az intézménynek eredete kétségkívül a nemesi megyei bírói székekben (*sedes azaz sedes judiciaria*) keresendő s az esküdt bírótársaknak (*iurati kenezii*) a román székekénél általános 12-es száma is a magyarországi különféle társasbíróóságok közös, gyakori jellemzője³. Nem valamely régi, a magyar honfoglalást megelőző román jogszokásnak a maradványa a kenézi szék, hanem az egykoru magyar bírói székek egyszerű másolata. Természetesen a „szék” elnevezés sem román, mint azt a vérmesebb román tudósok elképzelik és rendületlenül hirdetik s nem a románoktól vették át a székelyek és a szászok közigazgatási területeik elnevezésére⁴, hiszen az ország legnyugatibb szélétől a keleti határig és déltől északig mindenütt megvolt, hasonló értelemben fordul elő a jászkúnoknál és a szepesi tizlándsásoknál, ahol talán mégsem lehet komolyan román hatásról beszélni.⁵ Jellemző, hogy a legritkábban éppen a román kerületeket nevezik székek, rendes nevük a „*districtus*”⁸. Nem kétséges, hogy a magyar bírodalom területén szlettében divatozott jogszokás érvényesült a horvátországi románok bírói székének hasonló jellegű összeállításánál is⁷. Még inkább magán viseli a magyar eredet bélyegét az u. n. *krajnikok* (magyarosan karajnokok) intézménye. A román kenézi székeken s általában a kerületi közigazgatásban a pervitel technikai előkészítése és az ítéletvégrehajtás volt ezeknek a tisztviselőknek feladata⁸. A név első hallásra szláv eredetre mutat, jelentése „királyi ember”.

¹ A hunyadmegyei „*nobiles et Walachi*” csak 1494-ben kaptak felmentést a quinquagesima alól. Lásd Hunyadmegyei Történeti és Régészeti Társulat Évkönyve II. 36. l. A szörénységi kerületek kenézai is fizették a várnagyoknak az ötvenedet, lásd FM. 330. l.

² FM. 146. (várnagy elnököl), Hunyadmegyei T. R. T. É. II. 29. (az erdélyi vajda elnököl), PH. 59. l. (a király elnököl), stb.

³ A megyei „*generalis congregatio*”-kon országsszerte 12 esküdt nemes volt a bírótárs, 8–12 nemes a „*sedes*”-n, 12 „*iurati cives*” a városokban, 12 „*törvénytevő*” a székely ispán bíróságán, 12 esküdt a kún székbiroságokon stb. Lásd Hajnik i. m. 70., 80, 87., 105., 125. l.

⁴ Iorga N.; *Histoire des Roumains de Transilvanie et de Hongrie*, Bukarest, 1915. 84. l., *La Transilvanie* 211–214. l., Arion i. m. 132. l.

⁵ Hajnik i. m. 105., Fekete Nagy Antal: *A Szepesség kialakulása*, Bp. 1934. 273. l. V. ö. Mályusz i. m. 430. l.

⁶ FM. 146., 233., 265. l. stb

⁷ Dragomir, *Vlahii și Morlacii* 30. l.

⁸ Jakó i. m. 174. l., Csánki Dezső; *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* V. Bp. 1913. 62. l. PSz 93–94. l.

A bökkenő azonban az, hogy szláv államokban a krajnik ismeretlen fogalom, sőt a szónak a szláv nyelvekből való magyarázása szintén bizonyos nehézségekbe ütközik. Nem marad más hátra, mint feltételezni, hogy a krajnik szó, bár mind a főnév, mind a képző szláv eredetű, román ajkon született és pedig, előfordulásából ítélve magyar területen. Egyébként tökéletesen megfelel jelentésében a magyar „homo regius” (jogi ügyletekhez tanuként kiküldött királyi megbízott) elnevezésnek, melynek szószerinti fordítása¹. A „homo regius” és a krajnik szerepköre is fedi egyntást. Az intézményt alkalma volt a románságnak közvetlenül is megismerni, ismét királyi kezdeményezéséből. Ugyanis az egyre költségesebbé váló hadviselés anyagi feltételeinek biztosítására a király a kenézek gazdasági emelését látta a megfelelő eszköznek. Ezért azokat a falvakat, melyeket az illető kenéz embereivel megtelepített s melyeknek a telephelyen végzett erdőirtás, majd telepítés fejében kenézségét, azaz a kenézséggel járó jövedelmeit (adókedvezmény, sőt osztalék) elnyerte, életfogytiglan, sőt örököseiben is biztosította a kenéznek; kenézi jogában oklevéllel megerősítette. Az ilyen „megerősített kenéz” (*kenezius in prehabito eius keneziatu relictus et in filios filiorum confirmatus*)² nem volt kitéve annak, hogy a megtelepítéssel szerzett kenézi jogát (*ius keneziale*)³ a várnagy elveszi és másnak adja, vagy halála után idegennek juttatja és így biztos anyagi alapot kapott a katonai szolgálat költségeinek fedezésére. Mármost az ilyen megerősítést nyomon követte a beiktatás, mely az országos szokásnak megfelelően kiküldött királyi emberek előtt ment végbe⁴. A magyar nemesi társadalom egyik jogszokása így került be a román kenézi társadalom intézményei közé.

Az örökíthető kenézi jog egyúttal dologi joggá változott, osztolni lehetett rajta, ajándékozni, zálogosítani, anélkül természetesen, hogy ezek a műveletek az illető területre vonatkozó királyi tulajdonjogot érinthették volna. A királynak járó adót a kenézség után továbbra is éppennyig fizetni kellett⁵ s a közrománok továbbra is a király népei maradtak, a megerősített kenéz sem gyakorolt felettük földesúri hatalmat. A közrománok egyenjogú társai voltak ezután is a kenéznek s bár a magyar nemesi élet fogalomköréből kölcsönzött kifejezéssel a megerősített kenéz jobbágyainak nevezik őket, tételünk igazságát mutatja, hogy pl. a hátszegi kerületi birói széken 1360-ban egyik ilyen kenéz együtt bíraskodik egy jobbágyának mondott közrománnal, ami, ha az illető valóban jobbágy lett volna a szó közismert értelmében, jogi abszurdum lenne⁶. Az örökíthető kenézi jog

¹ Hajnik i. m. 159–161. l.

² FM. 270. l. 1366: *Kenezus per nostras literas regales in suo keneziatu roboratus*, FM. 199. l.

³ 1360: *possessiones.. ipsum iure keneziatu concernentes, mert ex novo plantasset et condescendisset*, FM. 146–147. l., 1363: *ipsa possessio Zalasd more aliorum Keneziorum nove extirpationis densitatis silvarum capite iure Keneziatu ipsis... pertinere*. FM. 164. l. stb.

⁴ Különösen tanulságos példák H. I./2. 428., 432. l., ahol egyenesen a királyi emberek közt vannak kenézek.

⁵ FM. 330., 480., 481. l. stb.

⁶ *Bazarab Longus kenezius, Myhul jobagio Bazarab Longi* a hátszegi kerületi bíróságon bírótársak. FM. 147. l. L. még PK. 355. l.

gyakorlása, amint láttuk, a kenézi társadalomban eddig ismeretlen jogi műveletek (zálogosítás, ajándékozás, osztozás stb.) forrásává lett s az ezekhez szükséges jogi formák természetesen ugyancsak az egykoru magyar joggyakorlatból kölcsönöztettek. Ajándékozásnál, vásárlásnál a hiteleshely előtti örökbevallás (fassio),¹ zálogosításnál, eladásnál a rokonok és szomszédok előzetes „megkínálása”, azaz elővételi joguk biztosítása², stb., mely műveleteknek magyarországi országosan elterjedt megfelelői általánosan ismertek. Érdekes, hogy a hiteleshelynek³ (közhitelü okiratot kiállító egyházi testület, rendszeren kolostori vagy püspöki káptalan), ennek a sajátosan magyar intézménynek átvételére is történt kísérlet román részről, a pápának 1376-ban egyenesen utasítania kellett a kalocsai érseket, hogy tiltsa el egyházmegyéje területén a görög-keleti papokat közhitelü okiratok kiállításától⁴.

A nemesi társadalommal mind szorosabb érintkezésbe kerülő, a nemesi életformákat utánzó román kenézeknek természetes vágya volt, hogy kenézi jogállásuk kötöttségeit levetve, belépjenek a teljes jogu nemesek közé. Ez azt jelentette volna, hogy az eddig tisztviselői vezetésük alá adott közrománok felett elnyerték volna a teljes földesuri hatalmat, adóztatás és ítélkezés formájában. A megerősített kenéz szilárd anyagi helyzete lehetővé tette, hogy katonáskodási kötelezettségét teljesítve, olyan érdemeket szerezzen, melyek jutalmául elérheti az áhított nemesi rangot. A XIV. század folyamán ritkábban, de a XV. században egyre sűrűbben adományoztak királyaink nemességet a háborúkban magukat kitüntetett kenézeknek, szabad kezét adva nekik a kenézségükhöz tartozó nép fölött, de fenntartva továbbra is bizonyos kötelezettségeket, adó és meghatározott katonai szolgálat formájában. A mehádiakörnyéki Temeseli Dési kenézcsalád tagjai még mint egyszerű kenézek szerepelnek 1387-ben, mikor a szörényi bán megerősíti őket birtokaikban, kikötve, hogy a juhötvenedet a várnagynak továbbra is szolgáltatassák be rendszeren. 1390-ben a király már „nobiles kenezii”-nek, *nemes kenézeknek* nevezi őket és szolgálatuk abban áll, hogy „a többi nemes kenéz szokása szerint” a királyi seregbe egy lándzsást küldenek, személyes részvételüket mint magától értetődőt, meg sem említve.⁶ A katonaadás mellett azonban anyagi kötelezettségek is hárultak a nemesített kenézeire. A Macskási nemes kenézcsalád tagjait, több faluból álló ura-

¹ PSz. 14. l., PK. 278., 367. l. stb. A „fassio” eredetére lásd Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Bp. 1919. (VI. kiad.) 372. l.

² Hunyadmegyei T. R. T. É. IV. 80. l., a magyarországi általános szokásra Timon i. m. 382. l.

³ V. ö. F. Eckhart: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. (Mitteilungen für Österreichische Geschichte IX Egb. 395. l.).

⁴ FM. 962. l.

⁵ FM. 330., 375–376 l. ugyancsak lándzsás kiállítására kötelezték a máramarosi nemes kenézek 1412-ben; M. 185. l. Egyébként a lándzsás küldése a magyarországi u. n. conditionarius nemeseknél már a XIII. század óta közös kötelezettség volt, tehát a román kenézek is országos jogszokást vettek át. Elég ha példának itt csak a szepesi „lándzsásnemeseket” idézzük, akik persze magyarok voltak. Ezekre és más hasonló jogállású nemesekre lásd: Fekete Nagy Antal: Az országos és particularis nemesség tagozódása a középkorban. Domanovszky Emlékkönyv, Bp. 1937.

dalom birtokosait, 1454-ben azzal vádolják, hogy „nobiles ipsi cenum et munera annualia ut moris keneziatus est, non exsolvissent”, mire ők bizonyítják, hogy a szóbanforgó adót és kötelező ajándékokat igenis pontosan fizetik a várnagynak¹. Ilyen adózó, félnemesi állapotban élt a XIV. század végén és a XV. század elején főként Krassószőrény és Hunyadmegye román kerületeinek sok kenéze. Különösen a XV. században került sor nagyszámú nemesítésre, elsősorban Hunyadi János jóvoltából, aki maga is nemeskenéz-család sarja lévén, megértette ennek a feltörekvő rétegnek vágyait és lendületüket kiválóan hasznosítani tudta hadjárataiban. Egész sor hunyad- és szörénymegyei román kenéz szegődött a magyar hűbéres szokásnak megfelelően Hunyadi „familiarisainak”, fegyverhordozóinak, zsoldos személyes katonahíveinek sorába², hogy felhíva magára a nagyhatalmu kormányzó figyelmét, haditettei jutalmául a nemesiséget elnyerje. Részint már Nagy Lajos király óta, részint Hunyadi korában így kaptak nemességet a szörénymegyei *Temeseli, Csornai, Bizerei, Örményesi, Macskási, Mutnoki* (1376 óta nobilis), *Rakovicai*, a hunyadmegyei *Almási, Bajesdi, Barbátvizi, Bári, Brettyei, Csolnokosi, Csulai, Farkadini, Fejérvizi, Galaci, Karulyosdi, Kernyesti, Klopotivai, Lindzsina, Livádi, Macesdi, Musinai, Oncsókfalvi, Osztrói, Pestyéni, Ponor, Puji, Riursori, Szacsali, Szálláspataki, Szentgyörgyi, Szentpéterfalvi, Szilvási, Totesdi, Ungor, Vádi, Várhelyi, Zejkányi, Zalasdi* (1362 óta nemes) és *Zejkfalvi* kenézcsaládok³. A fentiek csak kiragadott nevek, teljes felsorolásukra itt nincs hely. Az ilyen nemesítések annyira gyakoriakká váltak, hogy az oklevelek nem is részletezik azokat a szolgáltatásokat, melyekre a nemes kenézek köteleztetnek, csak egyszerűen, ismétlődő formulával utalnak rájuk s „azokkal a szokásokkal, feltételekkel és szolgáltatásokkal, amelyekkel az előbbi magyar királyok az oláh kerületekben birtokokat és falvakat adományozni szoktak”⁴.

A feltételekkel adományozott nemesség nem a román kerületek sajátossága, hanem régi magyar gyakorlatnak folytatása, jellemző tünete a magyar társadalomfejlődés hűbéri korszakának. Teljesen azonos társadalmi osztály a nemes kenézekével a már a XIII. század vége óta ismert nemes várjobbágyoké, akik szintén speciális katonai szolgálatot teljesítettek. A szepesi lándzsás nemesek a XIII. század közepén éppen úgy egy-egy lándzsás katona állítására voltak kötelezve, mint a fentebb említett Temeseli kenézcsalád s általában a szörénymegyei nemes kenézek. Ugyanígy szolgáltak a XIII. században a turóci és lipői jobbágyfiúk s a példákat még szaporíthatnók. Az ilyen feltételekhez kötött nemességet az országos nemességtől való megkülönböztetés végett *conditionarius* vagy *partikuláris nemesség-*

¹ PSz. 66–70. l.

² Hunyadmegyéből H. I/2. 709., 761. l., Hunyadmegyei T. R. T. Évk. II., 33. l., a Szörényi kerületekből PH. 69. l., sőt Máramarosból is M. 326., 332., 335. stb.

³ Csánki i. m. betűrendben.

⁴ Ilyen conditiók említése: M. 482. l., PH. 77–78., 70., 55–56. l. vagy Csánki i. m. a betűrendben felsorolt családok történeténél.

nek nevezi történetírásunk¹. Az ország többi területein ezek már a XV. század elejére felszívódtak az országos nemességbe, a román conditionariusok nagyrésze azonban csak egy évszázaddal később jutott el odáig, mint ennek az akkorra idejétmúlt intézménynek utolsó mohikánjai.

A királyi román conditionariusokkal kapcsolatban szólnunk kell a román egyházi nemesekről is. Ugyanis Magyarországon nemcsak a király, hanem a (természetesen katolikus) püspökök is adományoztak feltételekhez kötött nemességet (országosat persze csak a király adhatott). Ez az általánosan *egyházi* vagy *praedialis nemesség*-nek nevezett társadalmi fokozat mindenben megfelel a királyi conditionariusságnak. Élvezői nemesi jogokkal élnek, mindössze a püspök fenntartja magának a birtokra nézve a háramlási, tehát a pusztá tulajdonjogot és az egyházi nemes feletti bíraskodást. Román egyházi nemesei a középkorban a váradi és az erdélyi püspöknek voltak, előbbinek a remetei, belényesi, kárándi, gyepesi, kocsubai stb.², utóbbinak a gyalui várhoz szolgáló „nemes vajdái”³. Éppenúgy katonáskodtak a püspök bandériumában, mint a nemes kenézek a várnagyok zászlaja alatt, a váradi püspök nemes vajdái közül többen vitézül küzdöttek és elestek pl. a várnai csatában (1444)⁴. A „nemes vajda” elnevezés egyébként azonos a „nemes kenéz”-zel, a világosvári *királyi* uradalomban is voltak a XV. században nemes vajdák, akik az uradalomnak magánkézre kerülése után is megtartották kiváltságos jogállásukat⁵. Conditionarius nemes kenézek vagy vajdák mindenütt előfordulnak az országban királyi, egyházi, sőt, amint az előbb láttuk, néha magánbirtokon élő románok közt. A középkor végén népes társadalmi osztályt alkottak, s bizonyosságául annak, hogy a magyar társadalom nem zárkózott el az értékes idegen elemek befogadása elől, conditionarius voltak ellenére több helyen összeházasodtak a magyar országos jogu kisenemességgel⁶.

A román conditionarius nemesek szaporodása újabb válságot okozott a román kerületek társadalmi életében. Most már egy szervezetben, egy törvény alatt éltek együtt nemesek, megerősített kenézek és közrománok; mégpedig, amennyiben a közromán nem nemes kenéz, hanem csak egyszerű vagy megerősített kenéz falujában élt, tehát nem lett jobbágyá, jogilag egyenlő állásban. „*Universi nobiles et kenizii necnon alii Valachi de districtibus Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofw, Borzafw, Komiathy et Illyed*” – így címezi a király 1457-ben a szörénymegyei kiváltságos románok közösségét⁷, kifejezésre juttatva azt a társadalmi sokszínűséget, mely a kerületeket jellemezte. De így volt ez Hunyadmegyében és máshol is. A hűbéres társadalmakra jellemzően egy személy egyszerre többféle jogállapotban is leledzhetett. Volt olyan román nemes, aki egyik bir-

¹ Fekete Nagy Antal: Országos és particularis nemesség i. m.

² Jakó i. m. 184–185. l.

³ H. I/2. 763. l.

⁴ Jakó i. m. 184. l.

⁵ H. I/2. 698. l.

⁶ Jakó i. m. 184. l.

tokát megerősített kenézi jogon, a másikat nemes kenézi jogon, a harmadikat országos nemesi jogon bírta s ehhez képest különféle kötelezettségei voltak királlyal, várnaggyal, esetleg más nemessel szemben s ugyancsak más és más természetű hatalmat gyakorolt a birtokain lakó nép felett¹. Mikor a magyar társadalom már a hűbéres korszakon túlhaladva, az egyforma vagy rokon társadalmi állású egyéneknek egyenjogú és egységes renddé (nemesség, polgárság, jobbágyág) tömörüléseért küzdött, valóban különös szívet alkothatt benne ez az évszázaddal hátramaradt fejlődésű románság.

Azonban azok az erők, amelyek eddig is a magyar fejlődés követésére készítették a románságot, tovább működtek és megkezdték a kerületek belső életének átalakítását. A magyar nemesség a maga autonóm életét a nemesi vármegye keretein belül élte már akkor (XV. század) és mind inkább a maga lábára állt a közigazgatás és a bíraskodás tekintetében. A nemesi megye nem a királyi hatalom pusztá eszköze, hanem gyűlésein, bírói székén maga választotta bíráin és végrehajtó közegein, szolgabiráin keresztül érvényesíti az akaratát, ezzel egyúttal nagy közigazgatási gondot véve le a király és tisztviselői válláról is. A nemesi megye mintájára a román kerületek is önállósulni kezdtek, a várnagy közbejötté nélkül is összegyülekeznek a szabad románok közössége², nemes kenézek, megerősített kenézek, sőt a lassanként szaporodó országos nemesek együtt³; oklevelet adnak ki, melyet a szörényi kerületekben a magyar megyék négy szolgabirájának mintájára négy nemes kenéz pecsétjével látnak el⁴; a krajnik átveszi a szolgabíró szerepét, később nevét is⁵; végül megalakul az autonóm bíróság esküdt ülnökökkel (iurati assessores)⁶, akárcsak a magyar megyékben. Különböző vidékeken más és más időben kezdődött meg ez a folyamat és más ütemben is haladt, de állomásai és irányai mindenütt egyformák. Máramarosban már 1368-ban megjelennek a nemesi szolgabírók (iudices nobilium)⁷ és 1385-ben oklevelet ad ki Máramaros megye egészében román tisztikara; alispánja és szolgabirái⁸. A máramarosi meglepően gyors fejlődés annak tulajdonítható, hogy egyrészt várszervezet kötelékei nem zárták el az itteni románságot a magyar társadalommal való szorosabb együttéléstől, másrészt pedig a máramarosi román vajdacsaládnak (a Hunyadiak mellett legnagyobb középkori román karriert megfutó Drágfiaknak) sikerült a megye királyi ispánságát megszerezni és vajdai tisztségükkel összeolvasztani⁹, ami egyúttal biztosította azt is, hogy

¹ Lásd pl. a Csornaiai esetét PSz. 37. és 44. l., vagy Máramarosban a Dolhaiakat, M. 362., 363., 511. l., vagy Beregben a Bilkeieket, akik már a XIV. században országos nemesek (FM. 308. l.), de még 1412-ben is egyes birtokaikat kenézi jogon bírják, M. 185. l.

² Hunyadmegyében pl. 1411-ben, 1418-ban stb. (Hunyadmegyei T. R. T. Évk. II. 24. és 31. l.) a szörényi kerületekben pl. 1439-ben, 1440-ben, 1448-ban stb. (PSz. 33., 56., PK. 371. l.)

³ Lásd az előbbi példákhoz még PK. 402. l.

⁴ PSz. 33., 56., PK. 371., 402. l.

⁵ PSz. 93–94. l. PH. 82. l.
⁶ RSz. 61–62. l.

⁷ M. 62. l.

⁸ FM. 323. l.

⁹ FM. 250. l. stb.

az akkori országos szokás szerint a megyésispán által kinevezett alispán is román nemes legyen Máramarosban¹. De, bár a máramarosi románság magyar mintára már a XIV. században megalkotta a maga megyéjét (amit a szörénységek csak a XVI. században értek el s ugyancsak akkor sikerült a hátszegvidéki román nemességnek a hunyadmegyei ősi magyar nemességgel közigazgatásilag végleg egybeolvadni), mégis az egész középkor folyamán a „nemesi” megye társadalmát itt is a legtarkább társadalmi állású elemek alkották. Máramarosban már 1326-ban országos nemességet, tehát teljes, feltétel nélküli adómentességet, jobbágysági fölötti anyagi és bírói hatalmat, szabad birtokjogot nyer egy román kenéz² és 1360 után mind több és több román vajda meg kenéz jut ide³, mégis még a XV. században is vannak nemes kenézek, akik a huszti várnagytól függenek és a várnak adóznak⁴, sőt olyan nemesnek tekintett és szolbíróságot (csak nemesnek kijáró hivatal) viselő kenézek, akik nem is a királlyal, hanem román nemes társukkal szemben vannak hűbéri függő viszonyban, mert attól kapták conditionálisan terhelt birtokukat⁵. A máramarosi fejlődés csak külsőleg gyorsabb a déli kerületekéhez viszonyítva, a valóságban ott is fennállt egészen a középkor végéig a conditionarius nemességnek egész színkálaja. Ha még hozzáfűzzük ezekhez a magyar balkáni tartományok (Horvátország és Dalmácia) románságának társadalomfejlődését, mely teljesen azonos a már elmondottakkal, s az egyszerű királyi kenéztől a conditionarius román nemesig terjedő minden változatot megtaláljuk benne⁶, megalkothatjuk – ha vázlatosan is – a magyar hatás alatt fejlődött középkori román társadalom képét.

A magyar társadalomhoz való teljes hasonulás akkor állt be, mikor a conditionarius nemes kenézek elérték a feltételmentes országos nemességet. Ez azonban a román nemesek összességére nézve már csak az újkor elején következett be, és az ősi román társadalom utolsó nyomainak eltűnését vonta maga után. A kerületek feloszlásával elenyészett a román nemzetiségi autonóm területek emléke; a nemesség egy része, a magyar társadalomhoz való közeledését következetesen folytatva, vallásilag és nyelvileg is beolvadt s a vezetőiktől elhagyott közrománok és a felemelkedni nem tudó kenézek a jobbágysorba süllyedtek.

A MAGYARORSZÁGI ROMÁNSÁG középkori társadalomfejlődésének fokozatait végigkísérve, úgy hisszük, hogy – ha ezúttal csak nagy vonalakban is – sikerült társadalmi intézményeit két élesen elkülönülő rétegre bontani, az elsőnek balkáni eredete a felsorakoztatott bizonyító anyag világosságában nem kétséges, míg a másik hasonló biztonsággal mondható a magyar társadalomfejlődés

¹ FM. 323. l. V. ö. FM. 313. l., mely alkalommal a magyar megyésispán mellett magyar alispán szerepel.

² FM. 66–67., 109. l.

³ FM. 144–146. l.

⁴ M. 542. l.

⁵ M. 373., vagy 239., 527. l.

⁶ Dragomir, Vlăhii și Morlacii 18–19., 24–30. l.

szerves részének. A románság olyan mélyreható átalakuláson ment keresztül a magyar társadalmi rendbe való betagozódása által, hogy ősi szervezetének úgyszólván egyetlen alkotóeleme sem őrizte meg eredeti mivoltát, még az úgyszólván mai napig átmentett balkáni hagyományai is a magyarországi viszonyok közt a magyar fejlődés irányában módosultak (katun == szállás, knez = kenéz stb.) Nem beszélhetünk tehát a magyarországi románok sajátos, önkifejtő társadalmi és jogi rendjéről, hiszen még autonómiájukat is kölcsönvett magyar formák közt gyakorolták. A magyar formák azonban kétségtelenül haladást jelentettek a Balkánról hozott kezdetleges társadalmi renddel szemben s így a magyarság nemcsak a szorosán vett kultúra és civilizáció, hanem a finomabb társadalmi tagozódás közvetítésével is közelebb vitte a románságot Nyugathoz.

Dr. MAKKAI LÁSZLÓ

E R D É L Y I P O L I T I K A

A BÉCSI DÖNTÉS az erdélyi magyarság életében olyan gyökeres változást idézett elő, amihez csak az 1541., 1690., 1848. és 1918. évi átalakulás hasonlítható. De amíg az önálló fejedelemség születése és megszűnése, az erdélyi unió és a gyulafehérvári nemzetgyűlés az egész Erdélyben jelentett impériumváltozást, addig a belvederei döntőbíráskodás Erdély kettéosztásával országrészünk történetében páratlan helyzetet teremtett. Az új határ mentén az erdélyi magyarság két évtizeden át egységes politikai élete is kétfelé vált szét. Délerdélyben tovább folyik a nemzetiségi önvédelmi küzdelem, sokkal egyenlőtlenebb erőviszonyok és nehezebb feltételek mellett, mint az elmúlt huszonnégy év alatt bármikor. Északerdélyben a felszabadult magyarság azon fáradozik, hogy a Trianon óta kisebbségvédelmi vonalra szorult erdélyi politika megtalálja a maga medrét a többségi magyar élet sokkal szélesebb lehetőségei között.

A kisebbségi sors iskolapadjaiból alig kinőtt erdélyi magyarságtól sokat várnak a bécsi határon innen és túl. Erdély a magyar élet számára gyakran volt már az ígéretföldje s másfél századon át otthont talált a fejedelmek udvarában az egész magyar államiság. Most ismét minden szem a visszatért „keleti és erdélyi” országrészen függ s a magyar élet arra vár, hogy megtermékenyüljön a kisebbségi sovány esztendőkön átmentett erdélyi szellemtől. Az erdélyi irodalom a trianoni határon keresztül is teret hódított magának az anyaországban. A két nagyhatalom malomkövei között évszázadokon át kifinomult és a román uralom két évtizede alatt megacélozódott erdélyi politikai ösztön is bizonyára értékes erőtartaléka a meg-nagyobbodott magyar hazának.

Mit jelent tehát a sokat idézett erdélyi politikai szellem és mivel gazdagíthatja az ezeréves magyar alkotmány sáncai között zajló magyar politikai életet? *Ottlik László* a kolozsvári egyetemen tartott székfoglalójában Mátyás király és a fejedelmek nyomán Erdély politikai génuszának tanítását abban látta, „hogy a magyar politikai alkotmány lényege nem az állami erőnek az egyéni szabadság érdekében való korlátozása, hanem a nemzet erőit szervesen összefoglaló tetterős nemzeti önkormányzat.” Mátyás király felvilágosodott abszolutizmusa és az erdélyi fejedelmek – Szekfü Gyula szerint is – diktatórikus hatalma az erdélyi magyarság *többségi* politikáját valóban a ma már annyira általánossá vált tekintélyuralmak ősenek tünteti fel. Olyan tekintélyuralomnak azonban, mely csak az államigazgatás és a külpolitika kérdéseiben nem ismert ellentmondást, de ugyanakkor virágozni hagyta a kis országban a legkülönbözőbb hitvallásokat, megőrizte a három nemzet kiváltságait és elősegítette a negyedik, számban legnagyobb nemzetiség saját kultúrájának kifejlődését. A huszonnégy éves román uralom azonban kifejlesztett az

erdélyi magyarságban egy másik, *kisebbségi* politikai szellemet, mely ha nem is tekint olyan nagy multra vissza és nem dicsekedhet olyan európai sikerekkel, mint a történelmi Erdély politikai géniusza, ma még elevenen él az erdélyi magyarságban, politikai magatartását meghatározza és cselekedeteinek a tudat alatt még mindig legfőbb rugója. A mai erdélyi politikai életet is csak úgy érthetjük meg, ha végigtekintünk azokon a kérdéseken, amelyek a magyarságot a román uralom két évtizedén át foglalkoztatták.

A VILÁGHÁBORUT KÖVETŐ HATALOMVÁLTOZÁS teljesen felkészületlenül érte a magyarságot Erdélyben. Az unió és a kiegyezés óta Erdély egyszerű közigazgatási fogalom, „Délkeleti felvidék” vagy „Királyhágóntúli kerület” lett és lassan kiveszett az az önkormányzati szellem, mely évszázadok kényszerű különélése alatt a magyarságot a Királyhágón túl összetartotta. A milleneumi Magyarországon kevesen sejtették a közeledő katasztrófát s az ezeréves magyar államiságot nem a Kárpátok gerincén, hanem a Lajtánál akarták megvédeni azok, akik a magyar függetlenség képviselőinek tartották magukat, miután az állandó obstruálással megakadályozták a hadsereg olyan színvonalu fejlesztését, hogy az ellenségeink túlsúlyával szemben tartós védelmet biztosíthatott volna. Erdély magyarságának s főként a székelységnek is a 48-as program tetszett s nem is kapott, csak nagyon későn vasútvonalat a 67-es kormányoktól, a fővonalat pedig a vármegyei nagyobb birtokosok s a kormányhű románság és szászág birtokain vezették keresztül. A székely népfőlöslég a román ökirályságba vándorolt, az eladósodott magyar birtokokat pedig megvásárolták a román bankok. Az „eladó ország” közjogi örökkévalóságában azonban még mindig olyan erős volt a bizalom, hogy a milleneum óta az erdélyi magyar egyházközségek tömegesen adták át csupa hazafiságból hitvallásos elemi iskoláikat az államnak és a politikai községnek. A román államnak természetesen első dolga volt, hogy rájuk tegye a kezét és román népiskolákká alakítsa át azokat. Amikor a veszély elérkezett, Erdély is hősiessen küzdött magyarságáért, hiszen a népköztársaság és tanácsköztársaság akarata ellenére is a székely hadosztály a végsőkig védte Erdély földjét De a román uralomra senki fel nem készült s amikor a román „rendfenntartók” végképen berendezkedtek a trianoni határon belül, a budapesti központtól elvágott erdélyi magyarság úgy vergődött, mint a szárazra vetett hal.

Az első kérdés, amivel az erdélyi magyarság a gyulafehérvári román nemzetgyűlés után szembe találta magát, a *román államhatalommal szembeni magatartás* kérdése volt. A vezetőosztály egy része ezt úgy oldotta meg, hogy Magyarországra repatriált. Hat év alatt majdnem kétszázezren. Az itthonmaradtok sokáig nem hitték, hogy a román uralom állandósulni fog és az „örlő szű” szerepét akarták betölteni „az idegen fában”. A trianoni békeszerződés ratifikálása után egyelőre bele kellett törődni az új *helyzetbe*, de közben elvesztettük legfontosabb állásainkat, mivel a román hűségesküt megtagadó magyar köztisztviselőket elbocsátották állásaikból nyugdíj és végkielégítés nélkül.

Már a kiinduló pontnál nézeteltérések merültek fel arra vonatkozóan, hogy a kisebbségi magyarság bekapcsolódjék-e és milyen formában, a román államkeretekbe? A magyar vezetősztálynak az a része, amelyik itthon maradt és a hűségkü megtagadását megszervezte, most már a kisebbségek nemzetközi szerződésben biztosított jogainak alapjára helyezkedett és egy olyan közjogi összefogó szervezet létrehozásán fáradozott, mely a magyarságot a kormány s a Nemzetek Szövetsége előtt képviselhetné. Egy fiatalabb kalotaszegi és székely csoport ezen túlmenően a politikai aktivitást sürgette és e célból politikai pártot is alakított, programjába véve közéletünk demokratizálását és Erdély önkormányzatát a gyulafehérvári határozatok szellemében. A szakadás azonban nem következett be, mert a magyar egyházfők tekintélye és *br. Josika Samu*, a főrendiház utolsó elnökének közbelépése áthidalta az ellentéteket s a két csoport 1921 július 26.-án együttes akarattal megalkotta a *Magyar Szövetséget*. Ez a magyar csúcsszervezet arra lett volna hivatva, hogy a magyarság mindenirányú, de elsősorban általános politikai képviselője legyen. A román hatóságok azonban már négy hónap múlva felfüggesztették, egy év múlva pedig végleg beszüntették a szövetség működését. Utána a magyar politikai élet ismét szétesett alkatelemeire: felújult a kalotaszegi *Néppárt*, a Szövetség konzervatív szárnya pedig megalkotta vele szemben a *Magyar Nemzeti Pártot*. A kettő egyesüléséből született meg 1922 december 28.-án az *Országos Magyar Párt*.

Az első kisebbségi évek fő problémája, a román államkeretekbe való politikai beilleszkedés tehát egy nemzetiségi párt megalkotásával oldódott meg, mely tizenhat éven keresztül biztosította a Romániához csatolt magyarság képviselőit. A politikai aktivitás terére épen azok léptek ki, akik azt kezdetben ellenezték s az első, 1922. évi parlamenti választáson és később is azok képviselték a magyarságot, akik Trianon előtt is vezetőserepet játszottak a magyar közéletben. A néppárti transzilvánisták és székelyek, akiknek szeme előtt a magyarság társadalmi beilleszkedése lebegett a román demokrácia által ígért népi keretekbe, a politika teréről lassan kiszorultak és a napi sajtóban, valamint az akkor ébredő erdélyi irodalomban tartották fenn az erdélyi és székely önkormányzat gondolatát. A közvélemény fokozatosan azok mellé állott, akiknek a kezében a politikai imperium volt s akik a román kormánnyal szemben erélyes hangon védelmükbe vették a magyarság nemzeti vagyonállagát. A magyar sérelmek hangoztatása Erdélyben mindig népszerűbb volt, mint az erdélyi összefogás nemzetekfölötti ábrándképe.

Az Országos Magyar Párt több mint másfél évtizeden keresztül tartotta össze a romániai magyarságot. *Ugron István* megeremtette, majd több mint egy évtizeden át *Bethlen György* fenntartotta a párt-egységet és eleinte politikai paktumok segítségével, majd önállóan biztosították a magyarság parlamenti képviselőit. A Magyar Párt vezetői mindig hangoztatták, hogy a párt nem politikai szervezet, a szó köznapi értelmében, hanem a magyar kisebbség nemzeti szövetsége, a betiltott Magyar Szövetség folytatása s mint ilyen, a magyar

nép szuverénitását gyakorolja Romániában. Ezt a szuverénitást az idegen államhatalommal szemben kellett elsősorban megvédeni s a Magyar Párt tizenhat évig állott őrt a nemzetközileg biztosított kisebbségi jogok mellett. Hivatását abban látta, hogy a magyarságon esett minden sérelemért orvoslást követeljen a hatóságoknál, a parlamentben és a Nemzetek Szövetsége előtt. Ezzel a meg nem alkuvó példaadással népünk ellenálló képességét is növelte s elejét vette annak, hogy a gazdasági konjunktúra megnyitásával vagy a román-magyar közeledés jelszavával a hatalom urai nagyobb magyar tömegeket tudjanak semlegesíteni és a román uralom gondolatával megbékíteni. A kisebbségi jogainkért folytatott harc nem ismer moratoriumot – írta Bethlen György s a párt sziszifuszi munkával, nem tekintve a külpolitika állandó változásaira és nem befolyásoltatva magát a különböző többségi pártok uralomrajutásától, *védelmi* harcot folytatott azokkal az eszközökkel, amelyek rendelkezésére állottak.

A Magyar Párt nemzetkonzerváló politikájával szemben legtöbbit két kifogást hangoztattak. Az egyik a román politikai élettel szembeni magatartására vonatkozott. A másik a magyar nép széles rétegeihez való viszonyát érintette.

A kisebbségi sors kilátástalanságában sokan attól remélték az erdélyi magyarság sorsának javulását, ha valamelyik román politikai párthoz, vagy a románsághoz próbál közeledni. A Magyar Párt 1923 október 23-án *paktumot* kötött az akkor ellenzéken levő Ave-rescu- és Goga-féle román Néppárttal, miután az 1922. évi parlamenti választáson a liberális kormány a haza ellenségeinek kiáltotta ki a magyarság jelöltjeit és a Balkánon is szokatlan módszerekkel gáncsolta el jelöléseiket. Paktumot kötött, mert belépőjegyre volt szüksége a román közéletbe. De a Néppárt rövid egy éves uralma alatt még azokat a feltételeket sem teljesítette, amelyeket a választások előtt kellett volna végrehajtania. Ettől kezdve többet nem indult a Magyar Párt román párttal együtt a parlamenti választásokon.

Az úgynevezett „csucsai paktummal” szemben a Magyar Pártban a kormányzattal való viszonylatban két irányzat alakult ki. Az egyik a román uralom első évtizedében korlátlan hatalommal rendelkező liberális párt felé tájékozódott, amit egyedül a politikai opportunitás indokolt. A magyarság azonban az ókirályságbeli plutokráciával sohasem tudott tartós kapcsolatot találni, mivel a nemzetiségi politika terén, a Brătianuktól Tatarescuig, a liberális kormányok gyakorolták a legkegyetlenebb elnyomást, amit a külföld előtt keneteljes szavakkal igyekeztek leplezni.

Több alapja lett volna az erdélyi román nemzeti párttal való kapcsolatok felvételének, mely később az ókirályságbeli parasztpárttal egyesült. A magyarországi nemzetiségi harcokban megedzett vezetéseit, Maniut és Vaidát a magyar tömegek előtt is bizonyos nimbusz vette körül, amellet a demokrata és regionalista párttal több ponton érintkeztek volna a magyarság érdekei. De épen azért, mert a párt zöme erdélyi volt, a román kispolgári és parasztszülők gyermekei nem tudtak kibékülni a multban uralkodó magyar mágnás- és közép osztállyal, akik a Magyar Párt vezetőpozícióit foglalták el. E helyett a nemzeti parasztpárti kormányok renegát magyarokból álló alkalmi

választási alakulatokat hívtak létre s ezeket a magyarság „igazi népi képviselőit” igyekeztek kijátszani.

A politikai opportunitásokon túlmenően állandóan kísértett az az irányzat, mely a többségi román nemzettel való kibékülés és *modus vivendi* megteremtését szorgalmazta. Ezt a gondolatot leghatározottabb formában *Krenner Miklós* fogalmazta meg 1932-ben, a gazdasági válság legkilátástalanabb évében, az Ellenzékben, amikor „Verjünk hidat” című cikkében baráti jobbot nyújtott a románság felé. A Krenner-féle cikk abból az elgondolásból indult ki, hogy a gazdasági válság földresujtotta a kisebbségek gazdasági szervezetét, a kisebbségi jogok kivívásáért folytatott csigalassu küzdelem mellett pedig halódik a magyarság élete. Mindezen talán csak egy új politika változtathat, mely az erdélyi magyarság történelmi szerepét nem a lassú örlődésben, hanem a Magyarország és Románia közötti híd felépítésében látja. Krenner szava azonban a pusztában hangzott el. A Magyar Párt rendkívül veszélyesnek ítélte meg az egyoldalú fegyverszünetet, a román sajtó pedig kézszorítás helyett a hídverő cikk politikai hátterét vizsgálta. Most utólag sokan kárhoztatják a Krenner-féle kezdeményezést s az idő eddig valóban nem azokat igazolta, akik hidat akartak verni, hanem azokat, akik titokban kardjukat élesítették. A tíz év előtti kétségbeejtő helyzetben azonban másképen hangzott a hídverés, mint a bécsi döntés után s ha más nem, legalább annyira eredménye volt a hídverési kísérletnek, hogy bebizonyosodott: a román oldalon sincsen hajlandóság a kibékülésre,

A másik bírálat a Magyar Párt működése ellen *a néphez való viszonyára* vonatkozott. A Magyar Párt vezetősége hüen sáfárkodott a magyarság erkölcsi és anyagi javai felett s a magyar tömegek a választásokon szinte egyhangulag nyilatkoztak meg a Magyar Párt mellett. A választások és nagygyűléseken kívül azonban hiányzott az állandó kapcsolat a néppel és a népszervezésnek az az üteme, ami Európa háború utáni nagy politikai mozgalmait a liberális kor pártéletétől annyira megkülönbözteti. Igaz viszont, hogy egy ellenzéki és különösképen egy nemzetiségi pártnak a mozgási szabadsága rendkívül korlátozott volt Romániában.

Az 1926–27 években szereplő *reform-csoport* a párt szervezeti szabályzatát vette ostrom alá és követelte, hogy a központi elnöki tanácsba vonják be a parasztság, munkásság és kisipar képviselőit. Ez azonban csak néhány intellektuel kegyes óhaja volt, akiknek a nép széles rétegeivel szintén nem volt mélyebb kapcsolatuk. – Az 1930-as évek derekán az erdélyi magyar főiskolai hallgatók mozgalmi kezdenek kibontakozni s a téli szemináriumok hozzálátnak a nyári falukutatásokon gyűjtött anyag feldolgozásához. Amikor az Erdélyi Gazdasági Egylet *Szász Pál* vezetése alá kerül, olyan arányú népszervező és népművelő mozgalom indul meg, – sajnos elég későn, – amire addig Erdélyben nem volt példa. Az új nemzedék és a gazdasági egylet aránylag könnyebben is juthatott el a faluba, mint a politikai párt.

1938-ban új alkotmányos rendszer köszönt be Romániába, mely rendi alapokra helyezte a politikai képviseletet. Miután a többi pártokkal együtt a Magyar Pártot is feloszlatták, a gazdasági egylet és az egyházak vezetői kerülnek előtérbe, mint akik politikamentesen

képviselek a magyarság széles néptömegeit. A kisebbségi történelem furcsasága, hogy a román királyi diktatura nem az inkább tekintélyalapon álló Magyar Párt vezetőségét ismeri el a magyarság képviselőjének, hanem azoknak politikai csoportosulását, akik a magyar közéletben a népfeltség elvét képviselték. A magyarság nemcsak azért vonult be *Bánffy Miklós* mögött a Nemzeti Ujjászületés Frontjába, mert csak így nyerhette el az állampolgári és politikai jogok teljességét, hanem főként azért, mert ennek ellenében a kormány engedélyezte a *Magyar Népközösség* megalakulását és gazdasági, társadalmi, kulturális célkitűzésein túl a Népközösség lett az utolsó két év alatt a magyarság egyetemes politikai képviselője. A többségi parancsuralmi rendszer a népkisebbségi alulról-felfelé szervezkedéssel összeegyeztetni és a magyar tömegek előtt népszerűtlen frontpolitika mögött mégis egyetlen népközösségi akolba terelni a magyarság legszélesebb rétegeit – valóban diplomatához illő feladat, aminek a nehéz terhét a volt magyar külügyminiszter vállalta magára.

A Magyar Párt és a Magyar Népközösség politikája között nem is az volt az alapvető különbség, hogy a párt ellenzéki politikát folytatott, a népközösség pedig támogatta az egyetlen állampártot, hanem az, hogy amíg a Magyar Párt a hangsúlyt a politikai védekező harcra helyezte, addig a Magyar Népközösség a népszervezést tartotta legfontosabb feladatának. A Magyar Párt abból indult ki, hogy a kisebbségi kérdés Romániában megoldhatatlan s ezért a magyarságnak hol aktív, hol passzív ellenállással ki kell tartania, amíg a megoldás kívülről megérkezik. A Magyar Népközösség alap gondolata az volt, hogy bármiként is alakuljon az új Európa, a magyarságnak minden eshetőségre fel kell készülnie s ezért a nép legszélesebb rétegeit a tízes rendszer segítségével szervezett egységbe kell tömöríteni. Az események azonban a második világháború kitörése után olyan iramban haladtak előre, hogy a Népközösség csak részben végezhetette el ezt a munkát.

A KISEBBSÉGI SORSBAN felnőtt vagy megöszült két erdélyi nemzedék politikai nevelését és gyakorlatát tehát nem az államvezetés kérdéseiből merítette, mivel abban sohasem vehetett részt, hanem politikai problémái a román államhoz és a magyar néphez való viszonyból adódtak. A mindenkori kormányzattal szemben kialakult egy bizonyos állandó kritikai és ellenzéki magatartás, ami a népközösségi politikán is végigvonult, azzal a különbséggel, hogy az utolsó két év folyamán ezt nem lehetett kifelé hangoztatni. A magyar néppel viszont két évtized folyamán, a közös elnyomás terhe alatt a magyar vezetőosztály szoros sorsközösségbe került s ez a Magyar Párt működését is meghatározta, ha a pártszervezet nem is foglalkoztatott állandóan minden magyar embert.

A politikában megnyilvánuló erdélyi szellem alapvonásai még ma is azok, amik a román uralom alatt voltak. Az ellenzéki magatartásról nemcsak az a párt nem tud leszokni, amelyik hosszú ellenzékben töltött évek sora után jut uralomra, hanem még kevésbé annak a nemzetkisebbségnek a fiai, akik huszonkét éven át az idegen kormányhatalommal szemben a *timeo Danaos* álláspontjára helyez-

kedtek. Bernard Shaw „Vissza Mathuzsálemhez” című drámájában megjósolja az angol világbirodalom felbomlását, aminek végén a szigetország lakói visszaköltöznek a Tigris és az Eufrátes völgyébe, ahol egykor az emberiség bölcsőjét ringatták. Az írek pedig fogják magukat és utánuk mennek, mivel annyira megszokták a kisebbségi elnyomást, hogy nem tudnak a nélkül élni. Nem hiszem, hogy egyetlen magyar is akadt volna, aki a bécsi döntés után Északerdélyből Dél-erdélybe költözött. De az a Petur báni lázadás, amivel az erdélyi magyarság egy része a magyar kormány erdélyi intézkedéseit és beruházásait fogadja, emlékeztet az ír Sinn Feinistákra, akik ma sincsenek megelégedve, amikor szabad államban élhetnek.

A kisebbségi sors mérlegén az aktívák között a legelső helyet az a tény foglalja el, hogy a magyarság osztályai között sok tekintetben leomlottak a társadalmi válaszfalak és a kisebbségi magyar társadalom olyan belső átalakuláson ment keresztül, ami más népek-nél forradalmi uton szokott végbemenni. Ennek csak a külső jele az az idegenkedés, amivel az erdélyi magyarok a címeket és rangokat fogadják. De belső tartalmát az a *népi szellem és szociális felelősség-tudat* adja meg, mely már a kisebbségi magyar irodalmat is előnyösen jellemezte, a tudományos kutatás irányát a falu felé terelte, szociálpolitikát csinált a társadalom önadóztatása útján, gazdasági érdekvédelmi hálózatot épített ki önkormányzati szellemben s a politikában nem a közjogi hatalmi állásokért, hanem a magyar nép anyagi és nemzeti létéért küzdött.

Az erdélyi magyarság kisebbségi sorsban mindig nemzetpolitikát folytatott s ezért még ma sem tudja egészen beleélni magát a párt-politikai gondolkodásba, mely szembeállítja egymással azokat, akik huszonnégy éven át kéz a kézben dolgoztak. Annál kevésbé, mert most viszont a visszacsatolt erdélyi és keleti részek románsága egységes s ha az erdélyi magyarság pártokra szakad, ugyanazt a helyzeti előnyt biztosítja legnagyobb kisebbségünknek, mint amivel két évtizeden át a széthúzó román pártokkal szemben a magyarság rendelkezett Erdélyben. Ebből is nyilvánvalóvá válik, hogy *a tulajdonképeni nemzetpolitika a nemzetiségi politikai* mert csak egy léteben állandóan veszélyeztetett kisebbség tudja minden erejét a pártharcoktól elvonva a maga létkérdéseinek megoldására összpontosítani.

A fejedelemség korában Erdély őrizte meg másfél századon át a magyar állami önkormányzatot, addig amíg az anyaország a török uralom alól fel nem szabadult. Trianon után a magyar államiság az ezeréves ország közbelső egynegyedére szorult vissza, de a végeken és elsősorban Erdélyben új magyar élet hajtott ki s az egyetemes magyar újjászületés előfeltételeit épen az idegen elnyomás teremtette meg. A napi feladatok aktualitásain túl ma az erdélyi politika egyetlen történelmi feladata az, hogy maradéktalanul átmentse a megnövekedett magyar haza számára mindazt az értéket, amit a kisebbségi életforma kitermelt és olyan egységes népi Magyarország felépítésének legyen a kovásza, mely képes lesz megtartani azt, amit visszaszereztünk és visszaszerezni azt, ami még minket illet.

DR. MIKÓ IMRE

ERDÉLYI TUDOMÁNYPOLITIKA

K É R D É S É H E Z

ALIG VOLT a kisebbségi sorsban a magasabb nemzeti műveltség szempontjából az erdélyi művelődéspolitikának súlyosabb, kilátástalanabb kérdése, mint az erdélyi tudomány ügye. Huszonkét év alatt egy népi szemléletben fiatalosan újszerű, de elfogult uralkodó faj minden magyar művelődési értéket elsorvasztani szándékozó lendülete támadta a magyar tudomány itteni állásait. E fajnak e földön nem volt olyan tudományos múltja, nem voltak olyan tudományos eredményei, gyűjteményei és könyvtárai, mint nekünk, de részben a világháború előtti szűklátókörű magyar művelődéspolitikai mulasztásainak, részben az új urak különleges művelődéspolitikai eszközeinek eredményeképpen a semmiből kápráztató tudományos jelen volt kialakulóban, a nincsenből, a tőlünk elvett vagy bitorolt gyűjtemények, meg a saját munkájukkal szerzett anyag révén felbecsülhetetlen értékű könyvtárak és múzeumok voltak keletkezöben. Az állam nemcsak helyeslőleg nézte ezt a „művelődéspolitikát”, hanem legmagasabb és legalacsonyabbrangú képviselői, miniszterek és vidéki csendőrőrmesterek szorgoskodtak a magyar tudományos munkásságot akadályozó, sőt lehetetlenítő intézkedések elrendelésében és végrehajtásában. A gyülekezési tilalom, a tudományos előadások szövegének félremagyarázása, az állambiztonsági közegek, a hírhedt sziguranca detektívek baksisleső okvetetlenkedései, a sajtóellenőrzés tollunkra, nyelvünkre, gondolatainkra akaszkozó nyüge, sőt fenyegető rémként a haditörvényszék kiméretlen értetlensége és annyi más mozzanat mind, mindazt a célt szolgálta, hogy kétségbeessünk az erdélyi tudományosság jelene és jövője miatt.

Mindehhez hozzájárult az erdélyi magyarság szellemi és nem utolsósorban anyagi elszegényedése is. A magyar uralom megszűntével az új uralom rövidesen végzett a tudósképzés szerveivel, az erdélyi magyar oktatásügy felsőbb intézményeivel, sőt az ezek pótlására alakult intézményekkel is (felsőbbfokú oktatásügyünket ezután már csak a vallásfelekezetek teológiai képviselték). Ennek következtében a kolozsvári magyar egyetemnek csaknem minden tanára és jórészt egész segéd-tanszemélyzete rövidesen a csonka hazába vándorolt. Csak az erdélyi tudomány néhány régi, önzetlen, szerény munkása maradt itt az örökös zaklatás, és bizonytalanság közepette addig, míg helyzete tűrhetetlenné nem vált, vagy míg két évtized után a csüggedező reménykedésből valóság nem lett. De addig bizony nagyon megfogyatkoztak az erdélyi szellemnek az uralomváltozás előtről itt maradt képviselői; a fiatalokból reménylett új tudományos munkások pedig különböző okok miatt sem számban, sem készütségben nem lehettek az előző nemzedék munkájának folytatói

és korszerűsítői. Az anyagi eszközök csekély volta csak még nehezítette az erdélyi tudományos munkásság ügyét. A szellemi és anyagi erők állandó csökkenése láttán a gondolkodóban a kétségeskedő reménykedés a kétségtelen, csüggesztő bizonyosság rémével vitatkozott: Van-e értelme, van-e jövője az erdélyi tudományos munkának?

Most, hogy a nagy *külső* változás után az elmúlt két évtized kétségeskedése csak kishitűségnek tetszik és a külső változásra legalább az erdélyi tudományosság kérdésében nagy *belső* változást is remélhetünk, talán nem felesleges egy néhány olyan gondolatot papírra vetnem, amely az erdélyi tudománypolitika három nagy intézményére, az Erdélyi Múzeum Egyesületre, a kolozsvári I. Ferenc József-tudományegyetemre és az Erdélyi Tudományos Intézetre vonatkozik.

2.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET kérdésével már azért is először foglalkozom, mert korra nézve ez a legidősebb, legrégebb alakulat és így ez biztosítja immár nyolc évtizede az erdélyi tudományosság folytonosságát is.

Az erdélyi rendek még az 1841/43-i országgyűlésen elhatározták egy Kolozsvárt létesítendő múzeum felállítását. E terv megvalósítása előbb a szászoktól befolyásolt akkori kormányzat halogató politikája, a közben lejátszódott szabadságharc, majd az önkényuralom vasgyámsága miatt csak 1859-ben sikerült. Ekkor *Mikó Imre* gr. buzgalkodására és jó részben az ő adományaira támaszkodva megalapították az Erdélyi Múzeum Egyletet. Ezt az egyesületet az erdélyi társadalom megértése, a Mikó példáján felbuzdult magánosok pénzbeli megajánlásai, részvényjegyzései és tárgy-adományai juttatták olyan helyzetbe, hogy az önkényuralom legsúlyosabb napjaiban is a semmiből múzeumot és egyben a tudományművelés számára otthont létesített. Elsősorban múzeum teremtés és múzeum-fenntartás céljaira alakult az EME; sorrendben csak második helyen áll kitűzött céljai között a tudományművelés is. Bár az egyesület az első évtizedben derekasan dolgozott céljai megvalósítása érdekében, az alapítás utáni második évtized küszöbén kitűnt, hogy az egyesületnek nincs elég anyagi ereje még a múzeum gyarapításához és fenntartásához sem, nemhogy a tudományos munka támogatásával és nagyobb kiadványok megjelentetésével szolgálhassa a tudományművelés céljait. Az egyesület végzetes helyzetbe jutott volna, ha az éppen e tájt, 1872-ben megalapított kolozsvári I. Ferenc József-tudományegyetemnek is nem lett volna szüksége az egyesület táraiban felhalmozott hatalmas tudományos anyagra. Ezért az állam bérbevette az Erdélyi Múzeum egész anyagát és kötelezte magát a múzeumi tárgyak szakszerű kezelésére.

¹ E név utolsó tagja helyett később a helyes képzésű *egyesület* szót használta hivatalosan ez az intézmény. Azonban a régebbi névvel még ma is gyakran találkozhatni. – A továbbiakban csak az egyesület nevének rövidítését (EME) használom.

Ennek az állammal, illetőleg az egyetemmel való szoros viszonynak azonban meg voltak a maga rossz oldalai is. A félig-meddig való államosításnak ez a példája is arra szolgált, amire a többi hasonló vagy valóságos államosítás is csökkentette az erdélyi magyarság öntudatosságát, az önálló szervezkedés szükségességének érzetét. A múzeumi öntudat meg éppen elveszett az erdélyi magyar társadalomból, hiszen megszűnt az önálló múzeum, mert ennek tárait (ásvány-, növény-, állat-, könyv-, levél- és régiségtár) a különböző egyetemi intézetekben helyezték el. A táruk igazgatói is most már gyakran olyanok voltak, akik nagyon keveset tudtak, vagy akartak tudni a múzeumi gyűjtemények előállási körülményeiről, az egyesület céljairól és hivatásáról.

A múzeumi gondolat elgyengülése az egyesületet alapjaiban rázkódtatta meg. Maradt volna ugyan még a másik cél, a tudományművelés, de az egyetem tanárai eleinte ebben sem jöttek az egyesület segítségére olyan mértékben, mint azt várni lehetett volna, csak később, de ekkor is a múzeumi gondolat rovására kapcsolódtak bele az egyesület tudományművelő munkájába. Az egyesületi önállóság tudata már a múlt század vége felé annyira csökkent, hogy az egyesület *titkára buzgólkodására*, 1895-ben lemondott az egyetemi klinikák céljaira hatalmas belsőségéről, az alapító Mikó Imrétől adományozott több, mint tíz holdas múzeumi kertről anélkül, hogy ennek fejében egy ígéretnél többet kapott volna. S minthogy később pénzvagyont is magyar állampapírokba és hadikölcsönbe fektette bele, az uralomváltás minden anyagi forrás híján találta az egyesületet.

A román állam, illetőleg egyetem, azután ragaszkodott ahhoz az állásponthez, hogy mint jogutód, használja a gyűjteményeket, de a szerződésben kikötött bérfizetési kötelezettségnek 22 év alatt egyetlen esetben sem tett eleget. Az új időszakban ez az egyik nehézség. A másik az, hogy az uralomváltás első évtizedében az Egyesület hiába tesz többször is kísérletet a működésre, e kísérleteket a helyi hatóságok akadékoskodásai, a román egyetem tanárainak „majorizálási” törekvései, az egyesület szellemi és anyagi hiányai állandóan zavarják. Csak a háború utolsó évében gr. Wass Ottiliától örökölt ingatlanvaló egy évtizedes okos gazdálkodás tette lehetővé azt, hogy az EME az uralomváltás második évtizedének kezdetén, 1930-ban újra rendszeres munkába álljon, népszerűsítő és szakelőadásaival, folyóiratával (Erdélyi Múzeum) meg más kiadványaival (Erdélyi Tudományos Füzetek), valamint vándorgyűléseivel szolgálja az erdélyi magyar tudománynépszerűsítés és tudományművelés ügyét. E törekvés az „uralkodó” faj állandó gyanakvása, rosszindulata és támadásai ellenére is sikerült. Az EME nyugodtan nézhet vissza arra az időre, amelyet a kisebbségi sorsban töltött.

A bécsi döntés után előállott új helyzet egyelőre be nem látható változás elé állította az egyesületet. Az államhatalom most már nem ellenségesen áll vele szemben, hanem megértő támogatóként. A magyar tudomány- és még általánosabban művelődéspolitikát látja, hogy milyen nagy értéket jelentenek a Múzeum gyűjteményei és milyen ígéretes az egyesület nyolc évtizedes tudományművelő múltja után a jövő is. E belátásról már tanuskodik az a nagy állami támo-

gatás (évi 100.000 pengő), amelyet az Egyesület a táraknak az egyetem használatára való átengedése ellenében kap. Ez és saját jövedelmeinek felhasználása lehetővé teszi, hogy az EME újjult erővel szolgálhassa legelső feladatát, a Múzeum anyagának gyarapítását és gondozását.

Az Erdélyi Múzeum Egyesületnek az elkövetkező időkben legfontosabb feladata az, hogy Múzeumát, amelynek fenntartására alakult, olyanná tegye, hogy ez büszke tárháza legyen az erdélyi magyarság és általában egész Erdély művelődési értékeinek. E célkitűzésből következik az is, hogy a Múzeumot mihelyst ennek anyagi lehetősége lesz, mint *Erdélyi Magyar Nemzeti Múzeumot* el kell válasszani az egyetem egyes intézeteitől és önállósítani kell. Az önállósítás az erdélyi magyarság öntudatának emelése céljából feltétlenül szükséges. Mikor ebben a törekvésében az Egyesület az állam támogatását várja, nem jótékonyságot követel, hanem kárpótlást kíván azért a hatalmas ingatlan értékért, amelyet – mint előbb is jeleztem – minden ellenszolgáltatás nélkül engedett át az államnak, illetőleg az egyetemnek. Az egyetemnek amúgy sem érdeke, hogy agyonszűfolt múzeumi gyűjteményekkel foglalja el a tudományos kutatás céljaira szolgáló épületeit akkor, mikor a gyűjtemények teljesen különálló múzeumban is rendelkezésére állhatnak. Az egyetemnek érdeke tehát ez az elkülönítés, az egyesületi gyűjtemények önállósítása, de érdeke a múzeumnak is, mert ebben az esetben a múzeumi elvek sokkal egységesebben érvényesíthetők a gyűjteményekben és megvalósítható az az átrendezés is, amelynek a gyűjteményben feltétlenül meg kell történnie. Lehetetlen dolog például, hogy Erdélyben, az élő néprajznak e gazdag területén, a népi életnek csak olyan szegényes, esetleges tárgyakból összeállított múzeumi gyűjteménye legyen, mint amilyen ma a Múzeum, Érem- és Régiségtárának egy eldugott szegletében van. Abban a városban, ahol a sokat ócsárolt huszonkét éves rumén uralom jórészt semmiből, kis részben magyar gyűjtemények el- és megvétele révén egy múzeummá átalakított nyári-mulató helységeiben nagyon szép és értékes néprajzi gyűjteményt teremtett!

A múzeumi gondolat előtérbe helyezése semmiképpen sem jelenti azt, hogy az EME számára csak a múzeumi gyűjtemények gyarapítása, gondozása és bizonyos mértékű újjárendezése, fejlesztése az egyetlen célkitűzés. Az egyesület fontos feladata az intézményes tudományművelés is. Ez az EME hagyományainak megfelelően részben a szaktudományok művelését, részben az eredményeknek a nagyközönség előtt való népszerűsítését jelenti. A szaktudományok művelésében az EME-nek a gyűjteményekre kell támaszkodnia. Legelső feladata az, hogy feldolgoztassa és megfelelő formában kiadassa a a gyűjteményekben rejlő hatalmas nemzeti és tudományos értékeket. Az Erdélyi Múzeum értékeinek ilyen úton is nemzeti, sőt nemzetközi kincsé kell válniok. Első lépés ez a tudományos eredmények népszerűsítése felé is; ez pedig az EME-nek szintén feladatai közé tartozik. Népszerűsítő előadásorozatok és vándorgyűlések teszik az egyesületet igazán megint azzá, ami az alapításkor volt: Erdély múzeumot fenntartó és a tudományművelést támogató társadalmi alakulatává.

3.

A KOLOZSVÁRI I. FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM és az EME viszonyának kérdése az egyetem fennállása óta csak a román uralom két évtizede alatt nem volt nyílt kérdés. Az igaz, hogy ezalatt meg a multból maradt szerződéses viszony tette nehezzé az egyesület helyzetét a magát jogutódnak tekintő román I. Ferdinánd egyetem, illetőleg a rumén állammal szemben. Azonban ma is, mindaddig, amíg az egyetem és az EME viszonya a régi szerződéses keretek között marad, mindig lesznek olyan súrlódási felületek, melyek ezt a viszonyt kedvezőtlenül befolyásolhatják, sőt – ments Isten! – el is mérgesíthetik. Ennek lehetőségét csak akkor küszöbölhetjük ki, ha mindenik intézmény öntudatosítja a maga különleges feladatait. Az EME célkitűzéseit alapszabályai, hagyományos munkája már éppen úgy kialakította, mint ahogy kialakultak évszázadok óta az egyetemek és így a hat évtizedes kolozsvári egyetem célkitűzései is.

Az egyetem mint a nemzet értelmi tevékenységének irányítója, eszményi célkitűzésében elsősorban a tudósképzés céljait szolgálja. Hogy e képzéssel kapcsolatban, vele többé kevésbé párhuzamosan folyik bizonyos gyakorlati tevékenység (tanár-, orvos-, gyógyszerész-, közgazdász-, jogász-, vegyész-, stb. képzés) is, az abból a természetes, sőt egészséges kapcsolatból származik, mely az életben mindig megvan az eszmény és a valóság, az elmélet és a gyakorlat között. E sokszor kénytelen-kelletlennek érzett kapcsolat egyfelől bizonyos mértékű megalkuvásra kényszeríti ugyan az egyetemet a gyakorlat irányában, másfelől azonban lehetetlenné teszi azt, hogy teljes egészében kiszakadjon a nemzet szellemi életéből és mindentől elvonatkoztatott, idő- és térfeletti tudományos kutatók képzésére pazarolja erejét. Az egyetem nem művelhet a nemzet érdekeivel ellentétes, korszerűtlen, környezetet szem elől tévesztő tudományos játékot. Az egyetem tanárainak a nemzeti élet és a földrajzi környezet mai időszerű, a nemzeti lét szempontjából legfontosabb kérdésével kell foglalkozniuk és az ilyen kérdések világos megfigyelésére kell nevelniök a kezökre bízott ifjúságot, a nemzet eljövendő szellemi vezetőit. Az egyetem feladata tehát a tudós-nevelés, vagy legalább is komolyan felkészült szakemberek nevelése. Ebben a tekintetben sem az EME, sem az Erdélyi Tudományos Intézet célkitűzéseivel nem ütközik össze. Bármely egyetem tanárai azonban nemcsak a tudós-, illetőleg szakértő-képzés céljait szolgálják, hanem – eszményi állapotot véve tekintetbe – maguk is önálló tudományos eredmények felfedezői, azaz tudományművelők, tudósok is. De míg a tudósnevelés intézményesen hozzátartozik az egyetemhez, a tudományművelés az egyetemi tanárok és az egyetemi segédtszemélyzet egyetemen kívüli, esetleges és egyéni munkája. Ez az egyéni tudományművelés intézményes, szervezett formában nem valósulhat meg az egyetem keretében (ez különben is az egyetem túlzott és nem kívánatos zárkózottságára vezetne!) hanem csak az egyetemen kívül álló intézményekben. Ezekben az intézményekben az egyetem

tanárai és tudományos személyzete összeköttetésbe kerülhet az egyetem falain kívül dolgozó értékes munkásokkal; a nemzeti tudományművelés így az értelmiségi réteget összekapcsoló szellemi tevékenységgé, tehát a nemzeti összetartozást, a társadalmi összefogást elősegítő művelődéspolitikai tényezővé válik. Az erdélyi magyar életben ilyen intézmény hagyományainál, hogy úgy mondjam, kialakult gyakorlatánál fogva csak egy van: az Erdélyi Múzeum Egyesület. Ennek szakosztályai (1. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, 2. jog- és társadalomtudományi, 3. természettudományi és 4. orvostudományi) szervezetük rugékonyságánál fogva különlegesen alkalmasak arra, hogy szolgálják az erdélyi tudományművelésnek társadalmi állástól, egyetemi tanszéktől és általában minden külső tényezőtől független feladatait.

Az erdélyi tudományművelés ügye nagy mértékben függ attól, hogyan használják fel az arra illetékesek az EME kereteiben készen adódó lehetőségeket és mennyire látják be azt, hogy e lehetőségek felhasználása egyben a nemzeti szellem életének gazdagodását, a nemzet szellemiségi rétegének kívánatos egységesítését eredményezheti.

4.

AZ ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET szervezetében mindkét intézménytől, az egyetemtől és az EME-től is elütő jellegű alakulat. Születésének ideje a bécsi döntést megelőző és az azt követő időszakra esik; megalapítása *gróf Teleki Pál* és *Hóman Bálint* messze távlatokba néző tudománypolitikájának köszönhető. Az Intézetet Kolozsvárt, az egyetemtől független szervezettel azért alakították, hogy Erdély tudományos kutatásának intézménye legyen. Lényege szerint tehát ez az intézmény kutatóintézet. A munka azonban természetesen nemcsak az intézet falai között, hanem rajta kívül, az erdélyi élet egész területén folyik. Az intézet tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, részben az egyetem tanáraiból, részben az arra érdemes magyar tudományművelőkből. Az intézet szervezete még nem alakult ki, munkája, élete azonban már megindult.

E munka kettős jellegű: *egyéni és közösségi* munka. Minden tag végzi ugyan a maga egyéni tudományos kutató-munkáját, de az intézet felettes hatóságának, vezetőinek és tagjainak egyaránt az a törekvésük, hogy az egyéni munka mindinkább tervszerű közösségi munkává alakuljon át, vagyis az egyes területeken dolgozók egymás eredményeit számbavéve, egymás kutatását támogatva vizsgálják az erdélyi életnek tágas területét. E cél elérése érdekében – a tervek szerint – nyaranta egyes vidékeken csoportos kutatást végeznek az intézet tagjai és az e célból meghívott szakemberek. E nyáron például első kísérletül a román többségű Kolozsborsának és a körötte lévő néhány falunak (Bádok, Csomafája, Kide, Válásút) kutatását tűzte ki maga elé az Intézet. E Kolozsvár melletti falucsoport közelségénél és érdekes népi és társadalmi viszonyainál fogva kínálkozott első kutatási terepül. A helyszínre néprajzosok, néprajzi kutatók,

statisztikusok és fajvizsgálók csoportja megy ki. A szakemberek együttes munkája hihetőleg érdekes összesítő képét adja majd e vidék történetének, népi műveltségének és általában jelenlegi helyzetének. A helyszínén gyűjtendő és a levéltárakban, könyvtárakban, valamint más gyűjteményekben felkutatott anyagot éppen úgy önálló, egységes munkában, vagy egyes tudományszakok szerint külön kötetekben, dolgozatok alakjában adja ki az Intézet, mint az ezutáni években végzendő kutatások anyagát.

Az Erdélyi Tudományos Intézet nem pusztán a szakemberek munkáját támogató és eredményeiket közzétevő kutató-intézet, hanem a nyári munka és az azt követő feldolgozás idején az egyetemen növekedő fiatalságnak is tudományos gyakorlati lehetőséget nyújtó intézmény is. Az intézethez kinevezett egyetemi tanárok ugyanis segéd-erőként kiválóbb tanítványaikat is kiviszik a nyári munkára és úgy mutatják be az egyetemen elméletben elsajátított kutatómódszerek gyakorlati alkalmazását. Ugyanígy az anyag feldolgozásának tartama alatt a feldolgozás módszertani fogásaival ismertetik meg az arra hivatottakat. Másfelől azonban érintkezik az Intézet munkája az EME-ével is, mert történeti jellegű kutatásaiban az EME gyűjteményeire támaszkodik és segíti az egyesületet még feltáratlan tudományos értékei közkinccsé tételében. Az egyetem és az Intézet között a személyi kapcsolatokon túl a tudományművelésre való nevelés, az EME és az intézet között a kölcsönös egymásrautaltság biztosíthatja az állandó egészséges viszonyt.

Természetesen felvetődik annak a kérdése is, hogyha a feladatok némiképpen el is választhatók és a feladatkörök meg is határozhatók, a három intézmény magasabb szempontból azonos célt vizsgál: az erdélyi műveltség tudományos vizsgálatának, illetőleg a vizsgálat lehetségesítésének ügyét. Nem kell elfelejtenünk azt sem, hogy az erdélyi tudománypolitika szempontjából annyira jelentős három intézmény egészséges viszonyát veszély nem fenyegeti. Ha ez intézmények mindenike betölti a maga feladatát, az erdélyi tudományosság az elkövetkező években olyan munkát végezhet, mely az egyetemes magyar tudományosság számára már a tudományos munka szervezettsége szempontjából is jelentős tanulságokkal szolgálhat. Pillanatnyilag úgy látszik, hogy a külső körülmények miatt az elmúlt harmadfél évtized alatt lehanyaglott erdélyi tudományművelés nemcsak új erőre kap, hanem módszerben, szervezettségben és szempontokban is megújulva, megerősödve szolgálja Erdély megismerésének ügyét.

Remélhető, hogy a régi, nemes erdélyi hagyományokon elinduló tudományos munka az igazság keresésében is nemzeti marad anélkül, hogy nemzetieskedővé, elfogulttá válnék. Nemzeti lesz abban, hogy fáradhatatlanul keresi a magyar népiség nyomait a történeti Erdély területén, sőt azon túl is, és pártatlanul elfogulatlan akkor, mikor megállapítja a többi erdélyi nép szerepét is Erdély anyagi és szellemi műveltségének kialakításában.

DR. SZABÓ T. ATTILA.

E S Z M É K   É S   E L V E K

VÁLTOZATOK SZÉKELY KESERGŐKRE

VALAHÁNYSZOR RÁDÖBBENT A MAGYAR (vajmi ritkán tette), hogy egy-két óriásléppel hátra van maradva a nemzetek szakadatlanul porzó versenyében, majd hosszú töprengés után kikapogatta: hogyan lehetne rövidezen, több legénykedéssel, mint hevenyészett készültséggel pótolni a mulasztást, növelni esélyeinket, minden esetben fel kellett sikoltania: „már szinte lehetetlen”. Csak akkor lehetne szépíteni a hibán, ha az élen haladók feladnák a viadalt. Természetesen ez reménytelen számítgatás. Mert, ha egyik kidőlt az élről, a másik ugrik elő, az viszi tovább a haladás szent tüzét. A helyezésemben változás történt: az elsőből második lett, a másodikból első, de mi, a harmadik, változatlanul a küzdelem második vonalában maradunk. Vigasztalásunk mégis van, s ha nincs, hát keresünk abban, hogy a mögöttünk levőkhöz mérjük helyzetünket. Európa merész vendége, aki hivatlanul is helyet mert foglalni a fehér műveltség csatarendjében s aki hosszú időközön keresztül vezető őrhelyen állott, ma úgy tesz, mintha viszonylagos haladásával meg volna elégedve. A szellemi ember hajszolja, biztatja, keseríti, önérzetében bántja, tanítja, példát állít eléje, hadd szégyenüljön meg, ösztökéli, mindent elkövet vele, csak hogy nagyobb teljesítményt csikarjon ki belőle, azokkal buzdítja vetélkedésre, akik most törnek az éltre.

Sok körülményben keresték már magyar késések okát s legkülönbözőbb viszonyokban vélték megtalálni. Keresték vérünkben, meotiszi örökségünkben, Etelközben, Vereczke útjában, a Lech-mezőn és Bizáncnak Botond csatabárdja alatt beszakadt kapui előtt. Keresték Koppány táltosainak feldúlt oltárai körül, a Mohi-pusztán, Mohácsnál, a majthényi-síkon és Világosnál. Mindenütt keresték, amerre valaha csak portyázott a magyar, a lovas ijásztól a gépfegyver osztáig. Mindig külső tényezőkben kutatták az okot. Nem találták, nem találták. Mivel semmi vitathatatlan magyarizációt nem találtak sorozatos késedelmünkre, ismét a magyariakat helyezték görcső alá. Tüzetes vizsgálat után, ma azt vélik a magyar írástudók, hogy a bajok csiréje mégis csak bennünk lappang. Diadalmasan ujságotlák, hogy megtalálták a „morbus hungaricus” kórokozóját. Nem a turáni átok ez, (ami nincs is), nem az, hogy „két török közt egy hazaért” kellett végvárakban vitézi életet élnünk, míg mások otthon ültek, céheket alkottak, betűt faragtak, isteni színjátékot írtak; nem is az, hogy kétfejű sast szolgáltunk a magunk oszthatatlan létérdeke helyett, sőt annak ellenére; nem is az, hogy „vitam et sanguinem” kiáltással feleltünk a „divide et impera” jelszavára; nem az, hogy „viribus unitis” volt a miatyánkunk, noha ez a két szó sok elfecsérelt

magyar vérbe került. Nem ez a legnagyobb magyar mulasztás. Hisz arra való a könnyű lovasság harci modora, hogy a már elvesztett csatát is legalább döntetlenre vívja. *Abban van a hiba, hogy nem vagyunk képesek olyan maradéktalanul kifejezni erőnket, amint azt a bívárhajók és páncélkocsik korába átmentett hősiség megköveteli.* Valahol hiba van a hálózatban, valahol nem működik a közvetítő vezeték. Ne kerüljünk, mondjuk ki magyarul: *ott a baj, hogy a magyar nemzet fogalma nem takarja a magyar népet.* Társadalmunk tarka, mint a katonák terepszínű sátorlapja. Vízszintes síkban, élesen megkülönböztethető rétegekre hasadt s ezek annyira laza szálakkal vannak egymáshoz fűzve, mintha nem tartoznának egy helyre, csak egy nagy szeszélyes kéz válogatás nélkül rakta volna egymás fölé. Osztályokról is csak bátoritanul lehet beszélni nálunk. Az osztály fogalma lelki összetartást is jelent. Inkább csak szervezetlen csoportokról, szintmagasságot jelölő rétegekről beszélünk, ha a korszerű államépítmény ilyet is ismerne.

Ha mégis három nagy körnek ismerjük el a magyar nemzetet, melyeken belül az inkább megférő. elemek helyezkednek el, akkor egy kis elnézéssel három fogalom alá lehetne csúsztatni e körökets népi, polgári és értelmiségi volna e három. A megjelölés azonban kissé zavaros, mert – a népitől eltekintve – tiszta határokat nem vonhatunk a rétegek között. A polgári magyarul valójában csak kispolgári, de magában foglalja a másutt értelmiségieknek nevezettek nagy tömegét is, akiknek a szellemi vezetéshez – önhibájukon kívül – semmi közük. A társadalomtudomány magyar alkalmazásában inkább középosztályról lehet szó (középen elhelyezkedett vagy középre lökött osztályról), mely felszívja a munkást is, iparost és kereskedőt is, a szóhoz nem jutott hivatalnokot is. A belső rokonság kirívó hiányának ellenére, pusztán külső jegyek alapján mégis összetartozónak tekintjük ezt a réteget, noha magunk is csodálkozunk, hogy a cinkoságon, a közéletből kivertek nemes bosszúján kívül vajjon mi tartja össze. A fölöttébb lebegő értelmiségi rétegnek nincsenek egyetemes értékű, csálhatatlan bélyegei. Értelmiségi a magyar úr is, az ivedfutott s a magyarrá ijesztett nagytőkés is, a szabad pályákon vadászó is, éppen úgy, mint aki műszerekkel pepecsel, vagy tintába mártott tollal figyeli a magyar sors kibontakozását.

A három réteg azonban – kárunkra – nem csupán sajátos lelkiséget, szektába nyomorított magyar tanokat, de három külön vércsoportot is jelent. Míg a lovas, kardos, honfoglaló magyar ivadéka a földhöz lapulva tekintget fel a magyar élet ormai felé, hol dacosan, hol keserűen, a magasabb állványokon idegen mesterlegények hamisan dudolgatják a magyar dalokat. Minél magasabbra hágnak a lépcsőn, annál hígabban találjuk a magyar vért, annál könnyebbnek a magyariságot, súlytalanabbnak a magyar jelentést. Minél több az európai ismertető jegy benne, annál kevesebb a magyar. Így értelmezik a haladást. Mintha azonos volna sajátságaink levetkőzésével. Mintha a magyariság ünneplő ruha volna, amit nem illik hétköznap is viselni.

Röviden felelünk. Álláspontunk világos. *Ha nem is helyezkedünk a vérség kizárólagos jogaira, mindenesetre tehertételnek kell elkönyvel-*

nünk minden olyan keveredési folyamatot, ahol a magyarrá hasonítás (asszimiláció) magyar erőket köt le és von ki a nemzeti tartalék rendelkezése alól.

A tudományos társadalomkutatás mai szemlélete még a középosztályt tekinti a nemzet gerincének. Az irányítás az értelmiségé ugyan, de a nemzet terheit a középső rétegek viselik. *A magyar középosztály ellenben, melynek a magyar nemzet terheit kellene viselnie és a magyar műveltséget kellene természetes életközegének tekintenie, szervesen nem tartozik a magyar fajtához, mert származásában komoly százalékban idegen. Nem természetes úton jött létre, nem történelmi erők paskolták osztállyá, nem teljesítmények, új feladatok szülték, mint más nemzetek „harmadik rendjét”. Másutt a legalsóbb társadalmi szinten támadtak magasabb igényűek, akik birtokba akarták venni mind, amit a lehetőségek felkínáltak, sőt kiverekedni azt is, amit nem kínáltak fel. Nálunk egy csúnya hűbéri rontás mérhetetlen messzeségbe lökte egymástól a magyar föld megoldozóját és a magyar munka hasznélvezőjét. A szédületes szakadék kitöltésére hivatott középosztály már nem is jöhet létre olyan módon, hogy a Dózsa György óta duzzogó két réteg közös érintkezőpontot keresett és talált volna. Könnyebb helyzete volt az idegennek, mert nem kellett felejtene, megalkudnia, megbocsátania, fenntartással közelednie. Igya tátongó résbe jórészt idegen, vagy rosszul magyarult elem, úrral komázó hordalékréteg rakódott le. Beszélni megtanult ugyan magyarul, de gondolkozni soha, érezni annál kevésbbé. Ebbe a magyart kettéeszítő, alaktalanul gomolygó tömegbe észrevétlenebbül vegyülhetett a magyar is. A lezüllött magyar úr is behullott ugyan, a kiemelkedő paraszt is feltornászhatta magát, ha az ármányos közelharc nem keserítette „eb ura fakós” magyar „belvillongóval”. Erkölcsi deresre húzhatta urait, de azon túl csupán a *belenyugvást* választhatta osztályrészül, ha a magyar élet egy szálát nem akarta eltépni magában, vagy külföldre menekíteni, idegen fajnak ajándékozni.*

Valahányszor cselekvési kényszer és faji bánat tette ösztökélte a magyart, a végrehajtást mindig a még le nem ülepedett eszmevilágu középosztályra kellett bíznia, mert az sajátította ki a magyar fajta szellemi előharcosának jogait. Nem értette a magyar törekvéseket. Sután állott a magyar célkitűzések előtt. Nem értette a magyar hangot: sem a futó örömet, melynek gyökerén lent a mélyben, zokogás rágott; sem a jól-rosszul leplezett bánatot, melyet csak egy fojtogatott fajta érezhet, felülről nézve ezt a szép világot, ahonnt ki akarják marni. A magyarul kimondott szót sem értette át. Hogyan érthette volna az álmot, a titkos óhajt, melyet nem lehetett kimondani, megvitatni. *Vannak olyan veszedelmek, mikor nem szabad végighor-doznunk a véres kardot az országban, de a magyarnak értenie kell a szóból akkor is, ha barátság, előzékenység, bírálat vagy szitok is van mögé rejtve.*

Ezért sikkadtak el a szép magyar fohászzkodások. Ezért maradtunk nagyobbbrészt ígéret Európának. Ezért szorongtunk a ránk irányított fegyvercsövek előtt. Vannak pontjaink, ahol rést lehet ütni a dunai utak őrtállójának várán.

SZÉTTAGOLTSÁGUNK IDEJÉN, a parancsolt béke megtéptetése alatt kijártuk az új magyarság magas iskoláját. A hallgató emberek fölényével figyeltük a körülöttünk zajló, zszibongó, merőben idegen közéletet. Sem tartalmához, sem formájához – ez utóbbihoz részben az ők akaratukból nem volt közünk. Egy magától összeomló, bűneiben is kisszerű államszervezetben tapasztaltuk kézzelfoghatóan, hogy *a társadalom, mely nem természetes úton jött létre, nincs annyira alátámasztva, hogy a rázúduló csapásokat elhárítsa, vagy legalább elviselje.* Eszmei síkon mozgó tételeinket egy nemzetinek nevezett eszmény példátlanul gyors összeroskadása edzette gyakorlati igazsággá. Felelőtlenség a nép hitkereső áhitozásával visszaélni, porlandó bálványok szolgálatába állítani, mialatt nemzeti értékek s egyben egyetemes emberi kincsek kallódnak el. Önmagát megbosszuló vétek s részletigazságért fogni fegyvert, mikor a teljes igazság is kivívható.

Megriasztott kis nép vagyunk, – mondják s bántóan éles hangsúlyt tesznek parányiságunkra, mintha ezzel egyúttal az élethez való jogainkat is újra akarnák adagolni. Nem singgel mérik az embert, nem számmal fejezik ki a nemzet nagyságát. Nem tudjuk felfogni és nem is vagyunk hajlandók bölcsen mérlegelni, hogy miért volna olyan szörnyű bűn ragaszkodni a léthez, megmaradáshoz, sajátos hagyományainkhoz ebben az arányszámozott, életeres, kenyérjeggyel ésszerűsített (racionalizált) vén Európában. *A magyar faj önvédelme ott kezdődik, hogy kitartóan siketek maradunk minden sugallat iránt, ha félreállásra int, helyünk átengedését tanácsolja.* A magyar ember csak a saját szive dobbanásától kérjen tanácsot, a belülről jövő hangban és józan ítéletében bízzék csupán, valahányszor a maga sorsának intézéséről van szó. A tanácsnak akkor sincs nagyobb súlya, ha nekünk adják, mintha mi adnók másnak.

Kisebbségi hadállásainkban is tudtuk, hogy a mélyről felbugyogyanó magyar életigenlés biztos választóvize a magyar vérből merített vezetőréteg lehet. Akkor azonban a fontolgtáson és tudomásulvételten túl, egyéb lehetőség nem kínálkozott. Ésszerűtlen lépés lett volna magyar nevelésükben rendre utasítani azokat, akik már csak a magyar élet peremén szorongtak, kitéve az elsodródásnak és szétmorzsolódásnak. Egy bizonyos csoport, mely 67-ben akkora zsvajt csapott magyarságával, átmenetileg ismét lármássá tette az erdélyi magyar közéletet, figyelésre kényszerítette a magyar szellem járőrét: most tűnik ki a magyarrá lényegülés igazi értéke, most dől el a kérdés, hogy melyik győz, ha a nyelv és érdek kel viadalra. A magyarság nem avatkozott bele. Az a csoport függetlenül döntött magáról. Joga volt hozzá. És nem minket választott... Felszisszentünk. Ehhez nekünk is jogunk volt. Fájt, mert két dolgot élesen, elkenhetetlenül leszegezve láttunk ezálta. 1. *nem csupán számban foglalkoztunk meg, hanem eggyel több szakaszon kellett készülnünk a védelemre;* ismertük a lélektani törvényt, mely az ellenséghez hunyászkodott régi bajtársat, aki ismeri házi gondjainkat, – bár indokolatlanul – engesztelhetetlen és veszedelmes üldözőnké teszi; 2. *nem hunyhattunk többé szemet az előtt, hogy ezek nem tartották érdemesnek tovább viselni az állami keretek nyújtotta előnyöktől megfosztott puszta magyar léte.* Kissé megcsaltnak éreztük magunkat,

mint akit rászednek. Úgy véltük, hogy *a magyar élet, a magyar lét anyagi érdekektől függetlenül is elég érték arra* (így vallották egykor a fülünkbe), *hogy a közénk kívánczozott, kérekedett és lopakodott elemeket közöttünk megtartsa*. Komolyan vettük, hogy aki egyszer magyarnak tudja magát, erőszakot követne el egyéniségén, ha aztán álláspontja felülvizsgálására gondolna. Komolyan hittük, hogy ilyen gondolatra soha egy magyarrá mázolt sem vetemedhet, hiszen ez ellenkezik a tökéletes áthasonulás tényeivel. Tévedtünk. Vagy egyik, vagy másik hazugság volt s vagy nem voltak magyarok akkor sem, midőn esküdöztek, vagy nem lehetnek soha románok, tótok, vagy rácok, csak azok, amik különböző szavak és színek alatt is mindig voltak. Készerűen meg kellett győződünk, hogy *a puszta lét határáig visszavert magyar élet csak nekünk érték s csak mi találunk igazolást annak türelmes viselésére*. Ilyenkor utódjainkért élünk, nem pedig magunkért.

Nem örvendtünk ennek a felfedezésnek. Kemény megpróbáltatás elé állított akkor, midőn minden kis idegszálunkra szükség volt. De belőle született meg a második megállapítás, mely a következtetés szigorú láncolata szerint így kezdődött: „tehát”...

TÜRELMETLENSÉGGEL NE VÁDOLJANAK. Se azzal, hogy gyökeres módszerekkel ki akarjuk elemezni magunk közül mind, aki nem Árpáddal jött. Ne vitassák el tőlünk a jogot, hogy a beállott tényt utólag megállapítsuk. Ne is fájjon. Ez csak a második lépés, a felelet. És csak nekünk szól, házi használatra való. Az első lépést azok tették meg, akik sülyedő hajónak vélték a magyarét és cók-mókjaikkal együtt sietve kiugráltak belőle.

Létjogában senkit nem támadunk azzal, ha egyszerűen és érzelmeiktől mentesen megállapítjuk, hogy a sietve magyarrá mázolt, de a természet szent törvényei alapján bensőleg mindig távolinak maradt idegen – kevés kivétellel – csak „konzumál” a magyar életformában. Zavartalanul és követelőzve élvez minden kis előnyt, a mi magyar életünk tartozéka. Ugyanakkor felborzolódnva utasítja vissza felhívásunkat, ha áldozatot is kérünk tőle. Ő áldozzon, ő? Mondjon le? Miért? Ez a „miért” minden megmagyaráz. Világosan utal a bajra. Mert baj van, ahol magyarázkodni és indokolni kell a közösségen belül. Mi történik akkor, ha egyszer, egyetlen egyszer nem lesz idő magyarázkodni, meggyőzni, könyörögni, fenyegetni? Nem vitás. Az, hogy az egyednek sejtelve sincs, mit kellene nyomban és önállóan tennie.

Megnyugtatónak egyáltalán nem nevezhető a tény, ha egyeseknek nem fáj a magyar fájdalom. Egy nemzet jajgat és sikong, egy nép pusztítja magát ott lent, fajtagondban. De hol van az a magyar felelősségérzet, mely tüstént cselekvésre lendülne? *Magyar előidőkben csak a végek voltak veszélyben. Ma az egész magyar élet egy nagy hadiszínpad (talán egyelőre?) mögöttes területévé vált. Idegenek rohánják meg a földrajzi és szellemi értelemben vett magyar gyepüket.* Válogatott fegyverekkel, súlyosnál súlyosabb faltörökösökkel támadnak bástyáinkra, hogy bezúzzák és így összébb hurkolják a magyar nyelv és a magyar műveltség mesgyéit.

Ezért akarunk népi gyökerű középosztályt. Ha a mai középosztály gyökereit nem lehet leereszteni a népig, akkor *szivesebben vesszük a frissen szárbá szökő népi hajtást, mely már fent, a nemzet egyetemes mozgalmi síkján bontja ki virágját.* Nyitva hagyjuk a kérdést: két társadalmi rétegre van-e szükség, vagy háromra az egyensúly végett. Ez a magyar írástudók dolga. Mi csak magyar életet akarunk, melynek alapvető feltétele a magyar értelmiség selejtezése. Nem elég pusztán követeléseket állítani fel. Minél hamarabb meg kell teremteni azt a közhangulatot, mely színmagyar középosztályt sürget, legalább ott, ahol gyorsan és megrázkódtatás nélkül keresztülvihető: a Székelyföldön.

SZÉKELY KISVÁROSAINK „polgársága” izgató képet nyújt a kutatónak. Összetételében alig tisztább, mint másutt. *Magvát a faluból, földből kiszorult székelyek alkotják ugyan, akik hallatlan rátermettséggel és bámulatos gyorsasággal tanulták meg a kisipar és a kistéleü adás-vétel szertefutó érdekszárait és hivatási huncutságait.* Már egész sor derék ügyvéd-, orvos-, mérnök-, tanár-, de főképen tanító- és papnemzedéket adtak a gypüvédő nemes kis népnek. De a tartóoszlopot sűrűn körülfozták a kiolvashatatlan származású elemek, akik gyanús mellézköngékkal szólják a magyar szót és hátsógondolattal hiszik a magyar hitet. Nem keltene feltűnést a mai túlzó világban mikor szélsőséggel ellensúlyozzák a szélsőséget és külső veszélyre külső menedéket keresnek, – ha galíciaiak, cseh trombitások és Bach-huszárok kerülnének magyar megvilágításba. Csupán előzékenységéből és a tárgyilagosság vitán felüliségének megőrzése kedvéért mellőzzük a neveztetést. A tény akkor is változatlan, ha az úrlapon kitöltetlenül hagyjuk a nevét, akire vonatkozik.

A székely kisvárosok viselkedése még így is bebizonyította, hogy *a gazdaivadékokból iparosult kispolgárság kibírja a hét inséges magyar esztendőt is.* A kisebbségi sorsban, az államhatalom egy intésére, megszűntek az életlehetőségek, bedugultak a pénzforrások s Székelyország mostohább helyzetbe került, mintha a Vadnyugaton lett volna ott legalább fegyverrel védhette volna magát a haramiák ellen, míg itt egy féltékeny rendszer törvényen kívül helyezte s aztán rászabadította pénzéhes hajcsárait, felruházva az államhatalom tekintélyével. (Fegyveres tekintélyre gondolok. Ilyen, legalább befelé, eleinte volt). A székely „polgári rend” azonban elhatározta, hogy helyén marad. Összeszorított fogakkal, hadbíróság, szurony, engedélyvesztés és tetézett adóteher árnyékában is oltalmazója, tanácsadója és vigasztalója maradt a kis népnek.

MAGYAR ÚT MA AZ LEHET nálunk, mely megnyitja Jákob létráját, magasba vezető ösvényeken visz, *hol ki-ki annyira hághat, amennyi ereje van.* A földből kiszorult háziipari ezermesternek kisiparossá kell lennie. A bolti szolgából üzérkedő, nem elvetélt életű, leronyolt reményű proletár. A kisiparosból és kiskereskedőből harmadik nemzedékben megszületik majd a romlatlan agyu, friss idegü magyar vezetőréteg, mely eget kér magának. Ha a társadalom fejlődésében nincs ugrás (sem pénz, sem származás révén), az új

magyar társadalom minden egyes pontja szilárdan alá lesz támasztva, hiszen az alsóbb rétegek feszítőerején nyugszik.

A nemzetgazdasági élet korszerűsítése amúgy is elég gondot okoz. A Prahova és Dembovicza völgyének iparvidékein és általában a kőolajfinomító telepeken lehet jól megfigyelni azokat a lelki zavarokat, melyeket a gépesítés átmenet nélküli bevezetése okoz, közvetlen közelsége révén, az addig bontatlanul ősi parasztfelfogásban és életvitelben. A kelet európai méretekre szabott, de amerikai ütemű gyáripár kezdetleges egyszerűségben lepte meg a román falut. A termelés villámgyors átnyergelése még eszmei előkészítésre sem engedett időt. A gép rohamos térhódítása hamar kivetette egyensúlyi helyzetéből a román paraszti élet rugalmasabbnak vélt alapjait.

Biztató jelek vannak arra, hogy fölösleges aggodalom volna a székely falut hasonló veszélytől féltetni. A magyar élet lüktetésén messzire kívül eső részek népe csak elvándorlás esetén kerülhet váratlanul szembe a géppel. *Nem volna előnyös a nemzetre, ha a kikerülhetetlen – így mondom: kikerülhetetlen – iparosodás során az észszerű vonalvezetéssel nem egyező igényeket fecskendeznének titkon a székelybe,* ceruzával papírra vetett kultúrpolitikai tervek helyett mérész és egyben kalandos lidérckergetésre biztatnák; ha a felszabadítást most úgy értelmeznék, mint akik szlovákká betegítették a szorgalmas tótót.

Ha komolyan készülünk új ezredévekre, akkor még nem késő, soha sem késő szervezkednünk. Heverő kincseinket úgy kell tekintenünk, mint amiket sikerült eddig tárolva tartogatnunk nehezebb időkre. Hegyeinket erdőrengetegek borítják. Havasi legelőink önként kínálják a tervszerűen megrendszabályozott állattenyésztés ezer lehetőségét. Széles tere nyílik az állati termékeket feldolgozó iparnak. Sebes vízű folyócskáink mellett az üzemek egész sorát lehetne beállítani a fa ipari megmunkálására. Messze földön ismert ásványvizeinket kereskedelmileg nagyszerűen ki lehet használni. Fürdőinket, svájci szabású üdülőhelyeinket bel és külföldi vendégforgalommal népessé és keresetté lehet tenni. Természeti csodáinkat a képvetítő berendezések révén közkinccsé lehet tenni s ezáltal kereseti lehetőséggé varázsolni. Kincsek hevernek a föld színén, kincsek a föld gyomrában. Só, gipsz, arany, ezüst, vas, szén, bauxit, földgáz és kőolaj vár arra, hogy az új állami életre berendezkedő magyar kinyújtsa a kezét utána. Még nem is említettük a fejlett cserépipart, a különböző színű és minőségű anyagot, a világhírű székely aragonitot, a szárhegyi márványt, meszet, miegymást. A villamosításnak olyan lehetőségei vannak, hogy egy svéd – mondjuk – sírva fordulna el tőlünk eddigi mulasztásainkért. A papírgyártást, a gyapju-, len-, kenderszövőipart csak el kellene indítani. A gyümölcsfeldolgozó és malomipart már nem is sorozzuk ide, hogy kíméljük a magyar képzeletet. Ilyen szempontból ejtjük el itt a háziipari bőrcserzés, művészi fafaragás, taplódíszmű-áru, ácsolás, szövés-fonás, csipkeverés, és himzés megemlégtetését.

Gazdagok vagyunk, olyan gazdagok, hogy fulladozunk kincseink özönében; olyan gazdagok, hogy nem tudjuk, mit kezdeni velük. És olyan siralmasan szegények ezen a gazdag hagyatékon!

MAGASABB FALUSI ÉLETSZINVONAL volna a célszerű gyógyír. Gyökerestől kimetszeni az elszármazás és kivándorlás folyamát, elejét venni a frissen megismert születéskorlátozásnak. Nincs elég magyar a földön, akivel veszélytelen magyar életet lehetne teremteni, – mondják s úgy is van. Mégis igen sok van egy helyben, ha állhatatosan kitartunk a mai létforrások mellett. A földhöz, területhez és ásványi kincseinkhez, kihasználási lehetőségeinkhez mértén nincs népfölösleg a Székelyföldön. Csak a mostani gazdasági élet méreteihez szabva van. S van, tagadhatatlan. Meg kell nyitni a föld gyomrát, melynek kincseit századokon keresztül vérezve, pusztulva védte a nép. Nem tudta, hogy létén és becsületén felül, krö-zusi kincseket, nemzeti vagyont védelmez szebb jövőt érő fiai számára.

Gép kell nekünk, gép, mely kevesebb munkát igényel és több embert eltart. *Gépkultúra kell nekünk, hogy egy négyzetkilóméternyi magyar televényen legalább kétszáz magyar lélek dicsérje az Urat.* Ha a magyarlakta területeket kiterjeszteni nem lehet, ha a szomszédos szpora népektől nem bírnak teret csikarni ki egy még nagyobb szaporulattal, ha a megszígyonyozott európai lélek háborgása nem enged békében élni minőségi többletünk érvényesítésére s ha ezzel szemben mégis gyarapodni akarunk, akkor csupán egy út van még nyitva számunkra a termelés észszerűsítése, a munkamegosztás át-csoportosítása a népsűrűség emelhetésének érdekében, a magyar élet belterjesítése, a javak olyan elosztása, amely mellett nem esik csorba a munka becsületén. *Ha már nem nyílik alkalom vízszintes növekedésünkre* (terjeszkedésnek nevezik) – ami egyébként egy időre esik a a népek hőskorával, a feszítő erőfölösleg fegyveres értékesítésével – *akkor úgyszólván függőlegesen kell gyarapodnunk:* magas műveltségben és mély gondolkozásban, szellemi készültségben, fajerősítésben, társadalmi berendezésben, intézményes fajvédelemben, anyag- és értékelosztásban s mindezzel nem utolsó sorban a népsűrűséggel.

Itt azonban a legutóbbi időben olyan módszertani melléfogások mutatkoztak, melyek alkalmasak arra, hogy az egész hadjáratot vakvágányra tolják. *A nemkívánatos idegennek nem a pénzét kell elvenni, hanem a munkahelyét és jobban csinálni, mint ő.* Nem a jövedelmét kell körülmetélni egy nem mindig magyar, csak keresztény részére, hanem helyettesíteni kell szakképzettebb, lelkiismeretesebb, jártasabb, megbízhatóbb, áldozatkész magyarral. *Azé az ország, akié a föld, szerszám, műszer és a toll.* Csak így lehet a magyar elem uralkodó ebben az országban, még akkor is, ha egyszer-egyszer nem is kormányoz. *Elvégre az egész magyar nép nem lehet kitartott saját hazájában,* erkölcsében és munkaszeretetében megfertőzve egy rosszul felfogott és gyatrán végrehajtott új honfoglalás jelszava alatt. A szentistváni gondolat alapja a becsületes együttműködés, semmiképen sem az asszimiláció olyan elemekkel, melyek az életért nyugtalan lobogással égő magyart vérében támadják meg.

NEM ARRA SZÜLETETT A SZÉKELY, ez a tiszta beszédű, tiszta észjárású pompás magyar fajta, hogy cselédsorban éljen. Azzá csak később tették. Nem hiszünk sorsszerűségben, eleve elrendelésben, semmi új babonában. Nem törvényszerű, hogy földünkön min-

denki busásan éljen, csak éppen az ösfoglaló legyen kénytelen elvándorolni onnan, idegen kenyérre, idegen szóra. Miért kellett a székelynek messze vidékre vándorolnia zsellérnek, fadöntőnek, kőtörőnek, bányamunkásnak, a Barcaságra menni állatgondozónak szász gazdaságokba, Bukarestbe szobalánynak? Ki tudja, ki tudja? Ott hon már nem volt egy darabka kenyér a számára. Idegenben is nélkülöz, amellet, hogy elkallódik, elvesz. De otthon nélkülözni sem lehetett volna, csak meghalni szép csendesen.

Itt van a századokon átmentett művészi érték. Megcsodálják, megdicsérik, össze is gyűjtik néha, nagy kőházakba halmozzák. *De arról még nem gondoskodott senki, hogy ez a tudattalan roppant erő amit a külső jegyekbe fojtott élet jelent, állandó együttthatója legyen a pezsdülő magyar életnek.* Meg kell nyitni a duzzadó erők zsilipjeit, hadd folyjanak belé az új magyarság áramlatába. *A népi művészetnek készen kell állania arra, hogy adott pillanatban az egész nemzet magára ölthesse s így védekezzék az ádáz támadás ellen.* Így lenne igazán azzá, aminek különböző alakban már annyian álmodták s magyar közkinccsé.

MILYEN EGYSZERŰ VOLNA most elkezdeni! Váratlanul azt mondani, hogy ami volt, elmúlt. Most új életet kezdünk. Nem hánytorgatjuk fel a multat. Milyen egyszerű volna ma elkezdeni! Talán csak annyiba kerülne, hogy a munkás holnap megújult erővel venné fel a kalapácsot, a földműves nem csak szeretettel, de kilátással hajolna az eke fölé, az író kevesebb kétséggel nézne szembe a virradattal. Akkor is nagyjából minden úgy történnék, mint most s volnának sápadt irnokok, olajos munkások, kövér kereskedők, kapzsi kisemberek, volnának szegényebbek, gazdagabbak, beérkezettek és ostromlók. De a lényeg mégis más volna. Ma nem mernek az emberek. Valamire várnak, valamit lesnek. Majd holnap, addig hátha valami közbejön. *Nem kötelezik el magukat, nem lendülnek munkába, nehogy eljártsszák esélyeiket egy holnap hatalmasság előtt.* Ma nem csinálhatunk semmit. Nem tehetjük ki magunkat annak a veszélynek, hogy a ködből és várakozásból kipattanó valaki utólag hibát találjon bennünk. Csak odatesszük a vállunkat, kiáltjuk teleszájjal a „hé, rukk”-ot, de nem emelünk, mert hátha holnap le kellene tagadnunk, amit ma teszünk.

Mi ez, ha nem... a bátorság megfogyatkozása? (Majdnem gyávaságot mondtam).

A magyar felelősségérzet legsürgősebb tennivalója csak az lehet, hogy viharállóvá erősítse a magyar föld megszállva tartóját, a magyar parasztot.

Nem tudni, milyen politikai divatok következnek. Azt sem, hogy kedveznek-e vagy ártanak nekünk. Annyi azonban bizonyos, hogy elszállt az idő, mikor politikai pótanyagokkal is ki lehetett elégíteni a székelyt. Visszavonhatatlanul vége a kornak, mely magyar jeremiásokat termelt, hogy alanyi költészetet sírjanak róla, nem egészen érette. A székely nép új élet kapuját döngeti. Hogy be tudja-e rugni a kaput, az attól függ, lesz-e elég vértanuságra is kész hőse.

M E T A M O R P H O S I S T R A N S Y L V A N I A E

„Semmi sem új olyan értelemben, hogy ne legyen előzménye és semmi sem olyan régi, hogy ne legyen következménye, mégis vannak a világtörténelemnek momentumai, amikor a folyamat gyorsul és amikor több joggal mondjuk, hogy új a kialakulás, mint a világtörténelem más időszakában” – Gróf Teleki Pál 1940. december 3.-án a képviselőházban elmondott beszédéből.

ERDÉLY legutóbbi nagy változása, amely az 1940 augusztus 30.-i bécsi döntés alapján hajtott végre, – az Erdélyt kettémetsző politikai határ következtében, – eddig soha fel nem bukkant új kérdések tömegét vetette fel mind erdélyi, mint általános magyar viszonylatban. Nemcsak a gazdasági, közlekedési, népességi és egyéb, a politika anyagi részét kitevő kérdések halmazára gondolunk, amelyek tárgyalások és cselekedetek során végül is megoldhatóak vagy meg nem oldhatóak, hanem gondolunk elsősorban arra, hogy az új határ Erdély történeti, politikai és hagyománybeli egységét éppen úgy kettévágta, mint, ahogy lemetszett egy jelentős részt a Kárpátok medencéjének egészéből is, aminek következtében a trianoni problémák változatlanul fennmaradtak. Erdély három nemzete: a magyar, a német és a román, most megoszolva, hatféle magatartást kell tanúsítson az új helyzet kényszere következtében. Kérdés, hogymennyiben és miként tud ez a hatféle magatartás végül is és mégis erdélyi maradni. Hol és milyen módon képes érvényesíteni hagyományait, és szellemiségét önmagával szemben és minden irányban. Számunkra, akik az anyagias világszemlélettől menten értjük, hisszük és éljük a történelmi hagyományok valóságát, az országhatárok elhatározó jelentőségét, akik az államban nem a legfőbb fogalmat, hanem nemzeti létünk mechanizmusát és népi életünk törvényes kereteit látjuk, akik mindég értékelni és felhasználni tudtuk a genius loci-t, a leg súlyosabb kérdések felmerülését jelenti az új változás. Mert hisszük és valljuk, hogy Erdély Erdély marad, de hová fog vezetni kényszerűen hatféle értelmezése és miképpen illeszkedik be az új Európába minden következményeivel az új határ?

A kérdésnek gyökere ez! Túl messze vezetne – és miután mások nevében nem beszélhetünk – a továbbiakban ennek a kérdésnek csupán reánk, magyarokra vonatkozó részével foglalkozunk.

Talán helyénvaló lenne verisztikus képét adni annak a lelki világnak, amely az egykori Egyesült és Társult Hatalmakkal szembeni tengely megalakulása, a páriszkörnyéki békediktátumok első csorbulása óta a napjainkig történt viharzó események során Erdély magyarságában kialakult. Egyfelől a belső válságban vergődő román állam egyre súlyosbodó nyomása, másfelől a hazatérés lehetőségének napról-napra fokozódó reménye, mérhetetlen feszültséget okozott lelkében. Ha nem vennők figyelembe belső értékeit, minőségi törekvéseit és józan életlátását, alig tudnók magyarozatát adni annak az öntudatos magatartásnak és magas színvonalú reálpolitikának, de első-sorban és főleg munkakészségnek, amelyről a legsúlyosabb és legidegrombolóbb időkben is tanuságot tett. A feszültség a legnagyobb 1940 augusztus hó második és szeptember hó első felében, a turnu-severini tárgyalásoktól kezdve, a bécsi döntést megelőző és az azt követő napokban volt. Mindenre fel kellett készülnie Erdély magyarságának: háborura, tömegmészárlásra, önvédelemre és a felszabadulás boldogságára egyaránt. A lét és nemlét, az igen és a nem problémái tombolva ütköztek össze egymással.

A bevonuló honvédség mérhetetlen nyugalmat és biztonságot, kimondhatatlan boldogságot, minden két évtizedes álmot megvalósulását hozta magával Észak-Erdélybe. De az ujjongásban mámorossá lett észak-erdélyi lélek elernyedett az ünnepek után, mint ahogy a fájdalmas csalódás elernyesztette a délerdélyit is. Mire eszmélni kezdett, mindkettő új világban és új körülmények között találta magát. Zavartan és bizonytalanul tapogatózott az új élet felé, keresve az új kötelességeket és feladatokat.

Igy kezdődött Erdély legújabb metamorphozisa.

TELEKI PÁL POLITIKÁJA

AZ ERNYEDÉS és az azt követő zavar idején kevesen foglalkoztak az adódó új kérdésekkel. A visszacsatolt részek magyarsága azonban tudatában volt annak a hozománynak, amellyel Magyarországot ajándékozta meg és tudatában volt annak az akkori miniszterelnök, néhai gróf Teleki Pál. A miniszterelnök mérhetetlen tudással és mélységes szeretettel vette kezébe Erdély sorsának irányítását. Cselekedetei nyomán a megnyugvás és biztonság érzései sarjadtak ki a lelkekben és nagyra nőtt iránta a bizalom. Ez a bizalom volt egyfelől az oka annak, hogy a visszacsatolt részek politikusai és szellemi vezetői a tájékozódásnak, szemlélődésnek, a gondolatok kiérlelésének szentelték idejüket és nem látták szükségét annak, hogy a magukkal hozott erdélyi értékeket azonnal harcba vessék a magyar jövő érdekében. Míg másfelől oka az erdélyiek lassúbb tájékozódása és nagyobb felelősségérzete volt. A magyar állam fennhatóságának Észak-Erdélyben történt visszaállítását után így csak lassan és fokozatosan kezdődött meg a lelkek és ezzel az élet egybeolvadása.

Nem könnyű feladat Teleki Pál erdélyi politikáját ismertetni. De talán helyesen ítéljük meg lényegét azzal, hogy míg egyfelől minden állami, hatalmi és szellemi eszközzel a végleges és maradéktalan egyesülésem munkálkodott, addig másfelől azon fáradozott, hogy Erdély, mint fogalmi és szellemi egész és egység lépjen be a magyar nemzetállam közösségébe, a magyarság egyetemének adva át mindazokat az értékeket, amelyek történelmi multjában rejlenek és amelyeket a két évtizedes kisebbségi élet kitermelt és tudatos valósággá tett. Teleki Pál azt akarta, hogy az erdélyi szellem, amely egyaránt kifejezésre jut az erdélyi ember gondolkozásmódjában, magatartásában és jellemében, a magyar hazába visszaplántálva tovább fejlődjék és vele egybeolvadva, nevelően hasson reá.

Mert mi egyéb az erdélyi életforma és a benne kiteljesedő szellem, ha nem az óhajtott új Magyarországé és ezzel a megújuló Európáé? Erdély az európai fejlődésnek mindég az élén haladt és a tordai országgyűlés óta nem egyszer megelőzte azt. Ezernyi természeti oka van ennek és ezek a természeti okok nem változtak meg ezúttal sem. A kisebbségi sorsban szétporlott a régi liberális Magyarország minden lelki rekvizituma is és a nemzeti lét kérdései lettek egyedül uralkodókká a lelkeken. Az igaztalanul üldözöttek mélyebb embersége, a magyarságukban megbántottak tisztult, magyarabb magyarsága, az ember és ember között álló mesterséges válaszfalak leomlása, a társadalom egyrétűvé alakulása, a munkateljesítmény mindenek fölé való helyezése, a hiúságok lekopása, az egymásrautaltság érzésének: a közösségi eszmének valóságos léte, a történelmi elhivatottság bizonyossága és a legmagasabb eszmékbe vetett rendületlen hit volt az a hozomány, amelyet a kisebbségi élet szenvedéseiben nemesedve és acélozódva Erdély nyújtott az új frigy pillanatában Magyarországnak.

Teleki Pál világosan látta a magyar élet hibáit és hiányosságait úgy Erdélyben, mint a trianoni Magyarországon és mindig férfiasan és félreérthetetlenül mutatott rá azokra. De tudta, hirdette és cselekedte, hogy nem rendszert, hanem embereket kell megváltoztatni, magyarabbá kell tenni a belső tartalmat, bátrabbá és nemeesebbé, műveltebbé a magyart. Ezért nevelt mindig szóval és tettel és életének nagy példaadásával. Ezért akarta megőrizni az erdélyi értékeket, hogy azok nevelően hassanak az egész magyarságra. És ezért gyomlálta az első pillanattól kezdve Erdélyben is a hibákat és vétkeket. És ezért fordult meleg szeretettel és atyai bizalommal az erdélyi magyar ifjúság felé, mert tudta, hogy abban élnek, – éppen, mert ifjan, a legáhitatosabban, az erdélyi értékek, csak szerető gonddal kell kiteljesíteni őket.

ERDÉLY MAGYARORSZÁGON

TELEKI PÁL tudta és ezért hitt abban, amit ma számosan nem tudnak vagy amiben nem hisznek, hogy az erdélyi szellemiség élő valóság. Nem nemzedéki jelenség és nincsen köze sem politikához, sem világszemlélethez. A történelem szinte kimutathatatlan mélységeiből fakad, formálta a táj, a tér, az idő és a sors. Az erdélyi ember ezért lehet más és más, különbözhet egymástól, szemben állhat egymással, de az erdélyi lélek mélyén örök és azonos parancsok élnek, amelyek döntő pillanatokban mindig azonos irányba kormányozzák az ember cselekedeteit. A szó magas értelmében vett legmélyebb kultúra, a jellemformáló nevelés Erdélyben egyöntetű és a látszólagos vagy tényleges szembenállások ellenére ezért beszélhetünk külön erdélyi szellemiségről, aminek következtében az erdélyi ember, ha civakodik is egymással, a világ felé mégis szolidáris. A magyar életnek és a magyar léleknek integráns része ez az erdélyi szellem, amelynek nem feloldódnia és szétporlania kell a magyar életben, hanem kell, hogy arra – egységbe fogva – hasson. Teleki Pál mint államférfi a gyakorlati politikában is mindenkor ennek a legfőbb nemzetnevelő gondolatnak igyekezett alárendelni cselekedeteit.

Talán helyénvaló, ha néhány vonatkozásban röviden idézzük Erdéllyel kapcsolatos megállapításait és gondolatait. Az „Erdély” című kötetben „A Kárpátmedence egysége” c. tanulmányában többek között a következőket írja:

„A Dunamedence és kicsinyben mása, Erdély, a tulajdonképeni Európának természetes erődje, lényegben, jellegben idegenebb külső peremvidékeivel szemben. A kereszténység és az európai kultúra védőbástyája. Megint csak közös küldetése ez a tájnak és a népnek, a bátor lovas és harcias népnek, mely a tájon országot alapított. Közös küldetése ez tájnak és népnek és ezáltal történelmi küldetés, az európai történelem utolsó évezredének minden korszakában beteljesült és elvégzett európai küldetés, Európa fenntartását szolgáló szerep.

Az Erdélyi-medence és egész Erdélyország kicsinyben hasonmása az egész magyar medencének, Magyarországnak. Kisebb hasonmása a történelmi szerepben és a történelmi sorsban is. Jobb védekezési lehetőség és messze előretolt fekvése folytán mintegy integrált, fokozott hasonmása. És amint hasonmása Erdély az egész magyar, fátlan és erdős és magas hegyvidéki tájak szintézisének, úgy hasonmása életformák és népek szintézisének, összefogásának, úgy, amint ezt Szent István elgondolta és amint Erdély magyar fejedelmei megvalósították, akik a magyar művelődésnek, a szász munkának előmozdítói s a megszülető román kulturfejlődésnek és irodalomnak első mecénásai és minden szabadságnak, különösképpen a vallásszabadságnak őrzői voltak.

Erdély maga egy kis mikrokosmos, egy kis teljesség. Kis területen végtelen gazdag ez a föld változó formájú hegyekben, domokban, völgyekben, medencékben. Mindezek a kis tájak egyéni otthonok, az otthonokon keresztül részei a lelkekben a hazának. Hullá-

mos vagy magasan emelkedő láthatárok szeretett jelképei magyar városoknak, régi kollégiumaikkal, ékes katedrálisokkal, vásáraikkal, száz városoknak és falvaknak, megerősített vártemplomaikkal, nagy székely falvaknak, román szórványtelepeknek vagy sűrűn szórt apró román falvaknak. Erdély a világban nagyon kicsiny táj. Belül azonban egy kis világ, sajátos kis világ. Öntudatos kis világ volt és marad, – akár független fejedelemség, akár része egy nagyobb országnak, áldja bár, verje bár sors keze. Erdélynek szelleme partikuláris, egyes vidékeié, népeie erősen önkormányzati. Minél magasabb népeinek politikai és társadalmi, lelki és gazdasági műveltsége, annál élénkebb szabadságvágya és szabadságtudata. Az ezeréves magyar történelem korszakain végig az anyaországhoz való viszony alaphangját ebből a szabadságszeretetből, a sajátos egyéniség partikuláris tudatából és önkormányzati igazságérzetből magyarázhatjuk meg. Belőlük merít a kicsiny ország a törökök idején erőt és öntudatot a magyar állam-eszme és szabadság önálló megóvásához, fenntartásához, átmentéséhez. Belőlük érthetjük meg a magyarság ellenálló erejét és szervezett akaratát a román uralomnak húsz éve alatt.”

A „Magyar politikai gondolatok” c. könyv 44. oldalán Teleki Pál gróf így nyilatkozik az erdélyi kérdésről:

„Az erdélyi magyarság veszíthetett anyagiakban, szellemiekben, de egyet – mindig tudtam – nem veszíthet el soha, s ez a lelki ereje. Amikor visszatértem Erdélybe, láttam, hogy lelki erejéből nemcsak, hogy nem veszített, hanem még jobban megedződött a megpróbáltatások tüzeiben. Az erdélyi magyarság soha nem ismert vallási, rang- és osztálykülönbségeket, most tehát mint tökéletesen eggyéforrt társadalmi erő teljesítheti hivatását Magyarország megerősítésében és felvirágoztatásában.”

„Ezek a magyarok másképpen éltek – folytatja a 45. oldalon – annak ellenére, hogy magyarságukat megőrizték, sőt intézményeikben sokszor jobban megőrizték, mint mi. A húszesztendő más világ mégis egészen más lelkiséget formált ki, különösen a fiataljaikban. Még ezeknek is – bár egyes velünk, olyanok mint mi – időre van szükségük ahhoz, hogy teljesen beleidegződjenek ennek az országnak az életébe.”

Az első gyakorlati lépéseket pedig így fogalmazta meg gróf Teleki Pál: „Az alapfelfogás az volt, hogy Erdélynek és a kapcsolt többi részeknek – mondhatjuk a XX. századi partiumnak – népe és vezetői elsősorban maguk intézzék sorsukat. Ebből két dolog következett. Az egyik, hogy a jövőre nézve semmiféle határozatot ne hozzunk a felszabadult országrészekre és népükre nézve. Ne döntsünk róluk nélkülük. A másik pedig az, hogy az emberek is – katonák és civilek – akikre ott közigazgatási feladatot bízunk, lehetőleg erdélyiek és a Partium földjének szülöttei, ezek leszámazottai legyenek, akikben él az erdélyi szellem, az erdélyi levegő és akik rögtön és könnyen megértik egymást az odahaza maradottakkal. Ez az erdélyi szellem nem új valami. Ez a szellem már a Gyulák idejében kezdett kialakulni s igazában az erdélyi fejedelemség történelmi sorsa fejlesztette ki, amikor nehéz körülmények között fenntartotta, megőrizte a magyar eszmét, Magyarországot. Vérré vált lelkiség ez, amely a ki-

sebbségi sorsban csak iskolát járt. Kisebbségi sorsának megfelelően ez a lelkiség nemes és megbocsátó, elhárítja a bosszú és megtorlás gondolatát. Az erdélyi szellem sok évszázados lelkiség mélyéből fakadt és abból a felelősségérzetből, amelyet a maga földjéért, a maga kis hazájáért sugároz ki magából.”

A KORMÁNYZÓ BESZÉDE

Igylátta és vallotta Teleki Pál gróf Erdélyt és ennek az erdélylátásnak jegyében indította meg politikáját. A magyar katonai, majd polgári közigazgatás megkezdte működését és ezzel a magyar állam kiterjesztette szuverénitását a visszacsatolt Erdély fölé. Ennek a szuverénitásnak a szellemét, a jövőbeni magatartást maga a Kormányzó szögezte le a bevonulás alkalmával Kolozsvárt mondott beszédében. Minden időkben utat mutatóak maradnak szavai:

– Boldogan köszöntöm Kolozsvárról Erdély visszatért ország-részeit.

– Huszonkét évi keserves megpróbáltatás után valóra vált, amiben bízni nem szüntem meg soha egy percere sem. És most, amikor valóban itt állhatok a szabad Erdély szabad földjén, olyan mélyen meghat ennek a történelmi pillanatnak a nagyszerűsége, hogy érzelmeim kifejezésére alig találok méltó szavakat.

– A jelen öröme összefolyik lelkemben a mult bánatával és feltámad bennem a kérdés: Hogyan is szakadhatott ránk magyarokra ez a szenvedés? Tiszta lélekkel felelem a történelem ítélőszéke előtt: Nem a mi hibánkból! Minket sorsunk ideállított kelet és nyugat mesgyéjére, hazánk századokon át a romboló világtörténet országútján örökös harcok színtere volt és mialatt Európa más boldog népei békés munkában gyarapodhattak és erősödhettek, a magyar örökös harcokban vérezett, pusztult és fogyott.

– Közben beszivárogtak idegen nemzetiségek, hol mert ellenség elől kellett menekülniök, hol mert itt reméltek boldogulást, őseink nemcsak befogadták őket, hanem minden szabadságot is megadtak nekik s ezeket a szabadságjogokat törvényileg is biztosították számukra. Elnyomatásról ebben a hazában nem panaszkodhatott joggal senki, – mégis ez szolgáltatott hazug ürügyet arra, hogy megcsontsák, feldarabolják és megalázzák ezeréves hazánkat. Nem fegyver fosztott meg területeinktől, hanem az úgynevezett békeszerződés.

– De fátyolt akarunk borítani ezekre a szomorú emlékekre. Ennek a felszabadult földnek a szenvedése véget ért. Talán valami jó is marad utána. Hiszen tudjuk, hogy a tulságos jólét, a semmittevés, a teljes gondtalanság puhít és zülleszt testileg. Az elnyomás, a szenvedés és a küzdelem viszont megedzi az embert, növeli ellentálló erejét és ébrentartja benne a hazaszeretetet. Hiszem, hogy felszabadult véreink, akik ezeken a boldog napokon ujjongva szórták virágaikat bevonuló katonáink elé, ilyen megerősödött, megacélosodott testtel és lélekkel térnek meg annak a hazának keblére, amelynek hü

fiai voltak a legsúlyosabb időkben is. Hogy a visszatérés a lángborult Európa közepén vér nélkül történhetett meg, – ezért most is és itt is hálás szívvel mondunk köszönetet két hatalmas barátunknak: Németországnak és Olaszországnak.

Egy szomorú korszaka a magyar történelemnek lezárulóban van. Kövessék az ünneplést a munka hétköznapijai. Mindenki vegye ki a részét a munkából, a nem magyar anyanyelvűek szintén, mert aki kifogásra nem ad okot, az boldogulhat nálunk is. Velük szemben a megbékélés szelleme és a jó bánásmód fog érvényesülni, mert ugyanazt a sorsot várjuk a határokon túlmaradt testvéreink részére is. Amit ígérünk, megtartjuk, mert a mi fajunk úri felfogása nem engedi, hogy valaha is letérjünk az igazság egyenes útjáról.

– Gondolatban ma itt van minden magyar.

– Őszinte, mélyen átértzett szeretettel gondolunk azokra a testvéreinkre, akik most nem tértek vissza az ősi honba. Kérem őket tartsanak ki és folytassák békés munkájukat. Sorsuk fölött örködünk. Halljuk ugyan, hogy erős megpróbáltatásoknak vannak e napokban kitéve, de hisszük, hogy kálváriájuk haladéktalanul végetér. Hiszük, mert enélkül a magyar–román viszony jobbrafordulása lehetetlen volna, de hisszük ezt természetesen a Magyarországon élő románság érdekében is.

– Ismerem az erdélyi fajtát, kemény, ellenálló, küzdőképes tulajdonságait. Ezért teljes bizalommal tekintek az itt felnőtő ifjúságra is. Az új sorsfordulón nagy nemzeti céljaink odaadó szolgálatára hívom fel őket a haza s egész Európa javára. Isten áldása kísérje nemzetünket egy boldog, dicső jövő felé. A hozzám intézett üdvözlésekért pedig hálás köszönetemet fejezem ki.

VIVÓDÁSOK

ÉSZAK-ERDÉLY tehát újból egyesült Magyarországgal. István király országa ismét visszanyerte egy drága darabját. Köröskörül lángolt és forrongott Európa. A magyarság sorsának kérdése sohasem nehezedett talán még ilyen súlyosan a felelősek vállára. És ki volt felelős ezekben az időkben?

Az irtózatos nyomás és belső feszültség alól szabadulva, bizonyos ellentétek a bécsi döntés pillanatában kirobbantak. Kínos órákat élt át akkor a magyarság Erdélyben. A hiúság, az önzés, a haszonlesés hirtelen felburjánzott és a gondolkodók riadtan figyeltek, hogy vajjon a kisebbségi élet egymást megbecsülő fegyelme, mély szolidaritása és emberisége csak külső máz, kényszerből fakadó magatartás volt-e, amely megpattogzott és köddé vált a „lehetőségek” első fuvallatára? Vajjon anyagi és alantas szempontok győzedelmeskednek az erdélyi szellem felett, amely legfőbb megtartója volt 22 éven át is a magyarságnak? Riasztó kemény kérdések voltak ezek. Mint ahogy riadtan látta Erdély magyarsága mint lesznek a felszabadulást hozó testvérekből numerusok az állam gépezetében és mint lesznek az ügyekből akták. Erdély magyarsága új lelki katharzis útján indult meg, amely kétfelé ágazott. Az egyik

ág a még mindig oly sok vonatkozásában neobarokk Magyarország szellemiségének és formalizmusának elfogadásához és hozzá hasonlólaghoz vezetett. A másik az igazi erdélyi szellemiség legtisztultabb formáihoz. Ma talán már megnyugtató lélekkel láthatunk jeleket, hogy Erdély magyarsága az utóbbi útagon indul meg.

AZ ÉLŐ ERDÉLYI SZELLEM

KIÁLTÓ SZÓ *Tavaszy Sándor* cikke a Pásztortűz 1940 augusztus–szeptemberi számában:

Most azt szeretnők elmondani, hogy akik hazajönnek, ne úgy jöjjenek, mint akik ebben a megcsonkított Erdélyben mindent meg akarnak változtatni, hanem tartsák tiszteletben azt a sajátos erdélyi szellemet, amelyben eddig éltünk s amelyet, mint valami gyertyalángot a viharban, óvtunk, ápoltunk, gondoztunk és tovább növeltünk. Ezt is nem önző szándékból, hanem azért kérjük, mert Isten után ez a szellem volt a mi palládiumunk s csak ez a szellem lehet a palládiumunk a jövőben is azoknak, akiket a sorsos tényezők tőlünk külsőleg elszakítottak. Mi ugyanis egy pillanatra sem tudunk belsőleg elszakadni azoktól, akik az új határokon túl vergődnek, mert amennyire fáj az anyaországnak annyi drága terület leszakítása s ennek következtében magát joggal Csonka-Magyarországnak nevezte, épenúgy fáj a mi élő szervezetünk kettévágása s ma mi is magunkat Csonka-Erdélynek érezzük és nevezzük.

Amiképpen azonban, annak idején, az anyaországtól való erőszakos elszakításunk nem tudott leverni, új szomorúságunk sem képes cselekvő erőinket megbénítani. Ellenkezőleg abban a reményességben élünk, hogy az erdélyi szellem új hajnala köszöntött reánk. Eleibe kell mennünk az új hajnallal kelő új napnak. A hazatérők hozzáka nagy magyar közösség gazdag művelődési kincseit, mi viszszük a megaláztatásokon átesett Erdély új iskolájában nyert régi és új zománcú erdélyi szellemiséget. Ebben az új szintézisben dolgozunk együtt ennek a régi és egyben új szellemiségnek gazdagításán és elmélyítésén.

Az első és komoly követelmény: minden nap jobban meg kell ismernünk és mindig hűségesebben kell gyakorolnunk az erdélyi szellemiséget s ezzel kell hozzájárulnunk az új egyetemes magyar nemzetkép alakításához.

.....

Az igazi erdélyi szellemtől csak egy életforma nem idegen, ez pedig az egyszerűség és tisztaság által meghatározott és jellemzett puritanizmus. Az erdélyi ember előtt előbb-utóbb neveltségessé válik mindenféle nagyotakarás, hetvenkedés és hivalkodás. Erkölcsei lelkületében azonnal felháborodik, amint észreveszi a szemfényvesztést és a legszelidebb formában jelentkező szédelgést, és azonnal támad, sokszor nyíltan, igen sokszor körültekintő taktikával. Ez a magyarázata

annak, hogy minden erdélyi emberben van jóadag csúfolódó természet.

.....
 És végül hadd utaljunk arra a tényre, hogy Erdélyben élni mindig kockázatvállalást jelentett. Itt nem lehet kiegyensúlyozott életet élni. Itt folytonosan jelentkeznek a lét és nemlét viharos kérdései. Itt csak úgy lehet élni, ha az életet rendeltetésszerűnek tudjuk felfogni. Rendeltetés itt magyarnak lenni, rendeltetés itt valamely hitvalláshoz tartozni, rendeltetés itt mindenféle megbízás és hivatás, foglalkozás és hivatal, de rendeltetés itt szenvedni és örvendezni, sírni és lelkesedni. Az élet ama rendeltetésszerű felfogása kölcsönöz itt helytállást, adja a győzelem bizonyosságát és tölt el a reménytelenségben is reménységgel.

A kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetem megnyitása alkalmával *Bartók György* rektor megnyitó beszédében így fejezte ki az erdélyi szellemet és annak feladatait:

„Ez az erdélyi szellem mindenestől az egyetemes magyar szellem méhéből fakadt és sajátosságait a föld jelleme, a történet eseményei és a fajta veleszületett belső alkata fejlesztették ki. Az erdélyi szellem magyar szellem, de a legnagyobb alakban megjelenő és ható szellem. A magyar szellemtörténetnek az egyetemes szellemtörténet szempontjából is legizgatóbb és legtöbb meglepetéssel biztató problémája éppen az, hogy ez a sajátos erdélyi szellem miképpen jelentkezik az erdélyi közös életben, a különböző alkotásokban, szokásokban, beszédben, zenében, népi művészetben...”

Dr. György Lajos ugyancsak az egyetem ünnepi megnyitó ülésén, 1940 október 24 én, többek között a következőket mondotta:

...„Ezen az örömnünnepen, amikor üldözött álmaink és bűntettett vágyaink válnak valóra a képzelnél színesebb és hihetlenebb formában, senki se higgye, hogy sebeink mutogatásával fogunk hivalkodni. De a kézzszorítás meghatottságában lelkendező szavakkal legalább el kell mondanunk szívünkre ölelt egyetemünknek, hogy magunkra hagyott árvaságunkban sem lettünk hűtlenek a tőle képviselt magasabb eszmeiséghez.

A húszéves megszállás keservesen megalázó éveiben a mi szégyény és szerény erdélyi életünknek egyik jellemvonása volt, hogy a sok tennivaló miatt nem értünk rá az üres szölamokra és a nagyhangú szövirágok cicomáira. Tettekben éltünk, mindig csak a tetteket kerestük és erőszakoltuk. E küzdelmekben kieroszakolt eredményeink mégis életünk legszebb emlékei maradnak...

A volt tanítványoknak az a csoportja, amely az egyetem eszmeiségével egy pillanatra sem szakította meg a szellemi kapcsolatot, önmegtagadással vállalva a tudományos érvényesülés reménytelenségét, dolgozott két évtizeden át csak azért, hogy ne érezze Erdély magyarsága a tudománynélküliség alacsonyrendűségét.

Fogadalmat teszünk Gondviselő Istenünknek, Erdély népe s a magyar nemzet színe előtt, hogy az a katedra, melyet elfoglalunk,

nem a méltóság trónusa lesz, hanem a tudományművelés és az ifjúság-nevelés pihenés nélküli műhelyévé forrósodik.

Ünnepélyesen fogadjuk, szigorúan fogunk örködni, hogy a tudományosság csillogása alatt meg ne bujjon Isten- és erkölcstagadás, nemzetrontás, hitvallások és népek békéjének bomlasztása, társadalmi metelyezés vagy bármely féktelenség. Rajta leszünk éber szemmel és szerető törődéssel, hogy tanítványainknak a tudomány megmutassa az erős élettudást, káros mozgalmak, ferde törekvések magyar nemzeti és keresztény szellemű ifjúságunkon hajótörést szenvedjenek.

Ime azonos szavak minden oldalról, amelyek a megindulás pillanatában hangzottak el és ha most az első esztendő útjának távolából tekintünk vissza, immár bizvás mondhatjuk, hogy Erdély szellemének kell győznie.

AZ EMBERI GYARLÓSÁGOK ma is megvannak és itt-ott felburjánzanak. De vajjon egy-két ember szembekerülését lehet-e az egész meghasonlásának tekinteni? Lehet-e egyes elkövetett hibákat általánosítani akkor, mikor az egészről kell ítéletet mondanunk? Ne feledjük az ólomsúlyú időket, amelyekben élünk! Amelyek megsebzik az erős lelkeket is, megingatják a hitet, ernyesztik az akaratot, lankasztják a bátorságot és szeplősítik a közerkölcsöket. Hogy a felszabadulás nem a megálmodott tündérországot hozta el, hanem egy létéért küzdő, mérhetetlen felelősséggel szemben álló, immár hadviselő államot, amely életének minden percében minden polgárától áldozatot követel, a legkisebektől a legnagyobbakig. Mindezek mérlegelése nélkül nem lehet ítéletet mondani.

A hadállások még nem épültek ki. Hosszas volt a hallgatás. Intézményeink, sajtónk az önálló népi keretek közül a saját államhierarchiájába zökkenve nem találták meg rögtön helyüket. Az önkiszármazás és az állami beavatkozás, saját erőre támaszkodás és az állami segélynyújtás kérdései meredtek egymásra és a helyes mértéket illetően sokszor és sok helyt késett és késik a válasz. De ha egy év távolát nézzük, úgy láthatjuk, hogy a különbségek lassan-lassan lecsiszolódnak és mindjobban keresi egymást az állam s a társadalom. Mert ne feledjük, hogy nagy volt a különbség: Csonka-Magyarországon kényszerűen minden az államra, Erdélyben minden a nemzetből épült. Ott a politika és a hatalom eszközei, itt a szellem volt az aktív építő erő. De vajjon szabad-e kételkednünk a nagy szintézisben? És szabad-e kételkednünk Erdély élő szellemében?

MIT KELL TENNI?

A SZELLEMI problémái mellett a belvedereit döntés után nagyra nőttek a mindennapi élet, a gazdaság és a politika kérdései is. Mint a szellemi élet síkjain, a magyar géniuszt itt sem hagyta cserben a nemzetet. Sok minden történt azóta rosszul vagy hibásan a politikában és gazdaságban egyaránt, de a meglátások, megítélések és tervek az első perctől fogva helyesek és helytállóak voltak.

Sokat beszéltek Erdélyben éppen úgy, mint a trianoni Magyarországon a „nemzedéki ellentétről”. Voltak egyéb ellentétek is, amelyek nem egyszer – és rendszerint a legalkalmatlanabb pillanatban – keserű szájízűt hagyva maguk után robbantak ki. De ha a dolgok legmélyét nézzük, úgy az ellentétek (egyes személyi gyarló gyűlölködéseken kívül) csak az eszközök megválogatásában mutatkoztak, amelyekkel elérhetőnek vélték az azonos célt.

Hogy ez mennyire így van, annak érdekes és ékes bizonyítéka a fiatal erdélyi magyaroknak helyzetjelentése, amelyet 1940 szeptember 13-án éjjel, tehát két nappal a honvédség bevonulása után nyújtottak át Teleki Pál gróf miniszterelnöknek Kolozsvárt. A helyzetjelentés szerkesztésében az erdélyi fiatal nemzedék néhány szellemi vezetője, köztük a Hitel szerkesztői vettek részt.

Az alább közöltekből, az emlékirat ismerete nélkül, számos pontot vetettek fel szinte szószerint azonos megfogalmazásban mások is, akik „ellenkező táborba” vagy „más nemzedékhez” tartozóaknak hitték és hiszik magukat. Balhiedelmeknek cáfolatául és az élő erdélyi szellem bizonyítékául mondja többek között a következőket az emlékirat:

Huszonegy esztendő alatt az erdélyi magyar lelkiismeret nem az államvezetés dolgaiban, hanem a nemzeti lét kérdéseiben vált érzékeny. Habár tudatában vagyunk annak, hogy az állami impérium biztosítása a legelsőbbrendű feladat, ez a lelkiismeret mégis azt mondja velünk, hogy itt Erdélyben mindenekelőtt a magyarság társadalmi és szellemi erőit kell összefogni és hódításra indítani. A tény ugyanis az, hogy vegyes nemzetiségű területen a magyar államiság örök biztosítéka a magyarság társadalmi és nemzeti egységében, gazdagságában és minőségében rejlik.

A román uralom alatt eltöltött két évtized jelentékeny mértékben átalakította az erdélyi magyarság lelkivilágát, társadalmi és gazdasági alkatát. Ez az átalakulás egyaránt mutat fel hasznos és káros jelenségeket. A magyar államnak az egybehangolás és az újjáépítés munkájában ezeket a jelenségeket figyelembe kell vennie.

Mivel az erdélyi magyarság ez alatt a két évtized alatt nélkülözte a fölötte jótékonyan működő állami impériumot, kénytelen volt a saját társadalmi erőire támaszkodni s ennek következtében egyházai, hagyományos és újonnan szervezett intézményei szerfölött nagy jelentőségre tettek szert. Nagy érték ez, mert az újjáépítés munkájában, ha a magyar államvezetés Erdély végleges társadalmi és gazdasági meghódítására törekszik, ezekben az intézményekben s az ezeket fenntartó társadalmi öntudatban a leghathatósabb támaszokra talál.

A mostoha sors, a belső öntudat kialakítása mellett a magyar társadalom alkatát is megváltoztatta. A nyomás alatt két társadalmi tényező fejlődött ki: a vezetőréteg és a nép, s ezt a kettőt a létfenntartás örökös gondja szoros egységbe fűzte. A nép cselekvő módon vett részt a nemzetépítés munkájában, a vezetőréteg pedig felismerte, hogy a történelmi fejlődésnek ez az útja. Az a nép, mely a nemzet létfenntartását önként vállalta; s az értelmiség, mely a népet tudatosan szolgálta, ezek együtt az egységes nemzeti társadalom

építői. Ezt a folyamatot, amely egyszerű és testvéri életformákhoz szokott, kár volna osztályjellegű magatartással és testvérietlen bánásmóddal megzavarni.

Azerdélyi magyarság gazdasági képe egészségtelen. A banktőke és a gyáripár idegen (zsidó, román) kézben van. Az erdélyi városok híres kisipara elsovadt és művelői tizezres tömegekben vándoroltak át az Ókirályságba. Az ittmaradt iparosság az igazságtalan adóztatás miatt s minden hitellehetőség hiányában elszegényedett, iparendélyét tömegesen adta vissza s jelentős tömege kontárként vagy alkalmi munkából tengette életét. Az a tény, hogy a gyáripár a még vissza nem került nemzetiségi vidékeken fejlődött, máris érzeteti katasztrófális hatását, mert az ókirálységi és szász gyárakból visszaözlő munkásság számára a jóformán teljesen ipartelepek nélküli Székelyföld és a gyöngye iparu belsőerdélyi városok nem tudnak elhelyezkedést nyújtani. Az így felszaporodott számú erdélyi munkásság helyzete komoly gondot okoz, mert bár túlnyomó részben a nemzeti gondolat hatása alatt áll, ha megfelelő munkaalkalmat nem tudunk számára biztosítani és a hiányzó szociális gondoskodást nem vezetjük be, továbbá ha nem gondoskodunk nemzeti szellemben történő neveléséről, akkor a kommunizmus keríti őket hatalmába.

Meg kell emlékeznünk arról is, hogy társadalmunknak különösen értelmi rétege elöregedett, 35 és 55 év közötti szellemi munkásokkal alig találkozunk. Az ennél fiatalabbak számára nem adatott mód arra, hogy felelős vezető állásokat töltsenek be, noha legtöbb intézményünk dandármunkáját ők végezték. A változás még jobban növelni fogja ezt a különbséget, ha az állami állásokba képesítéssel bíró – időközben nyugdíjazott, most reaktiválendő – idős réteg kerül.

A vissza nem csatolt erdélyi részen a magyarság helyzete katasztrófálisan meg súlyosbodott. Elvesztette az eddigi kisebbségi élet központját: Kolozsvárt, amelyhez egyházi, kulturális, gazdasági, társadalmi és politikai életének minden szála szervesen hozzáfűzte.

Országos arányszámuk annyira csökkent, hogy önálló élettevékenységük kialakítása főként gazdasági és politikai vonatkozásban majdnem lehetetlenné vált. Az új határvonal elvágja természetes központjaitól a peremvidék magyar lakosságát (pl. Udvarhelymege) s ezáltal ezeknek a vidékeknek magyar élete lehetetlenné válik.

A felső Erdélyből lényeges számban átmenekülő románság atmoszferikus súllyal nehezedik rájuk és a még meglévő pozíciókból is kiszorítja. (Pl. pénzügyi és vasuti alkalmazottaknak antitadált rendelkezéssel történt áthelyezése a visszacsatolt területre, üldözések és atrocitások stb.) Ennek folytán tömegesen vándoroltak át a Magyarországhoz visszacsatolt részekre. Ez a vándorlási láz nemcsak a fiatalok tömegét készítette átvándorlásra, akik már nem bírták a katonai és munkaszolgálatlalt járó terheket, hanem tömegesen megingatta az értelmiségi osztályt, sőt a kisgazda- és munkásosztályt is.

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban csupán két kérdést emelünk ki:

A román uralom alatti két évtized alatt az erdélyi románság életét alaposan megismerhettük s úgy érezzük, hogy a szerzett tanulások alapján Erdély román kérdéseinek tanulmányozása és megoldása

államiságunk és nemzeti hivatásunk szempontjából továbbra is kötelesség. Kérjük ezért, hogy Kolozsvárt minél sürgősebben román nemzetiség-politikai intézet állíttassék fel, azzal a céllal, hogy a román kérdést állandóan tanulmányozza, a románok által lakott területek köztisztviselőit különleges feladataikra előkészítse, az egyetem kötelező román kollégiumait és az összes erdélyi magyar középiskolák felső tagozatán kötelező román nyelvi és népismereti oktatást az illetékes tanügyi szervekkel ellenőrizze.

Az erdélyi zsidóság, legtekintélyesebb hányadában, „kisebbségi” életünk 22 éve alatt külön nemzetiségként élte életét, sem gazdasági, sem művelődési szempontból nem azonosította magát magyar küzdelmeinkkel, hanem önérdeke szerint vagy a románsággal haladt együtt, vagy saját keretei közé zárkózott. Kívánjuk, hogy a zsidóság továbbra is nemzetiségként kezeltesse s a magyar újjáépítés munkájában most tömegesen jelentkező „hazafias” zsidóknak hely ne adassék; a kevés számú nemzethű zsidóság kiválasztására és minősítésére pedig pártatlan erdélyi férfiakból ellenőrző-bizottság alakíttassék.

Az erdélyi magyarság az idegen elnyomás következtében sajátos társadalmi erővel gazdagodott: intézményei és szervezetei gondoskodtak azoknak a feladatoknak megoldásáról, amelyek másutt az állam gondját képezték. Ez a társadalmi öntevékenység most új lehetőségek előtt áll, hiszen az állam érdekében célszerűen felhasználható. Az államra vagy az erősen állami irányítás alatt álló szervezetekre háruló feladatok egy részét erdélyi intézmények vállalhatják, amelyek életképességüket idegen uralom alatt bizonyították be.

A magyarság tervszerű gazdasági megerősítésének érdekében célszerűnek látszik megfelelő szakemberekből álló bizottságnak (gazdasági tanácsnak) összeállítása.

A Székelyföld népfőlösege, évente 3–4 ezer lélek, mely eddig Brassó, Medgyes, Szeben, Temesvár gyáraiban és az Ókirályságban talált elhelyezkedést, a bécsi döntés óta tömegesen tódul vissza szülőföldjére. Biztosítani kell ennek az erős, hódító erejű és szorgalmas népnek szülőföldjén való megkötését s az elvándorlásnak tervszerű irányt kell szabni. Amennyiben Marosvásárhelyt a székely kérdés megoldására külön intézmény állítódnék fel, úgy ez a kérdés is annak feladatát képezné. A székelység ősi létformája a katonáskodás s mivel a Székelyföld stratégiai fekvése, illetve a Máramaros–Mezőség nyak miatt a Székelyföldön nagyobb katonai készenlét tartandó, leghelyesebb lenne a székelység azonnali katonai átképzése s ennek állandósítása a régi határőrezredek korszerű visszaállításával.

Az erdélyi magyarság szellemi értékeinek megőrzése és gyarapítása céljából szükségesnek látszik a lehető legrövidebb időn belül egy rádió-leadóállomás felállítása Kolozsváron.

A magyarság jelentős része szórványokban él s a szórványok hajszálerein folyik el a magyar vér. A szórványkérdés megoldása egészen különleges feladatokat vet föl, amelyeket csak egy erre a célra Kolozsváron felállított különleges intézmény végezhet el eredményesen.

Falusi népünk művelődésének irányítására Kolozsvárt népművelési központ felállítását látjuk szükségesnek, továbbá nyári szabadegyetem megszervezését is.

Az erdélyi kérdés megoldására elsősorban magát az erdélyi magyarságot kell alkalmassá tenni. Ennek egyik feltételét abban látjuk, hogy figyelmét a maga belső kérdéseinek megoldásáról ne tereljék el belpolitikai harcok, a magyarországi politikai pártok Erdélybe való bevonulását tehát a lehetőséghez képest megakadályozandónak tartjuk. Annak érdekében hogy Erdély a maga igazi arcával az anyaország felé is, de befelé is egységesen jelentkezhesék, politikai életünk vezetésében jelentkező ellentéteknek olyan megoldását kérjük, amely harmonikus építőmunkára tudja összefogni Erdély legjobb erőit.

Úgy érezzük, hogy mindeme feladatok célszerű megoldásának legelső feltétele, hogy az erdélyi kérdés-komplexum kiemeltessék a mai pártpolitikai torzalkodásból és emelkedettebb szempontok szerint irányíttassék.

AZ ERDÉLYI TÖRVÉNYHOZÓK

AZ EMLÉKIRAT emelkedett szempontokat hangsúlyozott és ezek megvalósítását óhajtotta Erdély közvéleménye. Teleki Pál gróf a törvényhozói behívásokat igyekezett úgy eszközölni, hogy a képviselőházba és felsőházba behívottak mintegy keresztmetszetét adják Erdély társadalmának, A fentebb vázolt szellemi és politikai okoknál fogva a behívott képviselők nem léptek be a kormánypártba, hanem kormányttámogató független csoportot alkottak. Így vélték leghelyesebben szolgálni Erdély különleges érdekeit és megóvni Erdély népét a pártpolitikai viszálykodástól.

Ezerés ezer kisebb-nagyobb személyi és közügy merült fel Erdélyben a visszacsatolás után. A törvényhozók első kötelességüknek ezeknek az ügyeknek intézését tekintették. Részben ezért, részben pedig azért, mert szükségesnek látták a megelőző teljes tájékozódást, a parlamenti munkában csak a legszükségesebb mértékben vettek részt és idejüket az erdélyi ügyek intézésének szentelték. A politikai „elhelyezkedés” kérdése azonban napról napra határozottabban merült fel a csoport számára. Magyarország nagy politikai küzdelmében egyre nagyobb szüksége mutatkozott annak, hogy Erdély is hallassa hangját a politikai arénában. Eleve tudta ezt mindenki és ezért Budapesten ugyancsak feszült érdeklődés előzte meg az erdélyi képviselők bemutatkozását a parlamentben. Az első állásfoglalásból következtetni lehetett a további magatartásra. És ez az állásfoglalás erdélyi és magyar volt. Az erdélyi csoport nevében *dr. Pál Gábor* mondotta el a beszédet. Nem érdektelen annak néhány részletét ideiktatni:

Sok mindent veszítettünk el a huszonkét év alatt, de egyet a hatalom semmi eszköze sem tudott elvenni: nemzeti öntudatunkat, amit csorbítatlanul megőriztünk, az iskolás gyermektől az aggyastyánig felülmúlhatatlanul fokoztunk.

Hálával gondolunk azokra, akik szakadatlan türelemben társaink és segítők voltak. Megilletődött érzéssel gondolunk azokra, akik ki-

döltek az élők sorából az idegen uralom alatt. Mélységes együttérzéssel gondolunk azokra a testvéreinkre, akik súlyos kínzásokat állottak ki.

Erdély keleti részén egy évezredet meghaladó idő óta a székelység állt őrt. Örökös harcokban védelmezte népét és a magyar törvények sorozata örökíti meg a székelyek vitézségét. Történeti okmányaink szerint a székelyek az erdélyi harcokban mindig elől mentek és hátul, amikor visszatérőben voltak. Félézer évvel ezelőtt már azt panaszták, hogy az ősi jogaik védelmében elesettek véréből patakok és csontjaikból hegyek keletkezhetek volna. Magyarország 150 éven keresztül Nyugat-európa védőbástyája volt, a székelység Erdélynek volt védőbástyája egy évezreden keresztül. Örökös harcok megritkították sorainkat. Az idegen uralom alatt a székelység állandó veszélynek volt kitéve. Az erdélyi magyarság üldözése a Székelyföldön volt a legerősebb. Ennek a földnek létét, gyökerét kellett megtámadniok, hogy elérjék céljukat. Sztét akartak szórni bennünket a román területen, koldus- és cselédsorsba juttatva. Ez azért a hatalom minden eszközével sem volt elérhető. Húsz évvel ezelőtt megjósolták, hogy két évtized múlva nem leszünk Erdély keleti részén, de itt vagyunk, leszegényedve és meggyötörve, azzal a halálos elszántsággal, hogy mi többé nem juthatunk rabszolgasorba Inkább az utolsó szálig elpusztulunk, semhogy még egyszer megengedjük azt, ami történt. A székelység jelentősége főleg abban fejezhető ki, hogy létével és fennmaradásával Erdélynek visszacsatolt részét is megmentette. Ha a székelység a keleti határon nem maradt volna meg nemzeti öntudatában, akkor az új határ nem mehetett volna odáig.

Azonban az új határ az általános helyzettel a gazdasági nehézségeket is fokozza. Vasúti útaink, kereskedelmi gócpontjaink, megszervezett fogyasztópiacaink veszték el. Mégis határozottan ki kell jelentenem, hogy nincs az a nehézség, szenvedés, amit türellemmel ne viselnénk azért, hogy az ősi magyar hazához visszakerülhettünk. Egyre kérünk mindenkit, arra, hogy azt a nehézséget, amely a mi életünkben jelentkezni fog, senkise használja föl elégedetlenség szítására és a kormányzat gondjainak megnövelésére. Ami minket ér, az csak reánk tartozik.

Népük képviselőiben itt ülnek közöttünk szász testvéreink is. Velük együtt ültünk a bukaresti szenátusban és képviselőházban és közös kisebbségi problémáinkat a legteljesebb testvéri viszonyban beszéltük meg. Üdvözljük őket itt és együttműködésüket szeretettel várjuk.

Az erdélyi románság képviselői még nincsenek itt közöttünk. Azokat az okokat, amelyek elmaradásukat egyelőre megokolttá teszik, a képviselőház tegnap megvitatta. Az erdélyi románok a bukaresti parlamentben legfájóbb sérelmünk felsorolása közben mindig azt ismételték nekünk, hogy: „Menjetek Budapestre!” Eljöttünk. De csak akkor jöttünk el, amikor visszajött az a föld is, amelyen éltünk és annyi küzdelmet folytattunk. Nagy keserűséget okoztak nekünk, de azért minket nem vezet a bosszú érzete, ami összeegyezhetetlen a magyar jellemmel. Az együttélő népek örök sorsa a békés együttélés feltételeinek keresésére utal és ebben mi felajánljuk jó szolgálatainkat és törekszünk arra, hogy ebben a hazában boldogulásukat megtalálják, ha államunk léte és biztonsága ellen nem törnek.

Valóban, a kisebbségi sors mélységesen megváltoztatta az erdélyi embert. Megerősödtek erényei, mert erénytelenül el kellett volna pusztulnia. Kénytelen volt megtartani és nagygyá növeszteni szellemi hagyományait, mert csak azok tarthatták meg őt. Lelki és anyagi szenvedéseiben közömbössé vált a földi hiúságok iránt. Az örökös üldöztetésben megtanult veszélyesen és heroikusan élni. Életformája lett a küzdelem. Megtanulta a vállvetett harc és közös munka értékét és ezzel az egymás tiszteletét. Megtanult a megaláztatások és szenvedések árán magyarnak lenni mélységesen, befelé és törhetetlenül. Nemzeti mivolta és a nemzethez való tartozása természetes szükségletévé vált és megtanulta, hogy azt nem hirdetni, hanem élni kell. De a nagy befelé élésben sem feledkezett meg soha, egyetlen pillanatra sem, hogy erdélyiségén és magyarságán túl sorsszerűen és elhivatással európai. Ezért őrizte meg nagy belső változásai idején is magas európaiságát.

A KÉTKEDÉSEK KORA

A VISSZACSATOLÁS után Észak-Erdélyben nagy vonásokban így változtak fel a szellemi és politikai alapelveket. Gyakorlati alkalmazásuk számos vonatkozásban nehézségekbe ütközött és nem egyszer öltöttek ezek a nehézségek olyan jelleget, mintha nemcsak az alkalmazás, hanem az elvek is hibásak lennének. A kétkedések és meditációk korszaka nyílt meg. Természetes következményeként a nagy változásnak. Az emberek azonban ritkán keresik és találják meg a természetességet. Kifogások és suttogó vádak özönlötték el a közéletet. A visszacsatolás napjaiban csodát vártak az erdélyiek és csodát vártak az erdélyiektől. Mindkét oldalon csalódtak. A trianoni határon túli ország nem bizonyulhatott annak, amilyenek huszonkét esztendőn keresztül Erdélyben megálmodták. És a csodálatos erdélyi nép is bizony esendő és gyarló emberekből állott. Az állam és a társadalom első lázas öllekezése után kutatva figyelte egymást. És hibákat találtak egymásban kölcsönösen. A mámoros órák után a féltélenkritika hangja is élesebben csendült és fájoan mart bele a közérzékeny lelkekbe. Félreértések, felületes ítéletek tobzódtak a közéletben és tág kapukat nyitottak az alantas személyi érdekeknek. A politika habzásai, a vélt és igaz személyi sérelmek az ezekből fakadó túlzások és általánosítások öntötték el a közéletet. Nehéz volt ezekben az időkben megtalálni az igazi megtartó erőt és azokat a hadállásokat, amelyekből az harcba indulhat az új magyar életért.

ÁLLAM ÉS TÁRSADALOM

GAZDASÁGI VONALON kitűnő szervezetek állottak készen: az EMGE és a szövetségek. Körülöttük is súlyosan merült fel azonban a probléma, hogy ezek az önálló, a népben gyökerező szervezetek miképpen illeszkedjenek bele az állam irányított gazdasági rendjébe. A

centralizáció és decentralizáció kérdései ütköztek össze egymással. A volt trianoni Magyarország kényszerűen etatizáló hajlama került szembe Erdély önkezdemenyező jellemével. Nyíltan merült fel a kérdés, hogy meddig kell és meddig szabad hatnia az állami beavatkozásnak, hol vonható meg a helyes határvonal. Erdélyben, mint minden más területen, gazdasági téren is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jövő államrendje feltétlenül az autonómiák egybehangolt összességére épül fel és ezért szálltak síkra a meglévő szervezetek önállóságának védelmére, hogy azokat koordinálják az ország gazdasági rendjének szerveihez. Erdély gyakorlatibb gondolkozásmódja itt is ellentétbe került az anyaország megmerevedett etatizmusával és a központi irányítás helyességét hangoztató dogmatizmusával. Miután azonban Magyarország jövő képe Erdélyben gazdasági vonatkozásban már sokhelyt megvalósult, másutt a megvalósulás felé halad, a kormány csak bizonyos mértékben korlátozta az említett szervezetek automiáját, a körülöttük folyó vitát azonban mindmáig nem hozta nyugvópontra. A különleges erdélyi gazdasági kérdések megoldása érdekében pedig életrehívta az Erdélyrészi Gazdasági Tanácsot, amely mint tanácsadó szerv működik a kormány és az erdélyi gazdasági tényezők között.

POLITIKAI PROBLÉMÁK

SOKKAL GYORSABBAN és a dolgok természetéből folyóan lényegesen több vitára adva okot merült fel a politikai elhelyezkedés, illetve a szervezkedés kérdése.

Az Észak-Erdélyből behívott törvényhozók soraiban helyet foglaltak a Magyar Párt és a Népközösség vezetői, valamint annak a fiatal értelmiségi csoportnak a tagjai, akik addig nyilvános politikai szerepet nem vittek ugyan, de társadalmi téren és sajtójukban tevékeny részt vettek a kisebbségi élet irányításában. Ennek a politikai mult és nemzedéki szempontok tekintetében heterogén törvényhozói csoportnak volt a feladata, hogy a magyar törvényhozásban és ezzel a magyar politikai életben Erdélyt képviselje és annak ügyeit szolgálja.

Az egyetemes erdélyi problémát fenntartás nélkül beolvadni vagy fenntartással külön maradni, természetesen a törvényhozói csoporttal kapcsolatban is haladéktalanul felmerült. Az érvek és ellenérvek hosszabb időn át egyensúlyban voltak, míg végül az a felfogás győzedelmeskedett, hogy miként szellemi és gazdasági téren, úgy a politikában is jobb szolgálatokat tehet Erdély a magyar ügynek és önmagának, ha erőit összefogva, mint egység, jelentkezik. Így történt meg a döntés az Erdélyi Párt megalakítása mellett. A szervezési munka haladéktalanul megindult, majd május 28-án a kolozsvári Redout nagytermében ünnepélyes keretek között megalakult a párt országos szervezete és megválasztották tisztikarát.

A párt újonnan választott elnöke, *Teleki Béla gróf*, a kisebbségi élet kényszerű hatása alatt megteremtett társadalmi egység

továbbfejlesztését vallotta egyik legfőbb céljának: „az egyetemes magyarság számára példaadóan kívánjuk szolgálni legfőbb eszményképünket, az egységes, válsz falakat nem ismerő magyar társadalmat, amelyben egyedül a valódi érték, az egyéni, szellemi és erkölcsi jellembeli tulajdonságok a döntő tényezők”. A párt programjának gerincét az egységes, erős, szociális, kiegyensúlyozott társadalom kiépítése képezi. Sokban eltér ez a szokásos pártprogramotoktól s a kisebbségi sors kemény iskolájának tanítása érzik rajta:

AZ ERDÉLYI PÁRT PROGRAMMJA

„A Magyar Szent Koronához visszatért keleti és erdélyi részeknek a magyar törvényhozás egyhangú akaratával behívott képviselői, az erdélyi magyarság óhajának megfelelően, 1940 december 14-én, Budapesten tartott értekezletükön elhatározták, hogy „Erdélyi Párt” elnevezéssel politikai pártot alakítanak. Elhatározásával az erdélyi képviselők parlamenti csoportja meg akarta óvni Erdélyt attól, hogy az anyaországi pártok küzdelmeinek színterévé válva, a kisebbségi sorsban féltve őrzött egységünk darabokra törjön szét. Az új párt a napi politika harcain felülemelkedve, minden építő erdélyi magyar erő összefogásával a felszabadult keletmagyarországi és erdélyi részeknek az idegen uralom okozta elesettségéből való felemelését és az anyaországba való szerves és egészséges beilleszkedését kívánja szolgálni.

Az Erdélyi Párt tehát nyitva áll a visszatért keleti és erdélyi részek minden keresztény polgára számára, aki az alábbi, egyhangúan elfogadott programot magáévá teszi.

I.

Az ezeréves Magyarország testéről leszakított és két évtized idegen uralmánál tűzpróbáját kiállott erdélyi magyarság megtanulva mit jelent a magyar hazán kívül élni, a kisebbségi sors megpróbáltatásaiban megacélozódott erkölcsi erejét és elszánt akaratát az *erős és független Magyarország* felépítésének szolgálatába kívánja állítani, hogy az méltóképpen tölthesse be a földrajzi adottságai és történelmi multja folytán őt megillető hivatását a Duna völgyében.

A most dúló háborúban a *magyar honvédség* ereje egymásután hódítja vissza Szent István birodalmának elszakított darabjait. Semmi áldozattól sem riadunk tehát vissza, hogy felszabadító honvédségünk Magyarország örök jogait érvényesíthesse.

II.

A Kárpátok koszoruzta ezeréves magyar földet *magyar élet-térnek* tekintjük s legelső kötelességünknek azt tartjuk, hogy ezen a földön minden magyar számára *otthont, munkát, kenyeret és magyar műveltséget* biztosítsunk.

1. Testvéri ragaszkodással gondolunk a kisebbségi sorsban velünk együtt szenvedett *délerdélyi magyarokra* és nem nyugszunk addig, amíg sorsuk végleges megoldást nem nyer.

2. Az otthonukból kiűzött és hozzánk *menekült véreinkkel* a magyar kenyeret testvériesen megosztjuk.

3. A *Kárpátokon-túli* magyarokat sürgősen haza kell telepítenünk.

4. A visszacsatolt magyarság számára *új honfoglalást* követelünk s a két évtized alatt anyagi és erkölcsi javaiból kisémmizett magyarságot az őt megillető jogaiba akarjuk visszahelyezni.

5. Magyarországon belül minden építő magyar erőt össze kell fogni, meg kell szervezni és olyan nemzeti munka szolgálatába kell állítani, amelynek eredményeképpen megszületik a minden magyar életet és értéket magábanfoglaló, védelmező és megtartó *megújult magyar állam*.

III.

Minden magyar ember annyit ér, amennyit *erkölcsi magatartása*, nemzetéért végzett *munkája* és a magyar közösségért hozott *áldozata* jelent.

Mivel nemzeti erkölcs, munka és áldozat nélkül nincs megújult magyar élet, követeljük:

1. Korszerű *szociális szellemet* az államvezetés minden ágában. Közigazgatási rendszerünk reformját, az *öncélú bürokratizmus felszámolását*.

2. A *hivatásbeli felelősség* elvének az állami és nemzeti élet minden pontján való teljes érvényesítését.

3. Az *egészséges kiválasztás* elvének alkalmazását a közhivatalok és tisztségek elnyerésénél és az ezt megbénító *protekciónak érvényesítését megszüntetését*.

4. A *közéleti tisztaság* érdekében mindenre kiterjedő legszigorúbb összeférhetetlenségi törvényt.

5. Akarjuk a *társadalmi és hivatali élet formáinak egyszerűsítését*, visszatérést az egyszerűbb, ősi magyar életformákhoz. Kisebbségi sorsban megtanultuk címek és rangok nélkül egymásban tisztelni az embert és a magyart. Ezért felemeljük szavunkat a *cím-kórság* beteges kinövéséi ellen.

IV.

Szilárd meggyőződésünk, hogy Magyarország csak akkor lehet erős és független, ha tiszta és keresztény erkölcsi alapokon nyugvó, kiegyensúlyozott és egységes *nemzeti társadalmon épül fel*.

1. A kiegyensúlyozott nemzeti társadalom megvalósulásának alapfeltétele a *népi és munkásosztály* intézményes megerősítése és védelme, az élet lehetőségeitől visszaszorított *iparos és kereskedő* társadalom fejlesztése és a népi elemekből utánpótlást nyerő *értelmiségi rétegek* a nemzettársadalom szolgálatába állítása.

2. A nagy magyar család minden egyes tagjának el kell nyernie az emberi élet erkölcsi és anyagi feltételeit. Ennek következté-

ben hathatós *családvédelmi intézkedéseket* szorgalmazunk, hogy a családalapításnak anyagi akadályai ne legyenek.

3. A nemzet jövője szempontjából létkérdésnek tekintjük a *gyermekszaporodás* fokozását, a mindenkire kiterjedő *egészségvédelem* intézményes megszervezését, a *gyermek felnevelésének* biztosítását.

4. Követeljük a *sokgyermekes családok megsegítését* és előnyben részesítését az elhelyezkedés, az adózás és nevelés terén.

5. Fontosnak tartjuk a *nyugdíj és aggkori biztosítás* minden foglalkozási ágra való kiterjesztését s a nemzet becsületbeli kötelességének tekintjük a *hadirokkantak és a munka rokkantjainak* méltó gondozását.

6. Az állam szociális gondoskodását olyan *igazságos, méltányos és egyszerű adórendszerrel* kell alátámasztani, mely az arányos közteherviselésen, kisemberek védelmén, megfelelő létminimum biztosításán épül fel és különös tekintettel van a sokgyermekes családokra.

7. Az *örökösödési adórendszer reformját* sürgetjük. Az örökösödési adónak még inkább a gyermekek számához kell igazodnia, tehát minél több gyermeke van az örökhagyónak, annál *kevesebb örökösödési adót* kell az örökösöknek fizetniök. Sokgyermekes és szegény falusi lakosoknál az örökösödési adó eltörölendő; a gyermektelen vagy egykés örökhagyók vagyona viszont a mainál súlyosabban megadóztatandó.

8. Kívánjuk az *igazságszolgáltatás meggyorsítását és olcsóbbátételét*, hogy a kisemberek ne zárassanak el a maguk igazának érvényesítése elől azért, mert a bírósági illeték meghaladja anyagi erejüket.

V.

Nemzeti vagyonnak tekintjük a földet és a tőkét. Ennélfogva mindkettő megoszlásában és használatában a *nemzeti szempontoknak* kell érvényesülniük.

Nemzeti értéknek tekintjük a munkát és a szellemet s ezért szabadságot és megbecsülést követelünk számukra.

1. A magyar nép túlnyomó többsége őstermelő és megélhetését a föld biztosítja. A magyarelles *földbirtokreform felülvizsgálata* Erdélyben elsőrendű feladat. De egyetemes magyar viszonylatban is a *földreform és telepítés* segítségével olyan birtokrendszert kell kialakítani, amely a termelés mennyiségi és minőségi fejlesztése mellett lehetővé teszi a mezőgazdaságsadalom szociális kérdéseinek megoldását.

a) Kívánjuk tehát az önálló létalappal rendelkező *kisgazdák számának nagyarányú gyarapítását* s ezért a nagy- és kisbirtok között fennálló aránytalanságok eltüntetését. Kívánjuk a törpebirtokok méltányos kiegészítését, új kisbirtokok létesítését, hogy a földnélküliek földhöz jussanak a sokgyermekes családok előnyben részesítésével. Mindezt az egyes vidékek sajátosságának megfelelő olyan birtoktípusok megteremtésével akarjuk elérni, amelyeknek *népesség-eltartó ereje és termelőképessége* a legnagyobb.

b) Az örökösödési jog olyan reformját kívánjuk, mely ezt lehetővé teszi. A *kisbirtokok egészségtelen elaprózódásának megakadályo-*

zására olyan földhitelpolitikát kívánunk, mely hozzásegíti a szorgalmas gazdát, hogy birtokát gyarapítsa, és intézményesen segíti az elidegenített földeknek visszajutását magyar kezekbe.

c) Végül kívánjuk a *gazdasági népnevelés kiszélesítését* és elmélyítését, mert népünk földhözjuttatása csak akkor járhat eredményre, ha a magyar gazdaréteget tudása, szelleme és technikai felkészültsége képesíti a ráváró nemzeti és gazdasági feladatok vállalására.

2. A munkáskéz alkotó tevékenységét a tőke rideg anyagiassága felett állónak tartjuk, helyeslünk tehát minden olyan intézkedést, mely a *tőkét eszközként illeszti a nemzeti termelés rendjébe*. Kívánjuk a tőke és munka viszonyának sürgős, gyökeres és igazságos rendezését, a munkaidő és bér méltányos szabályozását, megfelelő munkaalkalmak teremtését, a munkanélküliség megszüntetését. Különös súlyt helyezünk a munkásjóléti és egészségügyi intézmények létesítésére. A munkásság jogos érdekei felett minden tekintetben örködni kívánunk.

3. Az évszázados erdélyi hagyományokkal rendelkező és az idegen uralom alatt magyarságáért mindvégig helyt álló *tisztes magyar kisipar és kiskereskedelem* számára hathatós támogatást igénylünk; részesedést a közszállításokból és közterheik enyhítését, hogy társadalmunknak ez az értékes rétege a városi magyarságnak továbbra is alapja maradhasson.

4. Biztosítani kívánjuk a felsőbb iskolákból az életbe kilépő *értelmi ifjúság* elhelyezkedését, az első fizetési fokozatok lényeges felemelkedését, hogy a közalkalmazottak minél fiatalabb korban családot alapíthassanak, magukat tovább képezhessék és anyagi gondok nélkül élhessenek hivatásuknak. Követeljük az álláshalmaz megszüntetését. A tudományos pályákról idegen uralom alatt kiszorult *erdélyi magyar értelmiség* számára a tudományos kutatás anyagi és szakmai előfeltételeinek megteremtését sürgetjük és polgári megélhetést akarunk biztosítani az irodalom és művészet munkásainak.

VI.

A magyar mult hagyományaiból és népi műveltségünk értékeiből táplálkozó, a nemzetnevelés céljait szolgáló *magyar művelődéspolitikáért küzdünk*, mely a magyar nép széles rétegeinek művelését és szellemi-erkölcsi felemelését hivatott szolgálni. Meggyőződésünk, hogy történelmi hivatásunkat csak akkor tölthetjük be, ha a népi és történelmi műveltség határozza meg a nemzet tanult rétegének gondolkozásmódját, érzésvilágát és erkölcsi magatartását is s ugyanez a népi és történelmi műveltség érvényesül iskoláinkban és az iskolán kívüli népnevelésben.

Egyébként kívánjuk:

1. A legszélesebb körű *magyar népnevelés gyors és bürokrácia-mentes megszervezését*. Ebben a szolgálatban különleges szerep biztosítandó az egyházaknak és az arra alkalmas társadalmi szervezeteknek. A sajtót, a színházakat, a mozit és rádiót is célszerűen és fokozottabban a népnevelés szolgálatába kell állítani.

Mivel a *szakoktatás* az utóbbi években tett sikeres kulturpolitikai lépések ellenére is, még mindig aránytalanul kis mértékben szerepel a magyar közoktatás rendszerében, kívánjuk újabb *mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi, elemi, középiskolák és otthonok* olyan arányú és gyors felállítását, amely megfelel annak a ténynek, hogy Magyarország agrárállam, és annak a követelménynek, hogy legsürgősebben életerős magyar iparos- és kereskedőtársadalom nevelődjék.

3. A magyar nevelés minden fokán céltudatosan keresztül kell vinni az *állampolgárrá és közösségi lényé váló nevelés* elvét. Az új nemzedéket a magyar katonai hagyományoknak megfelelő fegyelmezett, bátor és vitézi szellemben kell nevelni. Szükségesnek tartjuk az ifjúság számára a kötelező munkaszolgálat bevezetését.

4. A nevelésügy terén az *erdélyi magyar egyházak hitvallásos iskolái* több évszázados multra tekintenek vissza. Az ősi hitvallásos iskolák voltak történelmünk folyamán a magyar művelődés és tudomány fáklyavívői, az idegen uralom alatt pedig ezekben talált ott-hont az állami iskolákból kiűzött magyar nyelv. Éppen ezért azt kívánjuk, hogy ezek az iskolák ne szoríttassanak háttérbe, hanem ellenkezőleg: bőséges állami támogatással megerősítve és továbbfejlesztve, az erdélyi magyar közművelődési politikának ezután is gerincét alkossák.

VII.

Keresztény Magyarországért küzdünk!

Ezen nemcsak a nem-keresztény elemeknek a nemzeti és állami élet bizonyos területeiről való kizárását, hanem a *történelmi magyar egyházak mindenirányú megerősítését* is értjük. Kisebbségi sorsban világosan felismertük az egyházak erkölcsépítő, társadalomszervező és nemzeti műveltséget ápoló hivatását. Az egyházaknak ezt a szerepét az egész országban támogatni és biztosítani kívánjuk.

Féltné őrizzük az erdélyi magyar egyházak közötti hagyományos jóviszonyt és elősegítjük azok szerves együttműködését minden nemzeti és társadalmi munkában.

VIII.

A román uralom alatt az erdélyi magyarság testéről önként levált *zsidósággal* szemben helyeslünk és sürgetünk minden olyan törvényes és kormányintézkedést, mely a kérdés általános európai rendezéséig a zsidóságot a nevelés, közvéleményalakítás és jogszolgáltatás területéről teljesen kizárja, a gazdasági életben pedig sürgős módot nyújt arra, hogy helyüket magyar szakemberek foglalhassák el. Mivel a termelő tőkét nemzeti vagyonnak tekintjük, a tőke és a termelés irányítása nem maradhat zsidó kézben. De ugyancsak *fel-emeljük szavunkat a „Strohmänn”-rendszer ellen*, mert ezt a keresztény és nemzeti gondolat ellen való legsúlyosabb merényletnek tartjuk.

IX.

A magyarság Duna-völgyi hivatástudata arra kötelez, hogy a hazánk földjén évszázados multtal rendelkező *nemzetiségekkel* a szent-istváni gondolatszellemében éljünk együtt.

1. Az erdélyi *németség* sokévszázados munkájával bebizonyította e föld iránti hűségét. Királyi privilégiumok helyett ma nemzetközi megállapodás biztosítja népi fejlődésüket. Ezt annál is inkább tiszteletben kívánjuk tartani, mivel meggyőződésünk, hogy az új közép-európai elrendeződésben a magyar és német népre vezetőszerep vár.

2. A magyar állameszmét magáévá tevő *román nép* számára biztosítani kívánjuk nyelve használatát a közoktatásban, közigazgatásban és a bíróság előtt, egyházai megbecsülését, a munka szabadságát, nemzetiségi érzése védelmét, politikai jogai gyakorlását, de mindezeket csak *olyan mértékben, amilyenben a romániai magyarság jogokkal rendelkezik.*

X.

Két évtizedes kisebbségi sorsunk alatt súlyosan éreztük a multban Erdéllyel szemben történt mulasztásokat. Ezért az anyaország-hoz visszatérve, megragadjuk a történelmi alkalmat, legfontosabb erdélyi létkérdéseink megoldására.

1. *A Székelyföldnek az ország vérkeringésébe való szerves bekapcsolását sürgetjük.* Meg akarjuk akadályozni, hogy a székely nép főleg a Kárpátokon túlra csapódjék le s az elvándorlókat belső Erdélybe akarjuk letelepíteni. Azonnal meg kell kezdeni a székelyföldi vasúti hálózat kiépítését, utak és víziutak fejlesztését, repülőtér létesítését, a Székelyföld iparosítását és gazdasági kérdéseinek megoldását. A keleti magyar határ biztonsága érdekében a *székely határőrvidék szervezetének felújítását* sürgetjük.

2. A magyarság már a világháború előtt tömegesen elvándorolt és felszívódott az *erdélyi szórványokban*. A szórványoknak a székely népfelleggel való etnikai megerősítése mellett lehetővé kell tenni, hogy a szórványokra a legjobb magyar vezető emberek kerüljenek. Ezért a szórványokban élő magyar papok, tanítók, orvosok és az egészségügyi személyzet számára megfelelő kedvezményeket kell biztosítani hogy hivatásukat anyagi gondok nélkül végezhessék.

3. Nem életképes az a társadalom, amelyik minden feladat megoldását az államtól várja. Erdélyben a román uralom alatt a magyar gazdasági, társadalmi és művelődési mozgalmak eleven ereje tartotta össze a politikai védővonal mögött a magyarságot. Azt kívánjuk tehát, hogy az *erdélyi magyar gazdasági, társadalmi és művelődési szervezetek* továbbra is fenntartassanak és működésük minden tekintetben megkönnyíttessék. Csak így végezhetünk el maradéktalanul minden olyan magyar feladatot, ami az állam hatáskörén kívül esik, de az erdélyi magyarság megerősítése és az új honfoglalás véghezvitele érdekében tovább nem halasztható. E célból azon fogunk dolgozni, hogy az erdélyi magyar gazdasági, társadalmi, közművelődési szervezetek tervszerű és céltudatos együttműködése érdekében a „Magyar Szövetség” mielőbb megvalósuljon.

*

A nagy európai átalakulás idején az Erdélyi Párt a legteljesebb mértékben átérzi azt a felelősséget, amivel egyfelől Erdélynek és Magyarországnak, másfelől Európának is tartozik. Egyaránt kötelezi

erre úgy a kisebbségi sors mélységeiben megtisztult magyarsága, mint az a történelmi erdélyi szellem, mely magyar módon képviselte és sugározta szét Európa délkeleti sarkán az európai szellem örök értékeit. Az idegen elnyomás alatt mélyebben nemzetivé vált ez a szellem, az egyén helyett a közösség nyomult előtérbe; társadalmi osztályaink közelebb jutottak egymáshoz, a vezetőréteg visszatért az örök népi alaphoz, az egyházak beleilleszkedtek a nemzetnevelés munkájába; megtanultunk egyszerűbben élni és magyarságunkért minden áldozatot meghozni. Úgy érezzük, hogy Erdély magyarságát ezek a lelki és társadalmi változások előkészítették és alkalmassá tették arra, hogy a nemzet legjobbjaival az első vonalban haladjon azon az úton, mely az új Európában megújult erős és független, örök történelmi feladait betölteni tudó Magyarország megteremtéséhez vezet. Az Erdélyi Párt az erdélyi magyarságnak megpróbáltatásokban megedzett lelkét, szellemi és erkölcsi erejét ennek a célnak a szolgálatába kívánja állítani.”

ESZMÉK ÉS CÉLOK

SZÉLES ALAPOKON épült fel a párt programja, amelynek segítségével hármas feladatot kell megoldania: az erdélyi értékek megőrzését és ápolását, Erdély maradéktalan egybekapcsolását az országgal és végül előmozdítani az egésznek beilleszkedését az új európai rendbe.

Az első feladat tehát a már meglévő értékek és erők megkeresése és egybefogása volt. Meg kellett vizsgálni, hogy mi az, ami szellemben, anyagban, szervezetben átvehető a kisebbségi életből, mit kell tovább fejleszteni és mit elsorvasztani. A népi politika, a kollektív társadalmi eszme, az egyszerűségekre való törekvés, a társadalmi osztályok megszűnése, a munka megbecsülése, a szociális cselekvés kötelessége, az egymás tisztelete, a jövőbe vetett rendíthetetlen hit és a mélyen öntudatos sallangtalan magyarság volt egyebek között a kisebbségi mult ajándéka, amelyet a párt megőrizni, ápolni és az egész nemzet számára továbbadni kíván. Megtartása és fejlesztése ennél fogva mindazoknak a társadalmi, kulturális és gazdasági szervezeteknek, amelyek az erdélyi szellemiség jegyében és széles népi alapon működtek. Elsorvasztása a kisebbségi mult betegségeinek s a passzivitásnak, az örökös védekezési komplexumnak, az erkölcsi csorbáknak és a politikai tehetetlenség érzetének. Ugyanakkor kisugárzása ennek a magatartásnak és szellemnek a nemzet egyetemére és egyidejű merev elzárkózás minden ellentétes behatás elől. Mert Magyarország társadalmi rendjének és berendezkedésének, magatartásának és szellemének multhatatlanul el kell jutnia az európai fejlődés során oda és azon túl, ahová Erdélyé a kisebbségi sors súlyos nyomása alatt eljutott.

Népi és szociális, nemzeti és haladó szellemű, de mindenek előtt és mindenek felett gyökeresen magyar a párt programja. Lehet, hogy sokan ezért nem tudják beilleszteni a ma divó frázisok skatulyáiba, a „világnézetek” és „rendszerek” zűrzavaros rubrikáiba. A szabad erdélyi szellemet sokan összetévesztik a liberálizmussal, a kemény kéz és fegyelem politikáját a fasizmussal vagy nemzeti szocializmussal, holott az Erdélyi Párt sem egyik, sem másik, hanem igyekszik gondolatban és cselekedetben egyaránt mindig, mindenhol és minden körülmények között magyar lenni a szó legnemesebb és legmélyebb értelmében. Nehéz azonban ilyenféle magatartást megértetni egy közvéleménnyel, amelynek széles rétege amaz egyetlen szempont szerint osztályoz jobbra vagy balra, hogy ki mennyiben szidja vagy nem szidja a zsidót.

Erdély különleges problémái, hogy – azok közül csak hármat említsünk s a nemzetiségi és a szórványkérdést, valamint az agrár-reform kérdését, – már magukban véve elegendőek volnának, hogy egy politikai párt számára programot és megfelelő munkaterületet adjanak. Ezekhez a főkérdésekhez azonban csatlakozik a kisebbek, de nem jelentéktelenebbek egész hosszú sora. Mai megoldásuk hosszú időre szóló megoldás kell hogy legyen és ezért úgy kell őket megoldani, hogy zökkenésmentesen illeszkedjenek bele az új európai rendbe. Ez egyik oka annak, hogy a nagy metamorphosis keretében a részletváltozások lassan hajtódnak végre. A háború, valamint az új határon túli események szempontjai súlyosan nehezednek a lendülő cselekedetekre. Ezért különösen nehéz a politika művelése, amely a lehetőségek szűk csatornáin és hajszálerein kénytelen levezetni a tömegek indulatait és teljesíteni kívánságaikat. Az Erdélyi Párt, amelyről igaz, hogy eddig inkább célkitűzései, mint cselekedetei alapján lehet véleményt mondani, méltán nevezheti magát Magyarország legmodernebb szellemű és legfiatalabb kezekben lévő pártjának, amelyre úgy lehet, illenek Szekfű Gyula emlékezetes szavai: „Talán nem illuzió, nem vétkes illuzió ez: hinni a jövőben és az ifjúságban!”

A VAJUDÓ KULTÚRA

AMIG a visszacsatolt Észak-Erdélyben a változás első esztendejében a gazdasági és politikai élet kereteit és tendenciáját sikerült meghatározni, sőt némi kombinációs lehetőségek is adódtak a jövőre nézve, addig aránytalanul kevés történt kulturális téren.

Az irodalom, amely az élete válságos szakaszában hivatást tudott adni az erdélyi magyarnak, megtanította „szembeszállni bátran az idővel” s az élet új hitét nyujtotta neki, az erdélyi irodalom nem szólalt meg és nem adott útmutatást a magatartásra a visszatérés után. *Tamási Áron* „Magyari rózsafá”-ja volt talán az egyetlen nagyjelentőségű irodalmi megnyilatkozás. Az írók és művészek

a szemlélődésnek és az új élet belső kiérlelésének szentelték idejüket. De nem azért volt-e ez vajjon így, mert a politika zajlásában háttérbe szorult az író, a szellem embere: *Kós Károly* visszaemlékezik egy rég hallott mesére a Történelem szekéréről. Eszébe jut 1918, amikor fedél és oltalom nélkül vártuk a szekeret, amely minket új útnakra vigyen. De a szekér elment már, fáradtan, tanácsatlanul, elhagyatva állanak sorsuk előtt a magyar iparos, kereskedő, munkás, paraszt, hivatalnok. S a költő, akit eddig senki nem ismert, kicsi lámpát gyújt s elindul egyedül megkeresni az utat. S Erdély magyar útját ő találta meg. A szekér most újra itt állt előttünk.

Taszigálva, egymást kíméletlenül taposva tolongott most kifelé mindenki és nyomakodott a szekér felé. S azok az utasok jutottak fel elsőül a szekérbe, akiket mi nem láttunk azelőtt magunk között.

A főülést a katona foglalta el, melléje ült a hivatalnok. Azután felültek a bíró, az ügyvéd, tanár, mérnök, orvos. Kicsit szűken, de jutott hely a kereskedőnek és iparosnak is, a papnak, a parasztnak, meg a munkásnak is. A bakra pedig a politikus kapaszkodott és kezébe vette a gyeplőt, meg az ostort.

A Sors indulást parancsolt már, amikor még egy ember állott a szekér mellé és fel akart szállani. De az utasok mérgesen kiáltottak reá:

– Nincsen hely. Igyekeztél volna jobban!

Az ember próbált erőszakkal felülni és szeliden mondta:

– Igazatok van, s ezért hát az utat fogom mutatni, hogy el ne tévedjeteK.

Mire az utasok, akik fenn ültek a szekéren, lekacagták.

– Bolond vagy, ha nem látod, hogy nappal van, süt a nap fényesen és az út széles és egyenes. Utmutatóra nincsen szükségünk.

– Félre az útból, – kiáltott rá a kocsis. A lovak közé vágott ostorával és a szekér elrobogott.

Az ember pedig, aki lemaradt a szekérről, körülpillantott és szeme köröskörül az égen tornyosuló fellegeket látott meg s füle zivatarinak mennydörgését hallotta, és tudta, hogy az első kanyarodónál sokfelé ágazik az út. És hamarosan éccaka lesz.

– Mit fogsz most csinálni? – kérdezte tőle a Sors.

– Utánuk kell mennem, – válaszolt az ember, – mert ha bajba kerülnek, nekem kell rajtuk segítenem és ha utat vesztenek, nekem kell azt megtalálnom.

És sietve indult el a szekér nyomában, gyalogosan: *a költő*.

A költő a szellem embere tehát, ha csenedesebb is lett a szava, mégis csak itt van köztünk – „az ország dolga most már mi történik véle”. Mert a szellem embere ma is helyén áll és a közös gondokon töri a fejét. *Tamási Áron* sorai bizonyítják ezt:

Megvallom, nekünk a kezdet szerfölött nehéz. A nemzeti fegyelem, a lelkiismeret és a felelősség összhangjából kell tartalmat és formát alakítanunk, hogy új feladatunkat jól kezdhessük s még jobban be-

tölthessük. Egy kicsit meggondolt és nehézkes emberek vagyunk, mert egy dologban csak egyszer szeretünk határozni. S bizony a sok szeretet közben, mely szóból és írásból felénk árad, egyszer-kétszer megérdemelnők a „makacs” jelzőt is, hiszen nap-nap után mondunk le olyan gyönyörű képekről, amelyeket lelkesedve festenek rólunk.

Nem a kedvezőt, hanem az igazat szeretjük.

S mi az igaz?

Igaz például az, hogy létezik egy úgynevezett erdélyi magyar szellemiség, melynek utáztatai rendkívül népszerűek. Mi azonban magát a valódit inkább ajánljuk, mert abban az erkölcs formáló és célravezető erejét törvényszerűnek tartjuk, s egyben úgy gondoljuk, hogy ez a hitünk nagy nemzeti erő lehet ma, amikor egy megújítandó Európában megújult magyarságot kell teremteni. Erős tulajdonsága még ennek a szellemiségnek a szociális igazság teremtő ereje is, nemkülönben küzdelme a rendszerért, melyben egyfelől a világ, másfelől a nemzet egységben jelenik meg.

Igazság például, hogy huszonkét esztendőn át két hőse volt a küzdelemnek, amely arra irányult, hogy az erdélyi magyar szellemiség becsületben maradjon, öntudatot fenntartsion és nemzeti művelődést gyarapíttson. Egyik hőse a szellemi ember, ki a sorsot nemcsak megosztotta népével, hanem kellő időben a szükséges Igét megtalálta és ki-mondta. Mégis ő volt a kisebbik hős. A nagyobbik maga a nép volt, a falusi magyar nép, a szórvány népe, a kalotaszegi büszke tatárok és a magyarság keleti bokkrétája: a székelyek.

Igazság az is, hogy az együttes küzdelemben itt nálunk megkorhadtak a falak, amelyek azelőtt oly célszerűen elválasztották egymástól a magyar társadalom különböző osztályait. Az erdélyi mágnás gondot és munkát vállalt. Az értelmiség elfeledte a parasztot, akit népszínműből ismert meg egykor, de helyette fölfedezte magát az eleven népet, ki okos volt és józan, nyelvében és hitében tiszta s áldozatokban példamutató. S amikor végre a munkásban is kitisztult a magyar öntudat, az egységes magyar társadalom lényegében már megvolt, csupán a forma hiányzott, melyben erejét mutathatta volna.

S végül igazság az, hogy az erdélyi magyar szellemiség, ennek a szellemiségnek a hősei s a lelkiileg megújult egységes magyar társadalom ez mind nemzeti érték. Ország dolga most már, hogy mi történik véle. De mivel az ország mi vagyunk, együttvéve valahányan, a mi dolgunk tehát.

Az enyém talán inkább, mint a legtöbb magyaré, hiszen azt az utat választottam, hogy a magamé fölött a közös gondokon törjem a fejemet, s értelmes, igaz és magyari mondatokban tanítsak. Tanítsam az időszerűt és az időtlent, de egységben mind a kettőt, mint ahogy példázza azt minden eszme és nemzet, melynek félarca időszerű s a másik időtlen, de egy és oszthatatlan a kettő örökre... Iróban alkuszt, aki csak az időszerűt tanítja, s ártatlan álmodozó, aki csupán az időtlent. Foglalkozást üznek ezek: Az alkuszt jövedelmezőt s az álmodozó kilátástalant. Mennyire más az igazi szellem, ki a hivatás ritka ruhájába kúdkodik, hogy valamiképpen egységbe foglalhassa az időszerű felismerést és az időtlen eszmét.

Az ő sorsa nehéz és veszedelmes. Minden időkben nehéz volt és veszedelmes, s hát még manapság, amikor az is megzavarodik és megzavartatik, aki nem csinál semmit! Amikor a felelőtlenség helyébe új viszony szövődik egyén és közönség között, új fejezet a nemzet és a történelem közt, s nem utolsó sorban ölelkezés az értelem és az ösztön között. Amikor a jelszó növényzete benövi a szót, az újságot és a könyvet, s buján tenyészik a virág fölött! Pedig hiába mert a virágnak így is élnie kell, mivel a földet elképzelni nem lehet virágok nélkül...

Különösen azt a földet, amelyet nagyon szeretünk.

Egy hónap óta tart az ünnep, úgy szereti a nemzet ezt az erdélyi földet. Huszonkét évig kötelesség volt itt maradni, ezen a földön s most már kissé kiváltság talán, hogy itt maradhatunk. Kötelesség vagy kiváltság: a magyar történelem tanúsága szerint a szellem és a kard mindig azonos érzéssel mozdult meg, ha hallotta ezt a két szót.

Én is azonos érzéssel tettem meg a mozdulatot, hogy tovább is Erdélyben maradjak s másokkal egyidőben foglaljam el a magam örhélyét. Ha szokás, ilyenkor, az örhelyre felállás idején, valamit kérni, akkor én az öntudatos munka lehetőségét kérem, szabadságot a szellemi munkának és helyet az építő gondolatnak.

S a magam számára csak annyi könnyítést kérek, hogy mint eddigelé, ezután is divatos jelző nélkül lehessek magyar és keresztény. Mint ahogy bennem is jelző nélkül lobog a vallomás, hogy aki idegen hatalom előtt nem tudott alázatos lenni, soha, az más előtt sem leszen, egyedül csak Te előtted: Független Hazám!

A szellem embere tehát itt-ott megszólal s felelősségteljes szavakat mond. A két évtizedes román uralom alatt tönkresilányított intézmények azonban érthető módon csak lassan éledeznek a cselekvés szükségességéig és amikor elérkeztek oda, közöttük és az állam között éppen úgy megindult a beavatkozás és autonomia problémájának vitatása, mint a gazdasági és politikai síkokon.

Pedig éppen a kultúra művelőire és eszközeire vár a nagy és nagyszerű feladat elvégzése: az új magyar embertípus nevelése. Erre a feladatra kell, hogy szentelődjék minden erő és ennek szolgálatába kell állítani minden eszközt. Mint ahogy csonkán és bénán is a műveltség és művelődés volt a kisebbségi élet egyik legfőbb megtartó ereje. S ma, amikor annyit beszélünk megújulásról, a korszerű magyar embertípusra és korszerű és magyar műveltségre gondolva talán elsősorban kell arra gondolnunk, ami Erdélyben az idegen uralom alatt kiformalódott.

A szervezetek munkábaállítására megtörténtek az előkészületek. Az elvek és eszmék kikristályosodtak. Világos immár az út, amerre haladni kell; a magyar népi műveltség felé! Nemcsak tárgyi tudást, hanem műveltséget adni a népnek. Lelki kultúrát, amely mindenkor biztos fegyver és biztos menedék minden támadás ellen. És a kiművelt nép óriási rezervoírjából teremteni meg az új magyar értelmiséget. Hatalmas, nemzedékeknek szóló program ez! Az alapjait szellemi téren már sikerült felvázolni. És meg van a remény, hogy a

visszatérés második esztendejét sikerül a megvalósításért folytatott munkával megkezdeni.

Erdély kultúréletében mindig jelentős, talán bizvást mondhatjuk a legjelentősebb szerepet az egyházak vitték. Nemcsak az egyházi iskolák, hanem a szó legmagasabb értelmében vett népművelés által is. A híres erdélyi felekezeti iskolák nemcsak művelt és tudós embereket adtak a nemzetnek, hanem elsősorban férfiakat. Azokban az időkben, amikor széles Európában az iskola feladatát kizáróan abban látták, hogy tudásban készítse fel az ifjakat az életre, Erdélyben az egyházi iskolák neveltek. Hívó, jellemes, a világgal és önmagukkal tisztában lévő férfiak kerültek ki padjaikból.

A történelem szomorú időszakaiban, így a legutóbbi 22 év alatt is az egyházak állottak első helyen őrt a magyarság felett. Papjai napról napra heroikus harcot folytattak iszonyúan nyomasztó viszonyok között a magyarságért. Így kerültek népük élére. Igazi vezetői és nevelői voltak a népnek. A meginduló szabad magyar kultúr-munka során változatlanul rájuk hárul a legnagyobb feladat elvégzése: a nép művelése iskolában, iskolán kívül, a szószékről és magántársalgásban. A védelemre és önvédelemre szorult egyházak a nagy változás során szabadon munkálkodó egyházakká lettek, övék talán legelső sorban a feladat, hogy ősi hagyományok alapján megteremtsék az új magyar ember típusát, amelynek annyi adottsága és jellemvonása él máris az erdélyi emberben, kiérlelődve és kristályosan a kisebbségi sors után.

AZ ERŐS LÉLEK A LEGJOBB VITORLA

FOLYIK tehát az országépítés Észak-Erdélyben. Dél-Erdély magyarjai még mindig nemzetet építenek. Nehéz áldozatos építéssel.

A bécsi döntés talán a trianoni katasztrófánál is súlyosabban érintette Dél-Erdély magyarságát. Szétfoszlott minden titkos, remegő remény és ólomsúlyal nehezedett a lelkekre az úttalanság és tehetetlenség. Pörén kiszolgáltatva a többségi nép lobogó gyűlöletének, szervezeteitől, jórészt vezetőitől megfosztva, soha meg nem élt ellenesleges légkörben indult neki az új élet előre tudottan kálváriás útjának.

Súlyos eseményekre volt felkészülve Dél-Erdély magyarsága, de ami bekövetkezett, felülmúlta a várakozásokat.

De talán nem is a rámérten szenvedések elviselése a legnehezebb. Nehezebb elviselni a tehetetlenséget. A kisebbségi élet parancsai százaszorosán felfokozódtak Dél-Erdélyben. Megtanulták, hogy a legkisebb tett is felekedet a nemzetért. Hogy a hit ereje megtartó és felemeli a legporbaomlottabbat is. Hogy zengeni tud a lelkekben a ki nem mondott szó, a le nem írt gondolat is. Megtanulták Kacsó Sándor nyomán, hogy: „Az erős lélek a legjobb vitorla!”

A családottság legnehezebb óráiban a legerősebb lélekkel *Márton Áron* gyulafehérvári püspök állott őrhelyén. Kemény, katonás, rideg, de megrázó és felemelő a parancs, amit önmagának és egyházának adott:

1. A megyéspüspök székes káptalanjával együtt székhelyén marad és az egész egyházmegye kormányzását továbbra is kezében tartja.

2. Az ügyek közvetlen intézésére Kolozsvárt külön püspöki helytartóságot állít fel, amely a megyéspüspök által adott széleskörű felhatalmazásokkal a megyéspüspök nevében intézkedik.

3. Minden egyházmegyei pap köteles azon a helyen maradni, melyre a püspök őt rendelte. Akik eddig elhelyezést nyertek, állomáshelyüket a legsürgősebben foglalják el.

Márton Áron megragadta a lélekvesztő kormányrúdját és a maga erős lelkét adta oda vitorlának, hogy a hányódó tengeren ismeretlen távoli rév felé vigye népét. Nem lehet a legmélyebb megindultság nélkül olvasni felhívását, amelyet Romániában maradt híveihez intézett:

Testvéreim! Megrendüléssel látom szenvedésedet, a szemetekből patakozó könnyek szüntelen hullását, amióta megtudtátok, hogy el kell szakadnunk testvéreinktől, akikkel sorsunkat eddig együtt hordoztuk.

Emberek vagyunk s nem veheti tőlünk rossznéven senki, ha nagy fájdalomunkban panaszra fakadunk és könnyes a szemünk.

De Testvéreim! Kérve kérlek, ne essetek kétségbe, ne veszítsetek el minden reményeteket, ne gondoljatok mindjárt menekülésre. Ne mozduljatok, a felindult lelkiállapot és a zavaros helyzet nem alkalmas arra, hogy most döntsetek s elhagyjátok a földet, házat, munkahelyet, ahol verítéketek hullott s testvéreiteket, akikkel minden örömet és bánatot megosztottatok.

Lesz idő és alkalom a nyugodt megfontolásra.

És sok minden másképp lesz, mint volt a multban.

Ha a sorsunkról rendelkező döntés így határozott, együtt maradunk és még melegebb szorítással fogjuk egymás kezét.

Ha kevesen maradtunk is, még mindig elegen vagyunk ahhoz, hogy a jövőben bizzunk.

Mert törhetetlen hittel hisszük, hogy Isten, aki eddig segített, velünk marad és örködik felettünk.

Ez volt az első és úgyszólván az egyetlen hang, amely a dél-erdélyi magyarokhoz eljutott. A többit elfojtotta az államgépezet és némaságra ítélte a helyzetet.

A változás első esztendejében a dél-erdélyi magyarság sorsa fokozatosan romlott. Szervezett népkisebbségi életet úgyszólván egyetlen vonatkozásban sem élhet. A nyelvhasználati és levelezési-utazási tilalom az érintkezési lehetőségeket is teljesen megbénítja. Anyagi helyzete katasztrofálissá vált és a kivetett adók létében veszélyeztetik.

Egyidejűen a ránehezülő nyomással meg kell birkóznia a lelki ellenállást szétrombolni célzó törekvésekkel is. A román propaganda és sajtó nyíltan szembefordul a bécsi döntéssel és hirdeti alig burkolt formában azt is, hogy ha másképpen nem, úgy fegyverrel szerzi vissza elvesztett erdélyi területeit. Az anyagi és lelki nyomás kétségkívül azt a célt szolgálja, hogy Dél-Erdély magyarságát rábírja ősi otthonának elhagyására, azaz a „népcserébe” való belenyugváásra.

Dél-Erdély magyarsága ismét és fokozott mértékben függvénye lett a külpolitikának és így annak „anyaga”. Magatartása az egyén legszűkebbre korlátozott életlehetőségeinek védelmére korlátozódik. Sorsának megoldását mindennél fogva csak államközi változásokban látja és láthatja.

Az erdélyiségnek reábizott részét pedig csak legmélyebb emberségében élheti. Nyíltan áll előttünk a kérdés: vajjon milyen kincseket tár fel a szörnyű nyomás az erdélyi lélek legmélyén és milyen sullyal fog egykor jelentkezni a magyar életben.

ERDÉLY EURÓPÁBAN.

A GEOGRÁFIA pontosan meghatározza Erdély helyét Magyarországon és ezzel Európában. A Kárpátok koszorújával zárt tér bont-hatatlan egész. És a Kárpátok keleti vonulata áthághatatlan limes. Választóvonal kelet és nyugat között. A nyugat Magyarország keleti határáig terjed. Cáfolhatatlan igazság ez. És Európa új rendje csak igazságokra épülhet fel.

De nem elég a geográfiai tér egysége, mert kell, hogy azt a szellem betöltse. A történelem kezdete óta a Kárpátok övezte teret csak a magyar szellem tudta betölteni. Akkor is ő töltötte be, ha az országot darabokra szaggatták, ha idegen hatalmak uralkodtak felette. És a magyar szellem végvára, felfrissítője, hányszor egyedüli letéteményese, Erdély volt. Most a történelem mérhetetlen dimenzióba táguló nagy európai változás során is Erdélytől várjuk a nagy indítékot a változásra.

És talán nem indokolatlan éppen a nagy európai újjáalakulással kapcsolatban Erdély magyarságára gondolni. Az új Európa szellemét bizonyára különösképen megérti a kisebbségi élet által keményebbre edzett magyar. *Teleki Béla* gróf szavait idézzük:

Az erdélyi magyarság a kisebbségi sors nyomása alatt azonos irányban fejlődött a nagy nemzeti forradalmak társadalmával. Nemzeti öntudatunk mélyebb lett, közösségi gondolatunk pedig erősebb. Más eszközökkel, más körülmények között indultunk el az európai fejlődés útján, de hűen ősi erdélyi hagyományainkhoz és szellemünkhöz, megtartva sajátos magyarságunkat. Nincsen tehát szükségünk forradalomra, nincsen szükségünk az idegen forradalmak külsőségeinek lemásolására, sem azok harci eszközeinek utánzására, mert társadalmunk már túljutott a forradalmi perióduson. A kisebbségi életben ugyanis

végrehajtottuk a magunk revízióját és a magyar gondolat életképesnek bizonyult. De szükségünk van az elért eredmények kiegészítésére, megerősítésére, továbbfejlesztésére, hogy ezzel és ezáltal elősegítsük hazánk fejlődését és harmonikusan kapcsolódjunk be az új európai rendbe. Méltón történelmünkhöz, hagyományainkhoz és európai elhivatottságunkhoz.

Erdély érzi ma is, a gigantikus vajadások idején európai küldetését. Mert az erdélyi magyar belső változásai során eljutott oda, ahová Európa népei nagyrészt csak készülődnek. Eljutott az igazabb emberséghez, a tisztult és gyűlölet nélküli nemzeteszéméhez, a mélységes társadalmi érzéshez és a törhetetlen lelki bátorsághoz minden veszéllyel szemben élni és magyarul élni az életet. Erdély magyarsága egy nap, a maga nagy metamorphosisa után, talán fáklyát vesz a kezébe, hogy az ember számára megvilágítsa az utat Európában.

*ZATHURECZKY**GYULA*

Kolozsvár Farkas utca 7.

Felelős kiadó: Albrecht Dezső

Felelős nyomdáv.: Orbán István